

“पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा कन्सोर्टियातील
सहभाग : एक अभ्यास”

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठातील तात्विक व सामाजिकशास्त्र
विद्याशाखा अंतर्गत

एम फिल (ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र) या
अभ्यासक्रमासाठी संशोधन प्रकल्प सादर

संशोधक

कु.मानसी श्रीकांत देशपांडे

(कायम नोंदणी क्रमांक १०४१३००४२०३)

मार्गदर्शक

श्री. सुनिल एन. कुलकर्णी

मुख्य ग्रंथपाल व विभाग प्रमुख आगरकर संशोधक संस्था, पुणे

ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र विभाग

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, गुलटेकडी, पुणे –३७

जून –२०१५

संशोधक प्रमाणपत्र

मी कु. मानसी श्रीकांत देशपांडे (कायम नोंदणी क्रमांक १०४१३००४२०३) प्रमाणपत्र सादर करते की, “पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा कन्सोर्टियातील सहभाग : एक अभ्यास” या विषयी संशोधन प्रकल्प अहवाल मार्गदर्शक डॉ. सुनिल एन. कुलकर्णी यांच्या मार्गदर्शनाखाली स्वतः पुर्ण केलेला असून सर्व माहिती मूळ संदर्भातून संकलित केली व त्या माहितीचा संदर्भ योग्य त्या ठिकाणी नमूद केला आहे.

हा संशोधन प्रकल्प अथवा त्याचा काही भाग कोणत्याही पदवी परीक्षेस सादर करण्यात आलेला नाही.

संशोधक

कु. मानसी श्रीकांत देशपांडे
पि.आर.एन. १०४१३००४२०३

ठिकाणी :

दिनांक

प्रमाणित करण्यात येते की, कु. मानसी श्रीकांत देशपांडे (कायम नोंदणी क्रमांक १०४१३००४२०३) यांनी टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे येथून सन २०१३-१४ या शैक्षणिक वर्षात ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्र या विषयातील एम.फिल. पदवी अभ्यासक्रमाच्या अंशतः पूर्ततेसाठी “ पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा कन्सोर्टियातील सहभाग : एक अभ्यास ” या विषयात संशोधन प्रकल्प अहवाल माझ्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केलेला असून त्यांनी नमूद केलेली माहिती व संशोधनात्मक विधाने ही माझ्या माहिती प्रमाणे बरोबर आहे.

मार्गदर्शक

डॉ. सुनिल एन. कुलकर्णी
मुख्य ग्रंथपाल व विभाग प्रमुख
आगरकर संशोधन संस्था,
पुणे - ४११ ००७

ठिकाण

दिनांक

ऋणनिर्देश

माझी शिक्षणाची आवड, शिकण्याची तळमळ ओळखुन “टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे” यांनी ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विषयातील ‘एम. फील.’ संशोधन करण्याची संधी उपलब्ध करून दिली त्याबद्दल मी विद्यापीठाचा आभारी आहे.

संशोधन प्रकल्प पुर्ण करण्यामध्ये अनमोल मार्गदर्शन, संशोधन प्रकल्पाचा विषय निवडी पासून संदर्भ ग्रंथाचे ज्ञान, आशय समजून घेण्याचे ज्ञान तसेच वेळोवेळी अडचणी समजून घेऊन अतिशय जिव्हाळयाने मार्गदर्शन करणारे माझे आदरणीय गुरू व मार्गदर्शक डॉ. सुनिल एन. कुलकर्णी ग्रंथपाल व विभाग प्रमुख, आगरकर संशोधन संस्था, पूणे यांचे मी मनापासून आभार मानतो.

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाचे मुख्य ग्रंथपाल डॉ. सौ. खंदारे मॅडम व ग्रंथालय माहितीशास्त्र विभागाचे सर्व प्राध्यापक, ग्रंथालय कर्मचारी यांनी केलेले सहकार्य व मार्गदर्शन लाभले त्याबद्दल मी त्यांचे ऋणी आहे.

एम. फिल. पदवी अभ्यासक्रमासाठी मोलाचे सहकार्य व मार्गदर्शन करणारे प्रा. डॉ. भाऊसाहेब पानगे, प्रा. डॉ. सुनिता बरवे, प्रा. डॉ. राजेंद्र कुंभार,, प्रा. डॉ. राजेंद्र अर्पणा, प्रा. अवधुत कुलकर्णी यांचा मी अत्यंत आभारी आहे.

ज्या ग्रंथालयांनी प्रश्नावल्या भरून दिल्या व संशोधन प्रकल्पासाठी मला मोलाचे सहकार्य केले त्याबद्दल मी आभारी आहे.

आलेख सुची

आलेख क्र	तपशील	पान.क्र.
१	ग्रंथालय प्रकाराविषयी आलेख	७८
२	ग्रंथालय वाचनसाहित्याविषयी आलेख	७९
३	ग्रंथालय कामाकाजाविषयी आलेख	८०
४	ग्रंथालय साहित्य खरेदीविषयी आलेख	८१
५	अंकात्मक ग्रंथालयाविषयी आलेख	८२
६	ई-जर्नल्स, ई-बुक्स उपलब्धतेविषयी आलेख	८३
७	ई-रिसोर्स उपलब्धतेविषयी आलेख	८४
८	ई-जर्नल्स, ई-बुक्स खरेदीविषयी आलेख	८५
९	ग्रंथालय खरेदीविषयी आलेख	८६
१०	सामुहिक पातळीर खरेदीविषयी आलेख	८७
११	ग्रंथालय वाचकांविषयी आलेख	८८
१२	ग्रंथालय वाचनसाहित्य वापराविषयी आलेख	८९
१३	वाचकांचा ग्रंथालय वापराविषयी आलेख	९०
१४	इतर ग्रंथालय मदतीविषयी आलेख	९१
१५	इतर ग्रंथालयाकडून घेण्यात येणाऱ्या मदतीविषयी आलेख	९२
१६	इतर ग्रंथालयाशी संपर्काविषयी आलेख	९३
१७	ई-रिसोर्सविषयी आलेख	९४
१८	ई-जर्नल खरेदीविषयी ओलख	९५
१९	ई-रिसोर्स देवाण घेणाव विषयी आलेख	९६
२०	भारतीय जर्नल खरेदीविषयी आलेख	९७

२१	परदेशी जर्नल खरेदीविषयी आलेख	९८
२२	कन्सोर्टिया सदस्यत्वाविषयी आलेख	९९
२३	कन्सोर्टिया ही संकल्पना कर्मचाऱ्यांना माहित असण्याबाबत आलेख	१००
२४	कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा ग्रंथालय कामकाजात उपयोगाविषयी आलेख	१०१
२५	कन्सोर्टिया ही संकल्पना वाचकांना माहित असण्याविषयी आलेख	१०२
२६	कन्सोर्टियात सहभागासाठी घेतल्या जाणाऱ्या रकमेविषयी आलेख	१०३
२७	वाचकांच्या समाधानाविषयी आलेख	१०४
२८	कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून केल्या जाणाऱ्या देवाणघेवाणाविषयी आलेख	१०५
२९	आंतरग्रंथालय देवघेव स्वरूपाविषयी आलेख	१०६
३०	कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून केल्या जाणाऱ्या कामाविषयी आलेख	१०७
३१	कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून राबवल्या जाणाऱ्या उपक्रमाविषयी आलेख	१०८
३२	कन्सोर्टियाच्या तोट्याविषयी आलेख	११०
३३	ते दूर करण्यासाठी राबवल्या जाणाऱ्या उपक्रमांविषयी आलेख	१११
३४	कन्सोर्टियाच्या प्रसाराविषयी आलेख	११२
३५	कन्सोर्टियाच्या प्रसारासाठी राबवल्या जाणाऱ्या उपायोजनाविषयी आलेख	११३
३६	कन्सोर्टियाच्या प्रसारासाठी राबवल्या जाणाऱ्या भावी	११४

	योजनांविषयी आलेख	
३७	कन्सोर्टियाच्या सभासद प्रकाराविषयी आलेख	११५
३८	कन्सोर्टियाचे सभासद होण्यामागच्या कारणाविषयी आलेख	११६
३९	कन्सोर्टियाचे सभासद न होण्यामागच्या कारणाविषयी आलेख	११७
४०	कन्सोर्टियाच्या सभासदत्वाविषयी आलेख	११८

कोष्टक सुची

कोष्टक क्र.	तपशील	पान.क्र.
१	ग्रंथालय प्रकाराविषयी विवरण	७८
२	ग्रंथालय वाचनसाहित्याविषयी विवरण	७९
३	ग्रंथालय कामाकाजाविषयी विवरण	८०
४	ग्रंथालय साहित्य खरेदीविषयी विवरण	८१
५	अंकात्मक ग्रंथालयाविषयी विवरण	८२
६	ई-जर्नल्स, ई-बुक्स उपलब्धतेविषयी विवरण	८३
७	ई-रिसोर्स उपलब्धतेविषयी विवरण	८४
८	ई-जर्नल्स, ई-बुक्स खरेदीविषयी विवरण	८५
९	ग्रंथालय खरेदीविषयी विवरण	८६
१०	सामुहिक पातळीर खरेदीविषयी विवरण	८७
११	ग्रंथालय वाचकांविषयी विवरण	८८
१२	ग्रंथालय वाचनसाहित्य वापराविषयी विवरण	८९
१३	वाचकांचा ग्रंथालय वापराविषयी विवरण	९०
१४	इतर ग्रंथालय मदतीविषयी विवरण	९१
१५	इतर ग्रंथालयाकडून घेण्यात येणाऱ्या मदतीविषयी विवरण	९२
१६	इतर ग्रंथालयाशी संपर्काविषयी विवरण	९३
१७	ई-रिसोर्सविषयी विवरण	९४
१८	ई-जर्नल खरेदीविषयी विवरण	९५
१९	ई-रिसोर्स देवाण घेणाव विषयी विवरण	९६
२०	भारतीय जर्नल खरेदीविषयी विवरण	९७
२१	परदेशी जर्नल खरेदीविषयी विवरण	९८

२२	कन्सोर्टिया सदस्यत्वाविषयी विवरण	९९
२३	कन्सोर्टिया ही संकल्पना कर्मचाऱ्यांना माहित असण्याबाबत विवरण	१००
२४	कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा ग्रंथालय कामकाजात उपयोगाविषयी विवरण	१०१
२५	कन्सोर्टिया ही संकल्पना वाचकांना माहित असण्याविषयी विवरण	१०२
२६	कन्सोर्टियात सहभागासाठी घेतल्या जाणाऱ्या रकमेविषयी विवरण	१०३
२७	वाचकांच्या समाधानाविषयी विवरण	१०४
२८	कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून केल्या जाणाऱ्या देवाणघेवाणाविषयी विवरण	१०५
२९	आंतरग्रंथालय देवघेव स्वरूपाविषयी विवरण	१०६
३०	कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून केल्या जाणाऱ्या कामाविषयी विवरण	१०७
३१	कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून राबवल्या जाणाऱ्या उपक्रमाविषयी विवरण	१०८
३२	कन्सोर्टियाच्या तोट्याविषयी विवरण	११०
३३	ते दूर करण्यासाठी राबवल्या जाणाऱ्या उपक्रमांविषयी विवरण	१११
३४	कन्सोर्टियाच्या प्रसाराविषयी विवरण	११२
३५	कन्सोर्टियाच्या प्रसारासाठी राबवल्या जाणाऱ्या उपायोजनाविषयी विवरण	११३
३६	कन्सोर्टियाच्या प्रसारासाठी राबवल्या जाणाऱ्या भावी योजनांविषयी विवरण	११४

३७	कन्सोर्टियाच्या सभासद प्रकाराविषयी विवरण	११५
३८	कन्सोर्टियाचे सभासद होण्यामागच्या कारणाविषयी विवरण	११६
३९	कन्सोर्टियाचे सभासद न होण्यामागच्या कारणाविषयी विवरण	११७
४०	कन्सोर्टियाच्या सभासदत्वाविषयी विवरण	११८

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शिर्षक	पृष्ठांक	
१	संशोधकाचे प्रमाणपत्र	ii	
२	मार्गदर्शक प्रमाणपत्र	iii	
३	ऋणनिर्देश	iv	
४	आलेख सुची	v	
५	कोष्टक सुची	vii	
१	प्रकरण पहिले	विषय प्रवेश	१-११
१.१	प्रास्ताविक	१	
१.२	संशोधनाची पार्श्वभूमी	२	
१.३	संशोधन विषयाचे महत्व व गरज	३	
१.४	संशोधन प्रकल्प विषय शीर्षक	४	
१.५	संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा	५	
१.६	संशोधनाची उद्दिष्ट्ये	५	
१.७	संशोधनाची गृहितके	५	
१.८	विषयाची ग्रंथपालन व्यवसायाच्या दृष्टीने गरज	६	
१.९	संशोधन पध्दती	७	
१.१०	माहिती संकलन : तंत्रे व साधने	७	
१.११	माहिती विश्लेषण व सादरीकरण	८	
१.१२	निष्कर्ष शिफारशी व पुढील संशोधन विषय	८	

	१.१३	प्रकरणीकरण योजना	९
		संदर्भ सुची	११
२	प्रकरण दुसरे	पूर्वाभ्यासाचे समालोचन	१२—३०
	२.१	प्रस्तावना	१२
	२.२	कन्सॉर्शियासंबंधी पूर्वी झालेले संशोधन	१३
	२.३	संशोधनासंबंधीविषयाच्या वाचनसाहित्याचे आढावा	२७
३	प्रकरण तिसरे	माहिती संकलन	३१—७५
	३.१	कन्सोर्टिया संकल्पना व इतिहास	३१
	३.१.१	कन्सोर्टियाची व्याख्या	३३
	३.१.२	कन्सोर्टियाची कार्ये	७०
	३.१.३	कन्सोर्टियाचे प्रकार	८९
	३.१.४	कन्सोर्टियाचे महत्व	९३
	३.१.५	कन्सोर्टियाचा अर्थ व स्वरूप	४२
	३.१.६	कन्सॉर्शियाच्या मर्यादा	४५
	३.१.७	कन्सॉर्शियाचे मॉडेल्स	४५
	३.१.८	भारतातील काही कन्सोर्टिया	४७
	३.२	पुणे शहर माहिती	५३
	३.२.१	पुणे शहरातील संशोधन संस्था	५७
		संदर्भ सुची	७४
४	प्रकरण चौथे	माहितीचे विश्लेषण	७६—११७
५	प्रकरण पाचवे	निष्कर्ष व शिफारशी	१३८—१२०
	५.१	प्रस्तावना	११८

५.२	निष्कर्ष	११८
५.३	शिफारशी	१२०
५.४	संशोधन उददिष्टाची पूर्तता	१२०
	परिशिष्टे	१२१—१४४
	Library Questionnaire	१२१
	संदर्भ सुची	१३८
	पुणे शहराचा नकाशा	१४३
	प्रश्नावली भरून दिलेल्या संस्थांची नावे	१४४

प्रकरण पहिले

प्रास्ताविक

१.१ प्रास्तावना :-

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ पुणे यांच्या ग्रंथालय व माहितीशास्त्र निष्णात या अभ्यासक्रमासाठी हा प्रकल्प सादर करित आहे. हा प्रकल्प सादर करित असताना शिक्षणक्रमासाठी निगडीत असणाऱ्या विषयाची निवड संशोधिकेने केली आहे.

गतिहीन समाजाला गतीमान करणे हे शिक्षणाचे ध्येय आहे. कुठल्याही व्यक्तीचा पर्यायाने समाजाचा विकास शिक्षणाशिवाय होत नाही. आपण ज्ञानावर आधारीत जगात राहतो. हे जग नवनवीन तंत्रज्ञानाने परिपूर्ण आहे. त्यामुळे या ठिकाणी टिकण्यासाठी आपल्यालाही तंत्रज्ञानाची माहिती असणे आवश्यक आहे.

बदलत्या काळात ग्रंथालये महत्वाची भूमिका बजावतात. यामध्ये माहितीची निवड, साठवणूक आणि योग्य वेळेला योग्य माणसाच्या हातात माहिती देण्यात ग्रंथालये महत्वाची भूमिका बजावतात. सर्व विषयात वाचन साहित्यांची वाढती संख्या जर्नलच्या किंमतीत होणारी भरमसाठ वाढ, दिवसेदिवस ग्रंथालयासाठी कमी होणारा आर्थिक पुरवठा यामुळे ग्रंथालयाना एकमेकांवर अंवलबून रहावे लागते. या प्रश्नामुळे ग्रंथालयाना एकमेकांच्या सहकार्यानेच यापुढे आपल्या वाचकांच्या मागण्या पुऱ्या कराव्या लागणार आहेत. यातुनच कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा उगम झाला आहे. वाचकांच्या माहितीच्या सर्व गरजा पूर्ण करण्यासाठी ग्रंथालये कन्सोर्टिया प्रस्थापित करतात.

शासकीय खाजगी संस्था ज्याच्याकडे संशोधन व विकास विभाग आहे. त्यांना सतत अदयावत माहिती ठेवावी लागते. सातत्याने नवनवीन सुधारणा कराव्या लागतात. स्पर्धेत टिकून राहण्यासाठी माहितीची गरज सातत्याने असते. त्यांच्या माहितीच्या गरजेसाठी या संस्था ग्रंथालयावर पूर्णपणे विसंबून असतात. यासाठी 'ग्रंथालय संघटना' हा उत्तम उपाय आहे.

सध्या ऑनलाईन डेटाबेस ई—जर्नल यासाठी ग्रंथालयात कन्सोर्टिया स्थापनेसाठी कारणीभूत आहेत. ग्रंथालय व माहिती केंद्रामधील आर्थिक अडचणीला कन्सोर्टिया हा उत्तम पर्याय आहे. ई प्रकाशनाने जर्नलचा प्रकाशने मिळवण्यात अनेक बदल घडवून आणले आहेत. दिवसेंदिवस ग्रंथालयाना मिळणाऱ्या अनुदानात होणारी घट आणि जर्नलची वाढणारी संख्या ग्रंथालय व माहिती केंद्राना ई जर्नल मिळवण्यासाठी कन्सोर्टियाची स्थापना करण्यास भाग पाडतात.

सदरील प्रबंधामध्ये आपण पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा कन्सोर्टियातील सहभागाचा अभ्यास करणार आहोत.

१.२ संशोधनाची पार्श्वभूमी

पुणे हे महाराष्ट्रातील नंबर दोनचे शहर आहे. मुंबई पाठोपाठ पुणे हे अग्रेसर शहर आहे.

आठव्या शतकात पुणे हे पुन्नक म्हणून ओळखले जात असे पुणे शहराचा उदय ८४७ मध्ये झाला, ही महाराष्ट्राची शिवाजी महाराजांच्या काळातील पहिली राजधानी होती. पुण्याला महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी म्हणून ओळखले जाते. याचबरोबर पुणे शहराला ॲटोमोबाईल

सरकारी व खाजगी संशोधन केंद्र, आय. टी तसेच शैक्षणिक बाबीचे केंद्र मानले जाते.

पुणे हे शहर सहयाद्री पर्वताच्या बाजूला वसलेले आहे. सर्वात उंच शिखर ८०० मी. उंचीवर आहे. शहराच्या बाहेरील बाजूस १३०० मी. उंचीवर सिंहगड किल्ला आहे. हा उत्तरेपासून १८.३२° वर तर पूर्वेपासून ७३.५१° वर आहे.

पुण्याला विद्येचे माहेरघर म्हटले जाते. पुण्याला फार मोठा शैक्षणिक वारसा लाभलेला आहे. येथे सर्व प्रकारची शाळा महाविद्यालये, संशोधन केंद्रे आहेत. त्यामुळे पुण्याची शैक्षणिक प्रगती फार जोमाने झाली आहे.

पुणे शहरात विविध प्रकारची ग्रंथालये आहेत. परंतु संशोधकाने केलेल्या सर्वेक्षणात असे आढळून आले की शैक्षणिक ग्रंथालयात कन्सोर्टिया ही संकल्पना वापरली जात नाही. यामुळे संशोधकाने संशोधन ग्रंथालये व विद्यापीठ ग्रंथालयाची संशोधनासाठी निवड केलेली आहे.

१.३ संशोधन विषयाचे महत्व व गरज

आज आपण ज्ञानावर आधारीत जगात राहत आहोत हे जग नवनवे शोध तंत्रज्ञानावर आधारलेले आहे. ग्रंथालय व माहितीकेंद्रे यांचा महत्वाचा भाग आहेत. निर्माण होणारी नवनवीन माहिती ही पुस्तके, मासिके, नियतकालिके, वर्तमानपत्रे, थिसीस तसेच इतर मार्गांनी लोकापर्यंत पोहचवली जाते.

बदलत्या काळानुसार माहिती तंत्रज्ञानाचे स्वरूप बदलत आहे ते व्यापक प्रमाणात वाढत आहे माहितीची विपुलता, निरनिराळ्या स्वरूपातील

तिचे सादरीकरण, वाचकाच्या मागणीतील विविधता, माहिती सादरीकरणाचे बदलते स्वरूप इ. गोष्टींवर माहिती सेवांचे स्वरूप अंवलबून आहे.

ग्रंथालये ही समाजमनाचा आरसा समजली जातात असे असले तरी भारतासारख्या विकसनशील देशांत ग्रंथालयाची स्थिती चांगली नाही तसेच माहितीची विपुलता वाचकांच्या मागणीतील विविधता यामुळे कोणतेही ग्रंथालय वाचकांच्या सर्व मागण्या पूर्ण करू शकत नाही. यासाठी त्यांना इतर ग्रंथालयावर अंवलबून रहावे लागते. याचबरोबर ग्रंथालयाना मिळणाऱ्या निधीची कमतरता सर्व साहित्य एकाच ग्रंथालयात मिळण्यात येणाऱ्या अडचणी वाचनसाहित्याच्या वाढत जाणाऱ्या किमती यामुळे ग्रंथालयाना एकमेकांवर अंवलबून राहण्यावाचून पर्याय नाही. यातुनच कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा उदय झाला.

कन्सोर्टिया ही संकल्पना अलीकडच्या काळातील आहे. ग्रंथालय संघटना याचे आधुनिक स्वरूप आहे. कन्सोर्टियामुळे ग्रंथालयामधील संबंधे बळकट होण्यास मदत होते.

प्रस्तुत संशोधनासाठी निवडलेल्या पुणे शहरातील ग्रंथालयांमध्ये कन्सोर्टियाचा वापर होतो का? यातील ग्रंथालये कोणत्या कन्सोर्टियात सहभागी आहेत? यामुळे त्यांना किती व कोणत्या प्रमाणात फायदा झाला तसेच या ग्रंथालयांच्या कन्सोर्टियाशी संबंधित भावी योजना काय आहेत याचा अभ्यास करण्यासाठी सदरील विषय संशोधिकेने निवडला आहे.

१.४ संशोधन प्रकल्प विषय शीर्षक

पुणे शहरातील ग्रंथालयात कन्सोर्टियाचा वापर : एक अभ्यास.

१.५ संशोधनाची उद्दीष्टे

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने पुढील उद्दिष्टे ठरविली आहेत.

- १) पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा थोडक्यात आढावा घेणे.
- २) पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा कन्सोर्टियातील सहभागाचा अभ्यास करणे.
- ३) या ग्रंथालयाचा कन्सोर्टियासंबंधीच्या भावी योजनांचा अभ्यास करणे.

१.६ संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा

सदरील संशोधनाची व्याप्ती पुणे शहरातील संशोधन ग्रंथालये व विद्यापीठ ग्रंथालयापुरती मर्यादीत आहे.

१.७ गृहीतके

- १) पुणे शहरातील ग्रंथालये कन्सोर्टियात मोठ्या प्रमाणात सहभागी आहेत.
- २) ग्रंथालयाच्या कन्सोर्टियातील सहभागामुळे आर्थिक निधीची बचत होते.

१.८ कन्सोर्टियाची ग्रंथपालन व्यवसायाच्या दृष्टीकोनातून गरज

कन्सोर्टिया ही संकल्पना अलीकडील काळातील आहे. ग्रंथालय संघटनांचे ते आधुनिक स्वरूप आहे कन्सोर्टियामुळे ग्रंथालयामील संबंध बळकट होण्यास मदत होते.

ग्रंथालयाना मिळणाऱ्या निधीची कमतरता, उपभोक्त्यांच्या वाढत्या मागण्या, वाचन साहित्याचा वाढत्या किमती, या व इतर कारणांमुळे ग्रंथालयाना एकमेकांवर अवलंबून राहण्यावाचून पर्याय नव्हता यातूनच कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा उदय झाला.

कन्सोर्टियामुळे ग्रंथालयाना उपभोक्त्यांच्या विविध प्रकारच्या मागण्या पुरवणे शक्य झाले. आर्थिक निधीची बचत होवू लागली. वेगवेगळे वाचनसाहित्य उपलब्ध होवू लागले. वेगवेगळे वाचनसाहित्य ठेवण्यासाठी लागणाऱ्या जागेची बचत झाली तसेच कन्सोर्टियामुळे समान गोष्टींवर होणाऱ्या खर्चात बचत होवू लागली.

संशोधिकेने निवडलेल्या या विषयामुळे पुणे शहरातील ग्रंथालयात वापरल्या जाणाऱ्या कन्सोर्टिया या संकल्पनेची माहिती मिळेल. याबाबत ग्रंथालयाचा पुढाकार उदासीनता संकल्पनेबाबत त्याची मते याबाबत माहिती मिळेल कन्सोर्टियाबाबत त्यांना काही समस्या आहेत त्या दूर करण्यासाठी उपाययोजना ग्रंथालयाना कन्सोर्टियात सहभागी होण्यासाठी मार्गदर्शन या व इतर गोष्टीबाबत सदरील प्रकल्पात चर्चा होणार आहे. यामुळे ग्रंथालय सहकार्य वाढवण्यास मदत मिळेल. तसेच ग्रंथालयाचा कामकाजात सुधारणा करता येईल. या दृष्टीकोनातून हा अभ्यास ग्रंथालयाना प्रेरणादायी ठरेल.

१.९ संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी ऐतिहासिक, प्रायोगिक व वर्णनात्मक या तीन पद्धतीपैकी वर्णनात्मक संशोधन पद्धती वापरली जाणार आहे. वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीत कोणत्याही घटनेच्या सामाजिक संस्थेच्या किंवा एखाद्या उपक्रमाच्या सदय स्थितीचा आढावा घेण्यात येतो. तसेच विश्लेषणात्मक वर्णन करण्यात येते म्हणून या संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धती वापरली जाणार आहे.

वर्णनात्मक संशोधन पद्धती ही सत्यशोधनाशी संबंधित असते त्यामध्ये एखादी घटना संस्था योजनांची सांप्रत स्थिती काय आहे. याचा सखोल अभ्यास करून त्यातील गुणदोषांची वस्तूनिष्ठ चिकीत्सा करून त्यावर उपाय सुचविले जातात.

१.१० माहिती संकलन तंत्रे व साधने

प्रस्तुत संशोधनासाठी 'पाहणी' या तंत्रातील 'प्रश्नावली' या साधनाचा वापर केला जाणार आहे.

१. **प्रश्नावली :-** ई. एस. बोगार्डस म्हणतात ज्या प्रश्नांची उत्तरे असंख्य निवेदकांनी स्वतः भरावयाची असतात. त्या प्रश्नांची यादी म्हणजे प्रश्नावली होय. यामुळे असे समप्रमाणित निष्कर्ष काढता येतात की ज्याचे विवरण संख्याशास्त्रात सुद्धा करता येते.
२. **मुलाखत :-** व्हिडियन पामर म्हणतात मुलाखतीमध्ये अशी एक सामाजिक परिस्थिती असते की ज्यामध्ये अभ्यासक व निवेदक यांची परस्परांना प्रतिसाद देण्याची मानसिक प्रकिंया चालू असते

त्यांनी मुलाखतीत ती अंतरक्रिया होत असते हाच मुददा मांडलेला आहे.

३. **निरीक्षण** :- निरीक्षण हे माहिती किंवा ज्ञान मिळविण्याचे सर्वात जुने तंत्र आहे जेव्हा कारण शोधून काढण्याच्या उद्देशातून एखाद्या घटनेची पाहणी केली जाते तेव्हा त्यास निरीक्षण ही संज्ञा दिली जाते.

१.११ माहिती विश्लेषण व सादरीकरण

संख्यिकी तंत्राद्वारे माहितीचे विश्लेषण करण्यात येणार असून आरेखी सादरीकरण करण्यात येणार आहे.

१.१२ निष्कर्ष, शिफारशी व पुढील संशोधनासाठी दिशा

सदर संशोधनासाठी निश्चित केलेल्या उद्दिष्टांवरून निष्कर्ष काढून त्यानुसार शिफारशी सुचवल्या जाणार आहेत. तसेच पुढील संशोधनासाठी दिशा दाखवली जाणार आहे.

१.१३ प्रकरणीकरण योजना

सदरील संशोधनासाठी संशोधकाने पुढीलप्रमाणे प्रकरणीकरण योजना आखली आहे. प्रकरणाची मांडणी पुढीलप्रमाणे आहे

प्रकरण पहिले – संशोधनाचे प्रस्तावनात्मक विवेचन

प्रस्तावना, संशोधनाचा विषय निवड विषय निवडीची भूमिका, संशोधनाची आवश्यकता, संशोधनाची उद्दिष्टे, संशोधनाची व्याप्ती, गृहितके, संशोधन पध्दती, संशोधन तंत्रे, माहिती संकलनाची साधने, माहिती विश्लेषण पध्दती व सादरीकरण.

प्रकरण दुसरे

संशोधन प्रक्रियेच्या वेळी प्रकरणांचे लिखाण करत असताना विविध विषयावरील विविध ग्रंथांचा तसेच प्रबंधाचा उपयोग संशोधनासाठी होईल त्या ग्रंथांची थोडक्यात माहिती पूर्वीच्या संशोधनाचा परामर्श पूर्वाभ्यासामध्ये देण्यात येणार आहे. तसेच ग्रंथ, लेख, संशोधनपत्र लेख, शोधनिबंध, नियतकालीके CD, Email, website इ. वाचनसाहित्याचा अभ्यास सदर संशोधनासाठी संशोधन करणार असून यात संशोधन प्रकरणासाठी लागणाऱ्या माहितीसाठी संशोधकाने जो ग्रंथ व लेख इतर वाचनासाहित्य वाचणार आहेत व प्रत्यक्ष त्यातील काही भाग प्रकल्पामध्ये जसेच्या तसे घेतले जाणार आहेत ते पूर्वीच्या संशोधनाचा पूर्वाभ्यासात नमूद करण्याचा प्रयत्न करणार आहे.

प्रकरण तिसरे

सदर प्रकरणात कॅन्सॉर्शियाचे स्वरूप, कार्य, महत्त्व याचा आढावा घेण्यात येणार आहे. यात प्रामुख्याने कॅन्सॉर्शिया एक प्रभावी काळाची गरज यांचा अभ्यास होणार आहे.

प्रकरण चौथे

माहिती संकलन, विश्लेषण व सादरीकरण सदर प्रकरणात आवश्यकता ती माहिती गोळा करण्यासाठी प्रश्नावली या साधनाचा वापर केला जाणार आहे. माहितीचे विश्लेषण व सादरीकरणासाठी योग्य तेथे तक्ते, आलेख, आकृत्या तसेच संक्षिप्त रूपे यांचा वापर केला जाणार आहे.

प्रकरण पाचवे —

सदर संशोधनासाठी जी उद्दिष्टे ठरविली होती त्या उद्दिष्ट्याच्या अनुषंगाने प्रस्तुत प्रकल्पाच्या चौथ्या प्रकरणात केलेल्या विश्लेषणातून केलेले निरीक्षण व काढलेले निष्कर्ष व त्याआधारे केलेल्या शिफारशी विषद करण्यात येणार आहे.

तसेच निरीक्षण व निष्कर्ष या सोबत संशोधन विषयाच्या अनुषंगाने संशोधकास जाणवणाऱ्या पुढील संशोधनाचा दिशाही विषद केल्या जाणार आहेत.

संदर्भ सूची

१. देवधर विजय(२००६-०७) कन्सॉरशिया : सहकारी ग्रंथालय व्यवस्था. ज्ञानगंगोत्री, ३, ८-९.
२. महाजन,शं.ग.पुणे शहराचा ज्ञानकोश,खंड-१आ.२री,ज्ञानकोश प्रतिष्ठान,पुणे
३. साखरे, राजेंद्र (२००७) ई — जर्नल्स : कन्सॉरशिया ज्ञानगंगोत्री, ४, ६२-६३.
४. Jayprakash, A. (2013) Role of E- journal consortiam in 21st Century. Indian journal of Int. library & society. 26 (1-2) 84-85.
५. आगलावे, प्रदीप (२०००) संशोधन पद्धती शास्त्रे व तंत्रे नागपुर: विदया प्रकाशन.
६. Sadhu ,A N & Singh, Amarjeet: Research methodology in social science Bombay Himalaya publishing House.
७. Bajapai S.R. (1989). Methods of social survey & research. Kanpur: char publishing House.

पूर्वाभ्यासाचे समालोचन

२.१ प्रस्तावना

कोणत्याही संशोधन प्रक्रियेत साहित्य शोध म्हणजे पूर्वी झालेल्या संबंधित विषयासंदर्भात माहिती घेणे. या (पूर्वाभ्यास) फार महत्त्व आहे. संबंधित विषयाचे पूर्वी झालेले संशोधन समजु शकते तसेच पूर्वीचे संशोधन व आता करण्यात येणार संशोधन यातून ग्रंथालयाच्या विविध पैलुवर प्रकाश पडतो. संशोधनाची पुनरावृत्ती टाळली जाते. विषयाची पार्श्वभूमी समजण्यास मदत होते. त्याचप्रमाणे या विषयातील तज्ञ व्यक्तीचे विचार अनुभव याचा उपयोग होतो.

पूर्वी झालेले संशोधन नियतकालिके, ग्रंथ इत्यादी साहित्यातून संशोधकाला आपल्या विषयासंबंधी माहिती मिळते. गृहितके निश्चित करण्यासाठी संशोधकाला पुर्व अभ्यासाची मदत होते. संशोधकाला आपल्या विषयासंबंधी प्रकाशित साहित्याचा शोध घेता येतो.

उदा. नियतकालिके, लेख, वृत्तपत्रे, मासिके इत्यादीचा चिकीत्सक अभ्यास करावा लागतो. संशोधकास माहितीचे विश्लेषण आणि सादरीकरणासाठी माहिती कशी शोधावी हे समजून घेऊन संशोधकाला अभ्यासाविषयी असणारे साहित्य वापरणे जरूरीचे आहे. संशोधन प्रकल्प हाती घेण्यापूर्वी त्या विषयात पूर्वी कोणत्या स्वरूपातील काय केले आहे हे पाहणे आवश्यक आहे.

एस. आर. रंगनाथ यांच्या पाचव्या सिध्दान्तानुसार ग्रंथालय ही वर्धिष्णु संस्था आहे. ग्रंथालयाचा अभ्यास करतानी दिसून येते की, लेख प्रबंध नियतकालिके अहवाल इ. अमुद्रित वाचन साहित्य प्रकाशित होत आहे. संशोधकाने निवडलेल्या विषयासंबंधी व्यवस्थापन व वाचन

साहित्याचा विकास संग्रह विकासास दिशा देणारी वाचन साहित्य मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध असून तरी देखील उपलब्ध असलेल्या वाचन साहित्यापैकी महत्वाचा वाचन साहित्याचा परामर्श घेण्याची संशोधकास दृष्टी असणे गरजेचे आहे.

२.२ कन्सॉरशियासंबंधी पूर्वी झालेले संशोधन

देवधर et.al.(२००६-०७)

यांच्या, “कन्सॉरशिया सहकारी ग्रंथालय व्यवस्था” या लेखात कन्सॉरशियाची संकल्पना कन्सॉरशियाचे प्रकार, फायदे, अडचणी, भारतातील आणि जगातील कन्सॉरशियाचे प्रयास याचा मागोवा याबाबत माहिती दिली आहे. याचबरोबर कन्सॉरशियाचे प्रकार, कन्सॉरशियाचे फायदे याबाबत माहिती देण्यात आली आहे.

प्रकाश et.al.(२०१३)

यांच्या “२१ व्या शतकातील ई-जर्नल कन्सॉरशियाचा सहभाग” या लेखात ई-जर्नलचे फायदे ई-जर्नल कन्सॉरशियाची गरज व महत्व कन्सॉरशिया प्रस्थापित करण्यासाठी आवश्यक गोष्टी कन्सॉरशियाचे फायदे याबाबत माहिती देण्यात आली आहे. कन्सॉरशियामुळे २१ व्या शतकातील ग्रंथालयात आधुनिक स्वरूपात माहिती साधनांची देवाणघेवाण संगणकाद्वारे दिल्या जाणाऱ्या सेवा यांत बदल घडून आला आहे. पारंपारिक ग्रंथालयाना आधुनिक स्वरूपातील वातावरण दिल्यामुळे संस्थेची प्रगती होवून वाचकांना चांगल्या प्रकारचा सेवा देण्यात येतात याची माहिती दिली आहे.

बाबू et.al.(२०१०)

यांच्या “भारतातील ग्रंथालय कन्सॉरशिया” या लेखात भारतातील विविध कन्सॉरशियाची माहिती देण्यात आली आहे. यातील UGC- INFONET CSIR E- Journal consortia, IIM library Consortia आणि HELINET Consortia यांची माहिती देण्यात आली आहे. पाच महत्वाच्या कन्सॉरशियाची तसेच कन्सॉरशिया म्हणजे काय? ती स्थापन करण्यामागची कारणे, त्याची गरज यातून ग्रंथालयाना मिळणारे फायदे, वाचकाचे फायदे, महत्वाचे म्हणजे संशोधनाला पुरक वातावरण निर्मिती याची माहिती देण्यात आली आहे.

धुरी et.al.(२०१४)

यांच्या "E-Journal consortia & its benefits to the libraries" या लेखात पुढील माहिती देण्यात आली आहे. २१ व्या शतकात संगणकामुळे माहिती साठवणे व वितरण करणे सोपे झाले आहे. ई—जर्नल म्हणजे काय? त्याची ग्रंथालयात आवश्यकता, भारतातील प्रगती, कन्सॉरशिया म्हणजे काय? ग्रंथालय कन्सॉरशियाची आवश्यकता, कन्सॉरशियाचे प्रकार, भारतातील काही महत्वाचे कन्सॉरशिया, कन्यारशियाचे फायदे याची माहिती देण्यात आली आहे. यावरून त्यांनी असा निष्कर्ष काढला आहे की ग्रंथालय कन्सॉरशिया हे संशोधक विद्यार्थी शिक्षक यांना फायदेशीर आहे. दिवसेदिवस ग्रंथालयाना मिळणाऱ्या अनुदानात होत असलेली कपात वाचकाकडे असलेली वेळेची कमतरता कमी वेळात जास्त माहिती मिळवण्यासाठी धडपड माहितीची विपुलता या सर्व समस्यांवर

ग्रंथालय कन्सॉरशिया हा उत्तम उपाय आहे. यामुळे वाचकांचे समाधान करण्यात ग्रंथालयांना यश मिळाले आहे.

राय (२०१४)

यांनी हिमाचल प्रदेश कांगरा येथे UGC – Infonet डीजीटल लायब्ररी कन्सॉरशिया या विषयीच्या एक दिवसीय कार्यशाळेमध्ये हिमाचल प्रदेश विद्यापीठाने INFLIBNET च्या मदतीने ई—जर्नल मिळवण्यासाठी UGC- INFONET ची स्थापना १२ सप्टेंबर २०१४ मध्ये केली. दिवसेदिवस ग्रंथालयांना मिळणाऱ्या अनुदानात होणारी कपात, वाचकांच्या वाढत्या मागण्या यासाठी ई—जर्नलची होणारी मदत या सर्वांमध्ये कन्सॉरशियाची खूप मोठ्या प्रमाणात मदत होते. यांत वेगवेगळ्या प्रकाशक म्हणजेच wiley Balani oxford Elsevier, Cambridge यांचा समावेश होता- 50 faculty member व संशोधकांचा यात समावेश होता.

हाडा et.al.(२०१३)

यांनी कन्सॉरशिया वरील लेखात कन्सॉरशिया या अर्थ ग्रंथालय कन्सॉरशियाची माहिती त्याचे फायदे याची माहिती देण्यात आली आहे. CeRA कन्सॉरशिया म्हणजे काय? हा कन्सॉरशिया अग्रिकल्चरल क्षेत्राशी संबंधित आहे. सरकारने या कन्सॉरशियाला पाठबळ दिले आहे कारण हा अग्रिकल्चरल क्षेत्रातील नवीन पद्धतीचा कन्सॉरशिया आहे. या कन्सॉरशियाच्या माध्यमातून जी जर्नल खरेदी केली जातात त्यांची माहिती देण्यात आली आहे. या कन्सॉरशियाचे फायदे तसेच यातून मिळणारे फायदे याची माहिती सदरील लेखात देण्यात आली आहे.

नाईकवाडी et.al.(2012)

यांनी CeRA (Consortium for E-Resources in Agriculture)

A Boon to the users of Mahatma Phule Krushi Vidyapeeth Rahuri येथे सादर केलेल्या पेपरमध्ये कॅन्सॉरशियाचा अर्थ गरज व फायदे याची माहिती देण्यात आली आहे विशेषतः CeRA (Consortium for e resources in Agriculture) हा ऑग्रीकल्चरल मधील एकमेव कन्सॉरशिया आहे. याची स्थापना ३० एप्रिल २००८ मध्ये Indian Agricultural Research Institute (IARI) नवी दिल्ली मार्फत झाली. याची माहिती, महत्व, सोयी याची माहिती देण्यात आली आहे.

कौशिक (२०१३)

यांच्या Access Biotechnology E Resources Through DelCon CONSOETIUM या लेखात Delcon कन्सॉरशिया स्थापन करण्या मागचा हेतू, उद्देश, कारणे स्पष्ट केली आहेत. Delcon कन्सॉरशिया हा लाईफ सायन्स व बायोटेक्नॉलॉजी क्षेत्रातील नवीन कन्सॉरशिया आहे. यासाठी याचा प्रसार व्हावा म्हणून याचा सर्व बाजूनी विकास होणे गरजेचे आहे यामध्ये लाईफ सायन्स विषयातील जास्तीत जास्त माहिती घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. या अभ्यासात जे काही नवीन उपाय सांगण्यात आले आहेत. ते Delcon च्या पुढील अभ्यासासाठी फायदेशीर ठरणार आहेत.

सुधीर (२०११)

ई—जर्नल कन्सॉरशिया वरील लेखात त्यांनी ई—रिसोर्स व कन्सॉरशिया हे ग्रंथालय व प्रकाशक दोघासाठी कसे फायदयाचे आहे हे सांगितले आहे ई—जर्नल, ई—जर्नलचे प्रकार भारतीय ओपन अक्सेस जर्नल आणि कन्सॉरशिया यांची सविस्तर चर्चा केली आहे. कन्सॉरशियाची भारतातील कार्ये यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे. विदेशी ग्रंथालयात कन्सॉरशियाचा प्रसार मोठया प्रमाणात झाला आहे परंतु भारतीय ग्रंथालयात अजून त्यामानाने कन्सॉरशियाचा प्रसार झाला नाही. त्याबाबत भारतीयस ग्रंथालयांनी विचार केला पाहिजे.

कृष्णमूर्ती (२००७)

यांच्या Consortia Based Resource Sharing & Accessing E Journals या लेखात माहितीची विपुलता दिवसेंदिवस वाढत आहे. त्यामुळे ग्रंथालयासमोर योग्य माहिती योग्य वाचकापर्यंत पोहचवण्याची खूप मोठी जबाबदारी आहे. या लेखात कन्सॉशियाचा इंडीयन स्टॅस्टीकल इस्टिट्यूट लायब्ररीत कशा प्रकारे वापर केला याची माहिती देण्यात आली आहे याचबरोबर E-journal हाताळताना ग्रंथालयाना काय समस्या येतात याची देखील चर्चा करण्यात आली आहे. या अभ्यासावरून कन्सॉरशियाच्या माध्यमातून E-journals ची खरेदी फायदेशीर ठरते हा निष्कर्ष निघतो. कन्सॉशियाच्या माध्यमातून वाचकांना फायदेशीर सेवा देता आली. ग्रंथालयाने ISI Be नावाचे नवीन पोर्टल सुरू केले आहे. ज्यामधून वाचकांना online database शोधता येतात.

निलंगम (२०१३)

यांनी पॉडेचरी शहरातील लायब्ररीमध्ये कन्सॉरशिया प्रस्थापित करण्यासाठी एक मॉडेल तयार केले व त्याचीच सविस्तर चर्चा या पेपरमध्ये मांडण्यात आली आहे. कन्सॉरशियाची व्याख्या, भारतातील काही कन्सॉरशिया, कन्सॉरशियाचे फायदे याची माहिती देण्यात आली आहे. ग्रंथालय कन्सॉरशियाचा खरा फायदा संशोधक विद्यार्थी कर्मचाऱ्यांना होतो कन्सॉरशियाचा उपयोग ई-रिसोर्सची संख्या वाढवण्यासाठी तसेच आर्थिक बचतीसाठी होतो यांत सहभागी ग्रंथालयाच्या कमीत कमी खर्चात जास्तीत जास्त इलेक्ट्रॉनिक रिसोर्स भागीदारीत वापरायला मिळाले.

साहू et.al.(२०१२)

यांनी INDIST AICTE Consortium : A decade of service for engineering science & technology community of the country” या लेखात INDEST कन्सॉरशिया संबंधी माहिती दिली आहे कन्सॉरशियाचा हेतु उद्देश मेंबरशिप सेवा सुविधा यांची माहिती देण्यात आली आहे. याचबरोबर ई-रिसोर्सची निवड कशी करावयाची ई-रिसोर्सचा रिव्ह्यू प्रकाशकांसोबत केला जाणारा करार, त्याची किंमत, वेगवेगळ्या ई-रिसोर्सची किंमत, सदस्यांद्वारे येणारे संशोधनाचे परिणाम, ई-रिसोर्स कसे मिळवले जातात. तसेच कन्सॉरशियाच्या पुढील योजना यांची माहिती दिली आहे. कन्सॉरशियाने २००३ पासून E-Resource देण्यात सुरुवात केली.

लालन(2012)

यांनी बायोटेक्नॉलॉजी क्षेत्रातील भारतातील संस्थामध्ये कन्सॉरशियावर आधारीत इलेक्ट्रॉनिक रिसोर्स शेअरींग वर लेख लिहीलेला आहे. १९८६ मध्ये सायन्स आणि टेक्नॉलॉजी विभागाने बायोटेक्नॉलॉजी विभागासाठी स्वतंत्र विभागाची स्थापना केली २००९ मध्ये बायोटेक्नॉलॉजीह विभागाच्या इलेक्ट्रॉनिक लायब्ररी, कन्सॉरशिया [Delcon] ची स्थापना करण्यात आली. सुरूवातीला फक्त दहा संस्थाना महत्वाच्या E-resources चे हक्क देण्यात आले. २०१० मध्ये आणखी सतरा संस्थाना हे हक्क देण्यात आले अजून सात संस्थाना २०११ मध्ये यांत सामील करण्यात आले. अशा प्रकारे Delcon ही संस्था बायोटेक्नॉलॉजी व लाईफ सायन्स या क्षेत्रातील देशातील एक कन्सॉरशिया म्हणून प्रस्थापित झाली.

मूर्ती et.al.(2012)

"Accessing the use of electronic information resources in DRDO institutes. An analytical study of DRDO E-Journals consortium" या लेखात दिवसेदिवस ग्रंथालयाना मिळणाऱ्या अनुदानात होणारी कपात ही ग्रंथालयामध्ये रिसोर्स शेअरींगला कारणीभूत ठरत आहेत. देशामध्ये थोड्या प्रमाणात कन्सॉरशियाची निर्मिती झाली आहे. त्यातील CSIR चा NKRC व INDEST ही कन्सॉरशिया जास्त प्रमाणात यशस्वी झाले आहेत. या दोन कन्सॉरशिया व इतर यशस्वी झालेल्या कन्सॉरशियाचा विचार करता DESIDOC ने 2009 मध्ये DRDO E-Journal कन्सॉरशिया प्रकाशकाच्या मदतीने स्थापन केला या पेपरमध्ये DRDO कन्सॉरशिया त्याच्या सेवा आर्थिक स्थिती दिल्या जाणाऱ्या सेवा

आणि संस्थामध्ये ई-रिसोर्सची देवाणघेवाण करण्यासाठी केले जाणारे प्रयत्न याचबरोबर DRDO च्या शास्त्रज्ञाकडून केला जाणारा E-Resource चा वापर याचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

गौर et.al.(२०१२)

याच्या Role of Consortia in preservation of e journals या लेखात कन्सॉरशियाचे महत्व सांगितले असून देशातील महत्वाच्या कन्सॉरशियाची यादी दिली आहे ई-जर्नलचे वेगवेगळे अंक साठवून ठेवण्यात येणाऱ्या अडचणी सांगितल्या असून देशातील वेगवेगळ्या कन्सॉरशियांनी पुढाकार घेवून भविष्यात E-Journal साठवण्यासाठी मदत करण्यास सांगितले आहे. भारतीय ग्रंथालयांनी त्यांच्या ते खरेदी करत असलेले ई-रिसोर्स साठवणूकीची व्यवस्था केली पाहिजे.

INDEST व INDIBNET कन्सॉरशिया ई-जर्नलचे अंक साठवण्यात मदत करतात यांच्यासोबत वेगवेगळ्या प्रकाशकाबरोबर एक स्थानिक पातळीवर सर्व्हर प्रस्थापित केला पाहिजे. जो भारतीय ग्रंथालयाच्या गरजा भागवू शकेल. या प्रकारची माहिती या लेखात देण्यात आली आहे.

डींग्रा (2013)

यांनी ऑग्रीकल्चरल क्षेत्रात पंजाब कृषी विद्यापीठ, लुधियाना यांनी ई-रिसोर्ससाठी कन्सॉरशिया होणारा उपयोग यावर अभ्यास केला आहे या अभ्यासात cera कन्सॉरशियाद्वारे कोणते E-Journal उपलब्ध आहेत व ग्रंथालय वाचकाद्वारे त्याचा वापर कसा केला जातो याचा अभ्यास केला आहे. छापील जर्नल पेक्षा ई-जर्नलचा

वापर वाढला आहे. विद्यापीठातील प्रत्येक विभागाकडे ग्रंथालयापेक्षा जास्त प्रमाणात इ जर्नल खरेदी केले जातात-

प्रधान et.al.(2012)

यांनी सुशी स्टडर्डचा कन्सॉरशियाठी वापर यावर लेख लिहला आहे. हे स्टडर्ड वापरून वेळ व त्रास वाचवला जातो. यामध्ये वेळोवेळी केलेले अॅनालीसिस ज्या ठिकाणी साहित्याचा वापर कमी प्रमाणात झाली त्याची कारणे शोधून त्यावर उपाययोजना शोधण्यास मदत करतात. याचबरोबर जर्नलची पातळी, वापरण्याचा ग्राफ यांची माहिती मिळते. यामुळे कशाचा वापर जास्त प्रमाणात होतो व कशाचा वापर कमी प्रमाणात हातो यामागची कारणे, माहिती मिळते व ज्या जर्नलचा वापर कमी प्रमाणात होतो. त्याच्यासाठी गुजर अवरनेस प्रोग्रॉम सारखे कार्यक्रम राबवण्यात येतात अशा प्रकारे 'सुशी' मॉडल मुळे वेळ व पैसा याची बचत होते.

गवळी (२०१३)

यांनी पुणे विद्यापीठात झालेल्या इंटरनेशनल कॉन्फरन्स मध्ये "लायब्ररी कन्सॉरशिया: अॅन ओव्हरव्ह्यू" या लेखात कन्सॉरशियाची व्याख्या, उपयोग, गरज, आवश्यकता, कन्सॉरशिया स्थापन करण्यापूर्वी विचारात घेतले जाणारे घटक, कन्सॉरशियाचे फायदे तोटे E-Journal कन्सॉरशियाचे फायदे, भारतातील काही कन्सॉरशिया यांची माहिती दिली आहे. गवळी यांच्या मते ग्रंथालय कन्सॉरशिया वाचकांना चांगल्या प्रकारची सेवा सुविधा पुरवण्यासाठी

फायदेशीर ठरत आहे. लायब्ररी कन्सॉरशिया हा वाचकाना जास्तीत जास्त माहिती पुरवण्यासाठी उपयोगी ठरत आहे.

प्रजापती (२०१३)

यांच्या Modern Library System ;k iqLrdke/s Resource sharing networking & klibrary consortia “ या सदराखाली ग्रंथालय कन्सॉरशियाची माहिती दिली आहे ग्रंथालय सहकार हे पूर्वीपासून इंटर लायब्ररी लोन डॉक्युमेंट डिलव्हरी लायब्ररी नेटवर्क ई स्वरूपात अस्तीत्वात आहे. सध्या रिसोर्स शेअरीगची सर्वात मोठी संकल्पना म्हणजे ग्रंथालय कन्सॉरशिया होय. कन्सॉरशियाचे फायदे, आंतरराष्ट्रीय कन्सॉरशिया, भारतीय कन्सॉरशिया स्थापन करण्यासाठी आवश्यक घटक याची माहिती या लेखात देण्यात आली आहे-

तिवारी (२०११)

याच्या Library Development या पुस्तकामध्ये माहिती मिळवण्याच्या स्रोतांची माहिती दिली आहे. यामध्ये कन्सॉरशिया या संकल्पनेची माहिती देण्यात आली आहे. ग्रंथालय कन्सॉरशियाच्या व्याख्या, कन्सॉरशियाची प्रकार भारतातील काही कन्सॉरशिया, कन्सॉरशियाची कार्ये माहिती, स्रोतांची देवाणघेवाण करण्यासाठी होणारी कन्सॉरशियाची मदत तसेच इतर गोष्टी ज्यांची कन्सॉरशियात देवाणघेवाण होते. तिवारी यांच्या मते अजूनही देशात कन्सॉरशियाचा प्रसार झालेला नाही. याची माहिती देण्यात आली आहे. यातील काही ग्रंथालये यात सामील आहेत. काही ग्रंथालयाना सांगण्यात आले म्हणून कन्सॉरशियात सहभागी आहेत बरीचशी ग्रंथालये अजूनही कोणत्याही कन्सॉरशियाचे सदस्य नाहीत याची

कारणे सांगण्यात आली आहेत देशभर कन्सॉरशियाचा प्रसार होण्यासाठी काय प्रयत्न केले पाहिजेत याची माहिती देखील येथे देण्यात आली आहे.

राजपूत et.al.(२०१०)

यांनी लायब्ररी कन्सॉरशिया व विद्यापीठीय ग्रंथालय यावरील लेखात कन्सॉरशियाची माहिती दिली आहे. कन्सॉरशिया म्हणजे काय? ग्रंथालय कन्सॉरशिया म्हणजे काय? त्याचा इतिहास भारतातील काही कन्सॉरशिया, देवी अहिल्या विश्वविद्यालयात कन्सॉरशियाचा वापर कन्सॉरशियाचे इतर फायदे यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे.

फडके (२०१२)

यांच्या “ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण” या पुस्तकात कन्सॉरशिया म्हणजे काय? त्याचे प्रकार, ग्रंथालय कन्सॉरशिया हि संकल्पना, कन्सॉरशिया स्थापन करताना लक्षात घेण्याचे महत्वाचे मुद्दे INDEST कन्सॉरशिया स्थापन होण्यामागचा इतिहास INDEST ची स्थापना कशी झाली त्याला INDEST हे नांव कसे मिळाले यांत कोणत्या संस्थांचा सहभाग आहे यांतर्गत कीर्ती जर्नल पहावयास मिळतात. त्याचे कार्य कसे चालते याबद्दल सविस्तर माहिती देण्यात आली आहे

Mohamad Nasir (२०१४)

यांनी " An walition study of E journal consortia users services in technical college libraries of wwestern utter Pradesh" यामध्ये उत्तर प्रदेशातील कॉलेज लायब्ररीमध्ये कन्सोर्टीयाच्या

वापराचा अभ्यास केला आहे. त्याच्या अभ्यासाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे होती

- १) अभियांत्रिकी महाविद्यालयातील ई—जर्नलचा सदय स्थितीचा अभ्यास.
- २) ई—जर्नल खरेदी करण्याच्या ग्रंथालयाच्या धोरणाची माहिती करून घेणे व त्याचे मुल्यमापन करणे
- ३) ई—जर्नलची निवड करण्याच्या व मुल्यमापन करण्याच्या ग्रंथालयाच्या धोरणाचा अभ्यास करणे.
- ४) माहिती संग्रह विकासाच्या धारेणाचा अभ्यास करणे व त्यासाठी मार्गदर्शन करणे
- ५) उपभोक्त्यांना माहिती पुरवणाऱ्या विविध माहिती स्रोतांचा अभ्यास करणे.
- ६) कन्सॉर्टिया सारख्या उपभोक्त्यांना माहिती पुरवणाऱ्या वेगवेगळ्या माहिती स्रोतांचा अभ्यास करणे.

राव (२०१४)

यांनी त्याच्या Management of electronic resources in NBA accredited engineering college labiraires in Andhra Pradesh (India) a survey या प्रबंधात आंध्र प्रदेशातील इंजिनिअरींग कॉलेजच्या ग्रंथालयात वापरात असणाऱ्या इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सच्या मॅनेजमेंटचा अभ्यास केला आहे याची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे

- १) काही ठराविक इंजिनिअरींग कॉलेजमध्ये उपलब्ध असलेल्या इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सचा अभ्यास करणे.
- २) इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सची सदय स्थिती व समस्या जाणून घेणे.

- ३) इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सच्या वापरासंबंधी उपलब्ध ग्रंथालय जाळ्यांचा अभ्यास करणे.
- ४) ग्रंथालय कर्मचाऱ्यांच्या वेगवेगळ्या कामासाठी उदा. ग्रंथनिवड, उपार्जन इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सचा वापराचा अभ्यास करणे.
- ५) इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सच्या निवडीसाठी वापरण्यात येणाऱ्या वेगवेगळ्या घटकांचा अभ्यास करणे.
- ६) इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सच्या वेगवेगळ्या इंजिनिअरींग कॉलेज ग्रंथालयामधील इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सच्या व्यवस्थापनाचा अभ्यास करणे.
- ७) इंजिनिअरी कॉलेजच्या ग्रंथालयामधील इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्सचा लायसन व मुल्यमापन घटकाचा अभ्यास करणे.

कौशिक सुची (२०१४)

यांच्या "An evaluation study of transit from print to e print journals & their effect on library services in university libraries of western UP" यामध्ये प्रिंट जर्नल व इ जर्नल सुरुवात महत्व विस्तार संशोधन पध्दती सेलपना किंमत कन्सोर्टिया दिल्या जाणाऱ्या वेगवेगळ्या सेवा इ. बाबत माहिती दिली आहे या संशोधनाची उदिदष्टये खालीलप्रमाणे आहेत.

- १) उपभोक्त्याचा इलेक्ट्रॉनिक साहित्याच्या बाबतीत स्वतःचे ज्ञान अदयावत ठेवण्याच्या पध्दतीचा अभ्यास करणे.
- २) संशोधकांची माहिती संग्रहाच्या गरजांचा अभ्यास करणे.
- ३) छापील माहिती व इ माहिती मुल्यमापनाचा अभ्यास करणे.
- ४) ई जर्नल वापरताना वाचकांना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास करणे.
- ५) ई जर्नल वापराची कारणे शोधणे.
- ६) ई जर्नल वारणाऱ्या संस्थांचा अभ्यास करणे.

प्रकाश बोडके व महेंद्र आढावा (२६) यांच्या “तंत्रशिक्षणसंस्था व अभियांत्रिकी महाविद्यालय ग्रंथालयातील ऑनलाईन वाचनसाहित्याची नवी वाटचाल INDEST-CONSORTIUM या लेखात INDEST-CONSORTIUM मुळे ऑनलाईन नियतकालिके व ऑनलाईन डेटाबेस वाचनसाहित्य ह्याचा कायदेशीर वापर करणे व स्वतंत्ररित्या सभासदत्व घेणे. INDEST-CONSORTIUM मुळे अनेक महाविद्यालयांना शक्य झाले आहे. MHRD तर्फे मुख्य सभासदांना ऑनलाईन नियतकालिके व ऑनलाईन डेटाबेस वापरण्यासाठी मदत देण्यात येते.

INDEST-CONSORTIUM स्थापन करण्यामागचा हेतू त्याचे फायदे त्याचे सभासदत्व INDEST-CONSORTIUM सभासदत्वाव्दारे प्राप्त होणाऱ्या ऑनलाईन वाचन साहित्याचे प्रकार इ. माहिती मिळते.

साखरे राजेंद्र (२००७)

या त्यांच्या लेखात कन्सॉर्शिया या संकल्पनेचा उदय कसा झाला त्याची आवश्यकता का आहे याची माहिती दिली आहे याच लेखात पुढे इंटरनॅशनल कोलॅप्शन ऑफ लायब्ररी कन्सॉर्शियाने (ICOL) ने याबाबत सुवलेल्या वेगवेगळ्या मॉडेल्सची माहिती येथे देण्यात आली आहे. कन्सॉर्शियाचे फायदे, प्रकाशकाच्या दृष्टीने फायदे, वाचकांच्या दृष्टीने फायदे यांची माहिती देण्यात आली आहे कन्सॉर्शियाच्या फायद्याबरोबरच त्याच्या मर्यादाही विशद करण्यात आल्या आहेत या लेखाचा शेवट भारतातील काही कन्सॉर्शियाची माहिती सांगून करण्यात आला आहे.

२.३ संशोधनासंबंधी विषयाच्या वाचनसाहित्याचे आढावा

- १) Baba, Nireekshana V. & Shicprasad G. (2010).
Consortia in India. PEARL – A journal of Library & Information Science. 4 (4), 220-223.
- २) बोडके प्रकाश व आढाव महेंद्र “तंत्रशिक्षण संस्था व अभियांत्रिकी महाविद्यालय ग्रंथालयातील ऑनलाईन वाचन साहित्याची नवी वाटचाल: INDEST Consortium. ”
- ३) देवधर, विजय. “कन्सॉर्टिया सहकारी ग्रंथालय व्यवस्था”
ज्ञानगंगोत्री, ३, ८-१६.
- ४) Dhingra, Navjoyti (2013) .Usage of consortium for E-resources in Agriculture [CeRA] by the Faculty of Punjab Agriculture University Ludhiyana: A case study. International Journal of information Dissemination and Technology, 3(1), 1-7.
- ५) Dhuri, Keshav & Malwankar Vikrant (2014). E-Journal consortia & its Benefits to the libraries. Professional Journal of library & information Technology, 4 (2), 123-130.
- ६) Gaur,R.C.and Tripathi,M.(2012). Role of consortia in preservation of e-journals. Annals of library & information studies. 59 (2). 204-211..
- ७) Gavali,A.B.(2013).Libraryconsortium:An Overview.International conference on Library and Information Science. Pune. 13-15 March 2013.

- ୯) Hada, K. S. & Rathore, V. S. (2013). CeRA consortium : NEW knowledge Gateway for Agriculture & Allied Subjects. Indian Journal inf. lib. & Soc. 26 (1-2). 122-125.
- ୧୦) Jayaprakash, A. (2013).Role of E- journal Consortium in 21st Century. Indian journal of Inf. Library & Society. 26 (1-2). 84-91.
- ୧୧) Kaushik A. (2013).Access Biotechnology E-Resources through DELCON Consortium. Indian Journal of Inf. lib & Soc. 26(1-2)84-97..
- ୧୨) Kaushik S. (2014). An evaluative study of transit from print to e-print journals & their effect on library services in University libraries of western up.PhD thesis.
- ୧୩) Krishnamurthy ,M. (2007). Consortia Based Resource Sharing & Accessing E-Journals. Information Studies 13(3), 171-177.
- ୧୪) Lal, D.O. (2012). Consortia based electronic information resource sharing in department of Biotechnology Institutes in India. Annals of Library & Information studies, 59(3), 181-186.
- ୧୫) Moorthy, A.L.&Ankur Pant (2012).Accessing the use of electronic information resources in DRDO institutes; An analytical study of DRDO e-journals consortium. Annals of library & information studies 59. 194-203.
- ୧୬) Nagalium, U & Ramesha (2013).Consortia for libraries in Puducherry: A proposed Model. Indian Journal of Library & Information Science, 7(3), 297-303.

- १६) Naikwadi, V.A, Ingale, P.N., Shinde, P.A. (2012). CeRA [Consortium for e- resources in Agriculture]: A Boon to the users of Mahatma Phule Krishi Vidyapeeth, Rahuri. Indian Journal of library & Information Science 6 (3) 227-232.
- १७) Nasir, M. (2014). An evaluation study of E-journal consortium and users services in technical college libraries of western Uttar Pradesh. Phd thesis. Shri Jagdishprasad Jhabarmal Tibarewala University.
- १८) फडके द. ना : ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण, पुणे : युनिव्हर्सल प्रकाशन, २०१२.
- १९) Pradhan, D.R., Rai, A.K., Arora J. (2012). Implication of SUSHI for analysis of usage statistics of e-resources; A case study of UGC –INFONET Digital library Consortium. Annals of library & Information Studies. 59(12). 187-193.
- २०) प्रजापती रा. श. (२०१३) : मॉडर्न लायब्ररी सिस्टीम, नवी दिल्ली: डिस्कव्हरी प्रकाशन.
- २१) Rai A. K. (2014) .One day awareness programme on access to E-researches under UGC-Infonet Digital library consortium, Central University of Himanchal Pradesh, Kangra. 21(3), 6-8.
- २२) राजपूत प्र. व नायडू घा (२०१०) : लायब्ररी कन्सॉरशिया व विद्यापिठ ग्रंथालय, नवी दिल्ली: डिस्कव्हरी प्रकाशन.

- २३) Sahoo, B. B. & Agrawal, G. P. (2012). INDEST-AICTE Consortium: A decade of services for engineering science & technology community of country. 59(2). 170-180.
- २४) साखरे राजेंद्र (२००७) : ई जर्नल कन्सॉरशिया ज्ञानगंगोत्री अंक ४
- २५) Suchi K.(2014). An evaluative study of transit from print to eprint journals and there effect on library services in university libraries of western Uttar Pradesh : Phd thesis.
- २६) Sudhir K.G. (2011).E Journal consortia & Indian consortia Initiatives : An Overview. PEARL- A Journal of library & Information science 5(2). 39-49..
- २७) तिवारी पु.(२०११).लायब्ररी डेव्हलपमेंट, नवी दिल्ली: APH प्रकाशन, नवी दिल्ली: डिस्कव्हरी प्रकाशन.

प्रकरण ३ रे

माहिती संकलन

३.१ कन्सोर्टिया संकल्पना व इतिहास

<http://en.wikipedia.org/wiki/oclc.&http://www.icol.net> या वेबसाईट वरून कन्सोर्टिया संकल्पना व इतिहास विषयी खालील माहिती मिळवण्यात आली.

अमेरिकेत ग्रंथालय संघटनाचा उदय जवळजवळ १०० वर्षापूर्वी झाला. १९३० पासून सहकारी तत्वावर साहित्याची देवाणघेवाण तीन विद्यापीठात होत होती. ती विद्यापीठे म्हणजे ड्यूक युनिव्हर्सिटी, नॉर्थ कोर्लीनिया विद्यापीठ व नॉर्थ कोलंबिया राज्यस्तरीय विद्यापीठ होय.

१९६० ते १९७० च्या दरम्यान कॅटलॉगची देवाणघेवाण व मार्फत होवू लागली तर १९८० पासून पुस्तके व लेख यांची देवाणघेवाण वेगाने सुरू झाली. १९९० च्या मध्यापर्यंत महत्वपूर्ण बदल वेगाने घडून आले. इनसायक्लोपिडीया ब्रिटानिका व अकॅडमीक प्रेस यासारख्या प्रकाशकामार्फत मोठ्या प्रमाणात माहितीस्रोतांची देवाणघेवाण करण्याचे हक्क प्रदान करण्यात आले.

ही सुरुवात १९९७ मध्ये झाली. २००० मध्ये येले विद्यापीठाने त्यांची वेबसाईट सुरू केली. १३५ ग्रुप त्यांचे मॅबर होते. २०११ मध्ये २३६ जणांनी त्यांची प्रोफाईल शेअर केली. सन २००० मध्ये दोन तृतीयांश २/३ कन्सोर्टियमचे सदस्य अमेरिकेत होते. सन २०१२ मध्ये उत्तर अमेरिकेचा वाटा ६० होता व इतर चव्वेचाळीस देशांचा यात समावेश होता.

ICOLC ही पूर्णपणे अनौपचारिक संस्था आहे. त्यामुळे त्यांचे कोणतेही नियम दंड करार नाहीत. त्याप्रमाणे गरज लागेल त्याप्रमाणे संस्था स्थापन झाल्या. नार्थ अमेरीका व युरोपमध्ये होणाऱ्या मिटींगमध्ये काही प्रमाणात सुरळीतपणा होता इतर कामे करण्यासाठी ग्रुपसमोर मांडली जात होती जरी ICOLC ची मेंबरशीप पूर्णपणे ऐच्छिक असली तरी त्यातील कन्सोर्टिया व कन्सोर्टियाचे सदस्य सतत दिर्घकाळ चालणारा पाठींबा देतात व ICOLC चे नेतृत्व करतात. ICOLC चे नेतृत्व हे एकात्म व ऐच्छिक होते.

कन्सोर्टिया सहकारी तत्वावर अनेक मुद्दे हाताळते. उदा. रिसोर्स शेअरींग, इंटर लायब्ररी लोन, रॅशनायलायझिंग, छापील साहित्याची देवाणघेवाण ग्रंथालय संगणकीकरण कार्यक्रम इ.

इलेक्ट्रॉनिक रिसोर्सचे लायसन मिळवणे हा कन्सोर्टियाचा सर्वात मोठा उद्देश आहे. कन्सोर्टियाचे लायसन मिळवण्यासाठी अनेक गोष्टी प्रोत्साहित करतात. त्या म्हणजे सरकारी मदत, विद्यार्थ्यांना इलेक्ट्रॉनिक माहिती मिळवण्यासाठी मदत, तसेच देशातील ग्रंथालयाचा ग्रुप इ. सर्व प्रकारामध्ये एकाच वेळी अनेक संस्थांशी करार केल्यामुळे प्रकाशक माहिती केंद्रे व ग्रंथालये यांचा वेळ व पैसा वाचतो. सर्वांनी एकत्र काम केल्यामुळे आर्थिकदृष्ट्या स्थिर राहून सर्व प्रकारे जास्तीत जास्त इलेक्ट्रॉनिक साहित्य मिळवता येईल. ICOLC ही दोन वेगवेगळ्या देशातील वेगवेगळ्या कन्सोर्टियाना लायसन देण्यासाठी मदत करते.

३.१.१ थोडक्यात कन्सोर्टियाची व्याख्या पुढीलप्रमाणे

Lal, D.D यांच्या Consortia based electronic information n resourse sharing in deperatment of Biotechnology या लेखातून कन्सोर्टियाची व्याख्या घेण्यात आली आहे.

I] “कन्सोर्टिया म्हणजे अनेक संस्थांचा एक गट ज्यांचा हेतू एकत्रित सहकारी तत्वावर माहितीची उपलब्ध व आधार संस्थेच्या कार्यक्रमासाठी उपलब्ध क्षमतेहून अधिक प्रमाणात एकत्रितरित्या देणे.” [Hiraon, 1999]

Krishnamarthy यांच्या Consortia based Resource sharing & Accessing E-journals या लेखातून कन्सोर्टियाची व्याख्या घेण्यात आली आहे.

II] “कन्सोर्टिया म्हणजे एक करार ज्यात एकत्रित किंवा गटात आपल्याकडील उपलब्ध वाचन साहित्यापलीकडे जाऊन इतरांचे माहिती स्रोत सहकारी तत्वाने वापरणे.” [Merrian Webster online Didionary 2008]

Sudhir यांच्या E-journal consortia & India consortia institatives : An over view या लेखातून कन्सोर्टियाची व्याख्या घेण्यात आली आहे.

III] “कन्सोर्टिया म्हणजे एक औपचारीक संस्था ज्यात दोन किंवा दोनपेक्षा जास्त सहभागी संस्था एकच हेतू साध्य करण्यासाठी एकत्र येतात.”

राजपुत यांच्या लायब्ररी कन्सोर्शिया व विद्यापीठ ग्रंथालय या लेखातून कन्सोर्टियाची व्याख्या घेण्यात आली आहे.

IV] “ग्रंथालय कन्सोर्टिया म्हणजे संस्थांचा असा गट जो सहकारी तत्वावर समाजामध्ये उच्च शिक्षण देण्यासाठी एकत्र येतो.” [Bostick, Sharon I 2001¹]

तिवारी यांच्या लायब्ररी डेव्हलपमेंट या पुस्तकातून कन्सोर्टियाची कार्ये याविषयी माहिती घेण्यात आली.

३.१.२ कन्सोर्टियाची कार्ये

कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा उगम हा साहित्याची देवाणघेवाण करण्यासाठी झाला असला तरीही ग्रंथालय कन्सोर्टियाची स्थापना ही महत्वाचा छापील तसेच छापील स्वरूपात नसलेल्या साहित्याची देवाणघेवाण करण्याकरता झाली.

कन्सोर्टियाची कार्ये खालीलप्रमाणे आहेत.

- १) कन्सोर्टियात सहभागी असलेल्या ग्रंथालयाची एकत्रितरित्या प्रगती करणे.
- २) माहिती मिळवण्याच्या पद्धतीचे सर्वात समान वाटप करणे.
- ३) डीजीटल ग्रंथालय जे सर्व माहिती मिळवण्याचे E-Resource एकत्रित करून कन्सोर्टियाच्या सदस्य ग्रंथालयाचे जाळे निर्माण करेल अशा ग्रंथालयाची निर्मिती करणे.
- ४) पारंपारीक व डीजीटल माहितीस्रोतांचे ग्रंथालय जाळ्यांमार्फत किंवा डॉक्युमेंट डिलीव्हरी योजनेमार्फत वाटप करणे.
- ५) सहभागी ग्रंथालयांना एकमेकांकडून माहिती मिळवण्यासाठी मदत करणे.
- ६) ग्रंथालयाकडे छापील स्वरूपात असलेले महत्वाचे व दुर्मिळ साहित्य डीजीटलायझेशन करण्यास मदत करणे व ते मिळवण्यासाठी सहभागी ग्रंथालयाना मार्ग उपलब्ध करून देणे.

७) कन्सोर्टियात सहभागी असणाऱ्या ग्रंथालयांना संस्थेचे साहित्य ई-प्रिंट साहित्य, इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात साठवण्यासाठी प्रोत्साहन देणे.

८) तालीका डेटाबेस आणि इलेक्ट्रॉनिक संग्रहासाठी सामुहिक पोर्टल तयार करणे.

याशिवाय कन्सोर्टिया यात सहभागी ग्रंथालयासाठी इतरही काही सेवा पुरवतात त्या खालीलप्रमाणे

१) एकत्रित साठवणूक यंत्रणा ज्यामुळे साठवणूकीसाठी जागेवर होणारा खर्च हा कमीत कमी होईल.

२) स्थानिक, राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय पातळीवर ह्युमन रीसोर्सची भागीदारी करायला मदत करते.

३) तज्ञ मंडळींना एकत्र करून तांत्रिक बाबतीत सर्व सहभागी ग्रंथालयाची प्रगती करणे.

४) माहिती संग्रहण करण्यासाठी सहभागी ग्रंथालयांना मदत करणे.

५) एकत्रितरित्या ग्रंथालय सेवा सुविधांचा प्रसार करणे तसेच त्यांना प्रोत्साहन देणे.

Tiwari यांच्या library Development या पुस्तकातून कन्सोर्टियाचे प्रकार याविषयी माहिती घेण्यात आली.

३.१.३ कन्सोर्टियाचे प्रकार

ग्रंथालय कन्सोर्टिया ही संकल्पना पूर्णपणे वेगळी आहे. त्याची कामे वेगवेगळ्या प्रकारची आहेत. ग्रंथालयाच्या दृष्टिकोनातून कन्सोर्टियाचे दोन प्रकार पडतात.

➤ विभिन्न स्वरूपाच्या ग्रंथालयातील कन्सोर्टिया

या प्रकारात कन्सोर्टियात भाग घेणारी ग्रंथालये ही वेगवेगळ्या प्रकारची असतात. उदा. सार्वजनिक, शैक्षणिक, विशेष इ.

➤ समान स्वरूपाच्या ग्रंथालयातील कन्सोर्टिया

या कन्सोर्टियाचे सदस्य हे समान स्वरूपाच्या ग्रंथालयाचे सदस्य असतात. उदा. सार्वजनिक ग्रंथालयातील कन्सोर्टिया, शैक्षणिक ग्रंथालयातील कन्सोर्टिया इ. CSIR E- Journal कन्सोर्टिया हा या प्रकारातील कन्सोर्टिया आहे.

भौगोलिकदृष्ट्या कन्सोर्टियाचे पुढील प्रकार पडतात

❖ स्थानिक कन्सोर्टिया

यामध्ये एकाच शहरातील कन्सोर्टियाचा समावेश होतो. उदा. BOSLA [Bombay Science Librarians Association] हा या शहरातील पहिला कन्सोर्टिया आहे.

❖ राज्यस्तरीय कन्सोर्टिया

यामध्ये एका विशिष्ट राज्यातील कन्सोर्टियाचा समावेश होतो. सध्या अशा प्रकारचा कोणताही कन्सोर्टिया अस्तीत्वात नाही.

❖ राष्ट्रीय कन्सोर्टिया

राष्ट्रीय ग्रंथालये यांचे सभासद असतात. उदा. INDEST हा राष्ट्रीय स्तरावरचा कन्सोर्टिया आहे. पण यामध्ये फक्त संशोधन व तांत्रिक ग्रंथालयाचा समावेश आहे.

❖ प्रांतिक कन्सोर्टिया

या प्रकारच्या कन्सोर्टियात ठराविक प्रांतातील कन्सोर्टियाचा समावेश होतो.

❖ जागतीक कन्सोर्टिया

या कन्सोर्टियात वेगवेगळ्या देशातील ग्रंथालयाचा समावेश असतो. काही वेळा स्वतंत्र ग्रंथालये तो स्थापन करतात. उदा. OCLC किंवा या प्रकारचा कन्सोर्टिया. वेगवेगळे राष्ट्रीय कन्सोर्टिया एकत्र येवून देखील कन्सोर्टिया स्थापन केला जातो. या कन्सोर्टियाला 'मेटा' कन्सोर्टिया असेही म्हणतात. ज्यात जवळजवळ १५० ग्रंथालयाचा समावेश होतो.

विषयानुसार कन्सोर्टियाचे दोन प्रकार पडतात

❖ एकाच विषयाशी संबंधित कन्सोर्टिया

या कन्सोर्टियात सहभागी होणारी ग्रंथालये एकाच विषयाशी संबंधित असतात.

उदा. FORSA [Forum for Resource Sharing in Astronomy Ashrophysics]

❖ विभिन्न विषयाशी संबंधित कन्सोर्टिया

हा कन्सोर्टिया विभिन्न विषयाशी संबंधित असतो. उदा. UGC ने सुरू केलेला INFONET हा कन्सोर्टिया विविध विषयांशी निगडीत आहे.

तसेच संस्थेच्या दृष्टीकोनातून कन्सोर्टियाचे दोन प्रकार पडतात.

■ संस्थेशी न जोडलेले कन्सोर्टिया

या प्रकारच्या कन्सोर्टियात सहभागी ग्रंथालयावर देखरेख ठेवेल असे मध्यवर्ती मंडळ नसते. काही ग्रंथालये एका ठराविक उद्देशाने एकत्र येवून कन्सोर्टियाची स्थापना करतात. हा कन्सोर्टिया तात्पुरत्या स्वरूपाचा असतो.

■ संस्थेशी जोडलेले कन्सोर्टिया

या प्रकारच्या कन्सोर्टियात एक मध्यवर्ती सदस्य मंडळ असते. जे सहभागी सर्व ग्रंथालयाना मार्गदर्शन करते. तसेच कर्मचाऱ्यांना कन्सोर्टियाच्या कार्याबद्दल मार्गदर्शन करते. हा कन्सोर्टिया कायमस्वरूपी प्रकारचा असतो.

कन्सोर्टिया बनवण्याच्या प्रकारावरून देखील त्यांचे दोन प्रकार पडतात.

○ अघोषित कन्सोर्टिया

या प्रकारच्या कन्सोर्टियात सहभागी ग्रंथालये स्वतःहून किंवा स्वखुशीने किंमत देवून हा कन्सोर्टिया तयार करतात. FORSA हा अशाच प्रकारच्या कन्सोर्टियाचे उदा. आहे.

○ स्वयंघोषित कन्सोर्टिया

या प्रकारचा कन्सोर्टिया मध्यवर्ती मंडळाकडून घोषित केला जातो. जास्त प्रमाणात होणारे खर्च हे या मंडळाकडून दिले जातात. घोषणा करणारी मंडळे कन्सोर्टियातील महत्वाची कामे करतात. उदा. UGC INFONET हा या प्रकारचा कन्सोर्टिया आहे.

प्रजापती यांच्या मॉडर्न लायब्ररी सिस्टीम या पुस्तकातून कन्सोर्टियाचे महत्व याविषयी माहिती घेण्यात आली.

३.१.४ कन्सोर्टियाचे महत्व

कन्सोर्टियाचे फायदे खूप आहेत. विशेषतः माहिती स्रोतांची देवाणघेवाण करण्याबाबत यासाठी आवश्यक ते सर्व प्रयत्न केले पाहिजेत. प्रोत्साहन दिले पाहिजे.

कन्सोर्टियामुळे होणारे फायदे खालीलप्रमाणे आहेत.

- १) कन्सोर्टियामुळे सर्वांकष साठवणूक करता येते.
- २) वेगवेगळ्या ग्रंथालयाच्या सहभागामुळे समान जर्नलची खरेदी टाळता येते.

- ३) त्यामुळे पैसा वाचतो तसेच तोच आर्थिक निधीमधून वेगळे जर्नल खरेदी करता येतात.
- ४) इंटरनेटवरून सामाईक साहित्याची देवाणघेवाण करणे शक्य होते.
- ५) उत्तम प्रतीची साहित्य देवाणघेवाण सेवा पुरवता येते.
- ६) सांघिक तालीका बनवण्यासाठी प्रोत्साहन देता येते.
- ७) माहितीची किंमत घटवता येते.
- ८) वेळ, श्रम, पैसा यांची बचत होते.
- ९) रीसोर्स शेअरींगमध्ये सुधारणा करता येतात.
- १०) उपभोक्त्यांना उत्तम प्रतीची सेवा देता येते.

साखरे यांच्या ई—जर्नल्स : कन्सॉशिया या ज्ञानगंगोत्री मधील लेखातून प्रकाशकांना व ग्रंथालये व वाचकांच्या दृष्टीने होणारे फायदे

याविषयी माहिती घेण्यात आली.

अ) प्रकाशकांना होणारे फायदे

- १) ग्राहक मिळण्याची खात्री अन्याथा केवळ पारंपारिक स्वरूपातील नियतकालकांच्या किंमतवाढीमुळे वर्गणी भरणे बंद केले जाऊ शकते.
- २) नवीन ग्राहक मिळू शकतात.
- ३) प्रकाशकांना केवळ एक इलेक्टॉनिक आवृत्ती उपलब्ध करून व जास्त खर्च न करता जास्त फायदा होतो.
- ४) केवळ एकाच ठिकाणाहून संपर्क परवाना चर्चा व पेमेंट

५) सर्वांना एकत्रितरित्या उपलब्ध होत असल्याने उपयोगात वाढ होते. त्यामुळे लेखांना जास्त उल्लेख (citations) प्राप्त होतात. यामुळे मागणीत वाढ होते. या नवीन प्रवाहास हळूहळू मान्यता प्राप्त होईल.

ब) ग्रंथालये व वाचकांच्या दृष्टीने फायदे

- १) मूल्य—लाभ विश्लेषणाच्या दृष्टीने बघितल्यास अधिक फायदा होतो. कमी पैशांत जास्तीत जास्त नियतकालिके प्राप्त होतात मूल्य परिणामकारक आहेत.
- २) सदासर्वकाळ ऑनलाईन प्राप्त करता येतात. दूरवरच्या प्रदेशातून (remote place) कोठूनही, केव्हाही व कितीही वेळा प्राप्त करता येतात.
- ३) ऑर्डर देणे, वर्गणी भरणे, स्मरणपत्र पाठविणे, न प्राप्त झालेल्या अंकाविषयीचवा पत्रव्यवहार करणे, इत्यादी प्रशासकीय कारसे करावी लागत नाहीत. समन्वयक ग्रंथालयसच सर्व सहभागी ग्रंथालयाच्यावतीने सर्व कार्ये करते.
- ४) मध्यस्थामार्फत उपयोजकांना मोफत ई मेल अलर्ट सेवा प्राप्त होते याद्वारे मजकूराची सारणीय असलेले पृष्ठ (table of contents page)प्राप्त होते.
- ५) ग्रंथालयाना मध्यस्थांच्या अॅडमिन पेजवरून नियतकालिकांच्या उपयोगासंबंधीची सांख्यिकीय माहिती त्वरित प्राप्त होते.
- ६) मागील अंक जतन करण्याची जबाबदारी व ते प्राप्त करून देण्याची जबाबदारी मध्यस्थवर असते.(archiving responsibility)

७) डॅटाबेसमधील जर्नल्समध्ये असलेल्या माहितीचा विविध शोधपध्दतीनपी शोध घेता येतो.

Babu यांच्या Library Consortia in India या पुस्तकातून कन्सोर्टियाचा अर्थ व स्वरूप याविषयी माहिती घेण्यात आली.

३.१.५ कन्सोर्टियाचा अर्थ व स्वरूप

दिवसेंदिवस निर्माण होणाऱ्या नवनवीन शोधासाठी लागणारे साहित्य मिळवण्यासाठी ग्रंथालयांना सहकारी तत्वावर काम करणे आवश्यक आहे. यातूनच ग्रंथालय सहकार ही संकल्पना जन्माला आली. याच्या पुढे जावून कन्सोर्टिया या संकल्पनेचा उदय झाला.

संशोधनासाठी वेगवेगळ्या प्रकारचे साहित्य आवश्यक असते. तसेच शिक्षक व विद्यार्थ्यांनादेखील विविध प्रकारचे साहित्य आवश्यक असते. हे सर्व प्रकारचे साहित्य खरेदी करणे कोणत्याही एका ग्रंथालयाला शक्य होत नाही. यामुळे अनेक ग्रंथालये कोणत्याही एका ठराविक उद्देशाने एकत्र येवून कन्सोर्टियाची स्थापना करतात. यामुळे विविध प्रकारचे वाचन साहित्य वाचकांना उपलब्ध होते. तसेच पैशांची बचत होते. समान वाचन साहित्यावर होणारी खर्चाची व्दिरूक्ती टाळता येते.

कन्सोर्टिया ही संकल्पना भारतात नवीन आहे. आजही बऱ्याच ग्रंथालयांना याची माहिती नाही. त्यामुळे त्याचे सदस्य ही ग्रंथालये होत नाहीत. ग्रंथालयानी २१ व्या शतकात उदयाला आलेल्या तंत्रज्ञानाचा स्विकार करून एकमेकांना सहकार्य केले पाहिजे. सर्वांनी मिळून प्रगती केली पाहिजे.

शैक्षणिक ग्रंथालयात ई—जर्नल मर्यादित प्रमाणात उपलब्ध असतात. फुल टेक्स्ट जर्नल कमी प्रमाणात असतात. इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात कार्य, आऊटलाईन असाइनमेंट, नोटस, जुन्या प्रश्नपत्रिका, जर्नल आर्टिकल, ग्राफीक प्रोग्रॅम उपलब्ध झाल्यास व तसेच इतर ग्रंथालयाना उपलब्ध करून दिल्यास सर्वांनाच फायदा होतो.

सध्या भारतात वेगवेगळ्या प्रकारची ४३० विद्यापीठे आहेत आणि जवळजवळ २०००० कॉलेजस आहेत. ज्यांना अभ्यासासाठी तसेच संशोधनासाठी विविध प्रकारच्या वाचनसाहित्याची आवश्यकता असते. युजीसीने भारतातील शैक्षणिक ग्रंथालयाना आधुनिक रूप देण्यासाठी तसेच त्यांना जगातील इतर ग्रंथालयाशी संबंधित राहण्यासाठी UGC INFONET नावाचा कन्सोर्टिया सुरू केला आहे. ज्यामधून पारंपारीक साहित्य जर्नल, ॲबस्कॅट सायन्स व टेक्नॉलॉजीच्या सर्व क्षेत्रातील सर्व साहित्याची माहिती मिळते.

UGC INFONET चे एक पोर्टल आहे. त्यावरून इलेक्ट्रॉनिक रिसोर्स एकमेकात वापरू शकतो.

The Ministry of Human Resource Development [MHRD] यांनी [INDEST] नावाचा कन्सोर्टिया स्थापन केला आहे. जो इंजिनियरींग व टेक्नॉलॉजीच्या क्षेत्रात उपयोगी आहे. तसेच CSIR कन्सोर्टिया हा जगातील रीसर्च ग्रंथालयाना जोडतो.

ग्रंथालय व माहितीशास्त्रात आलेल्या वेगवेगळ्या तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे प्रगती झाली. पहिला कन्सोर्टिया उभारल्यानंतर विविध प्रकारचे कन्सोर्टिया उदयाला आले. त्यामुळे ग्रंथालयाच्या कामात सुधारणा होवून वाचकांचे समाधान होत आहे.

कन्सोर्टियाच्या उभारणीसाठी योग्य प्रकारच्या मार्गदर्शनाची गरज आहे. ग्रंथपालानी कर्मचाऱ्यामध्ये नवीन तंत्रज्ञानाचा स्वीकार करण्याची मानसिकता रूजवली पाहिजे. नवीन तंत्रज्ञानामुळे कर्मचारी तांत्रिक पध्दतीने कामे करू शकतात तसेच वाचकानांदेखील ऑनलाईन तसेच ऑफलाईन फॉर्ममध्ये माहिती मिळते-

थोडक्यात कन्सोर्टिया म्हणजे विशिष्ट हेतूसाठी तात्पुरत्या स्वरूपात केलेला करार होय.

देवधर यांच्या कन्सोर्शिया:सहकारी ग्रंथालय व्यवस्था या ज्ञानगंगोत्री मधील लेखातून ग्रंथालय कन्सोर्टियाची माहिती घेण्यात आली आहे

ग्रंथालय कन्सोर्टिया म्हणजे “दोन किंवा अधिक माहिती केंद्रानी परस्पर सहकार्याने समन्वयाने काही विशिष्ट ध्येय गाठण्यासाठी एकत्र येणे.”

ग्रंथालय कन्सोर्टिया म्हणजे “ग्रंथालयाना असा ग्रुप की जो एकत्र येवून परस्परात साहित्याची देवाणघेवाण करतो. प्रत्येक ग्रंथालयातील वाचकांना इतर ग्रंथालयातील वाचन साहित्य इंटर ग्रंथालय लोन किंवा ग्रंथालय सहकार्यामार्फत मिळवून देणे.”

ग्रंथालय कन्सोर्टिया म्हणजे “एखाद्या संस्थेतर्गत ग्रंथालय साधनांची देवाणघेवाण होय. जेणेकरून ग्रंथालय वाचकांचे समाधान होते. ग्रंथालयाची क्षमता वाढवता येते. यांत भाग घेणाऱ्या ग्रंथालयामार्फत दिल्या जाणाऱ्या सेवेत सुधारणा करण्यात येते.”

तसे पाहता ग्रंथालय कन्सोर्टिया ही संकल्पना नवीन नाही. अनेक ग्रंथालये स्वखुशीने एकत्र येवून वाचकांचे समाधान मिळवण्यासाठी प्रयत्न करतात. ही ग्रंथालय संघाची अगदी सुरुवातीची अवस्था आहे. आता

संगणकामार्फत देवाणघेवाण केली जाते. ग्रंथालयामार्फत छापील स्वरूपातील साहित्याची देवाणघेवाण केली जाते. परंतु अलीकडे संगणक जाळयामुळे साहित्य देवाणघेवाण केली जाते.

३.१.६ कन्सॉर्शियाच्या मर्यादा

- १) ग्रंथालयाना नियतकालिक संग्रहविकासात स्वतंत्रपणे निर्णय घेता येत नाहीत.
- २) ग्रंथालयाना अत्यावश्यक असलेल्या विषयातील सर्व नियतकालिके अथवा सर्व विषयांतील अत्यावश्यक नियतकालिके उपलब्ध होतीलच अथवा डेटाबेसमध्ये असतीलच असे नाही.
- ३) अग्रिगेशनच्या बाहेरील नियतकालिकांमधील लेखांना दुवा (Link) प्राप्त होऊ शकत नाही.
- ४) मध्यस्थ त्याच्या डेटाबेसमधील जर्नल्सची संख्या वाढवू शकतो यामुळे ग्रंथालयावर वाढलेल्या वर्गणीचा भार पडू शकतो.
- ५) अत्यावश्यक तंत्रज्ञान ग्रंथालयाकडे असावे लागते ते सतत अद्ययावत करावे लागते. तयामुळे वेगळा खर्च करावा लागतो.
- ६) पॅकेजच्या किंमतीचे प्रमाणीकरण झालेले नाही.

साखरे यांच्या ई—जर्नल्स : कन्सॉर्शिया या ज्ञानगंगोत्री मधील लेखातून प्रकाशकांना व ग्रंथालये व वाचकांच्या दृष्टीने होणारे फायदे तसेच कन्सॉर्शियाचे मॉडेल्स याविषयी माहिती घेण्यात आली.

३.१.७ कन्सॉर्शियाचे मॉडेल्स

इंटरनॅशनल कोएलिशन ऑफ लायब्ररी कन्सॉर्शियाने (ICOLC) याबाबत अनेक बाबींचा अभ्यास केला असून परवाना मिळविण्याच्या संदर्भात अद्ययावत माहिती दिली जाते. या संघटनेचा वेबसाईट पत्ता पुढीलप्रमाणे

www.library.yale.edu/consortia

या संस्थेने सुचविलेले मॉडेल्स पुढीलप्रमाणे

- १) टायटल बाय टायटल सबस्क्रिप्शन मॉडेल (प्रत्येक शीर्षकानुसार वेगळी वर्गणी मॉडेल) या प्रकारच्या मॉडेलचा अंगीकार अनेक ग्रंथालयाकडून पारंपारिक स्वरूपातील (print on paper) जर्नल्सची वर्गणी भरण्याकरिता केला जातो. या मॉडेलचा ग्रंथालयांना असा फायदा होतो की, एखाद्या संस्थेच्या अनेक प्रकाशनापैकी काही प्रकाशने घेतली किंवा सर्व प्रकाशने घेतली तर त्यात सूट मिळते.
- २) प्रिंट प्लस मॉडेल : यामध्ये पारंपारिक स्वरूपातील आवृत्तीची किंमत इलेक्ट्रॉनिक आवृत्तीसह घेतली जाते. तसेच पारंपारिक आवृत्ती बंद केली जाणार नाही अशी हमी लेखी करारात घेतली जाते.
- ३) इलेक्ट्रॉनिक प्लस मॉडेल : यामध्ये मुख्य वर्गणी इलेक्ट्रॉनिक आवृत्तीची घेतली जाते व यात पारंपारिक (print on paper) स्वरूपातील आवृत्तीची जादा वर्गणी आकारली जाते.
- ४) ऑल यू कॅन इट मॉडेल : काही वेळेस ग्रंथालय प्रकाशकांच्या उपलब्ध डेटाबेसमधील थोड्यास पारंपारिक जर्नल्सची वर्गणी भरतात परंतु प्रकाशन त्यांच्याकडे उपलब्ध असलेले सर्व जर्नल्स ग्रंथालयांना उपलब्ध करून देतात.(print + electronic)
- ५) पे बाय द डिक मॉडेल : या मॉडेलनुसार केवळ काही नियतकालिकांतील ठराविक लेखंकरिता तुम्ही पैसे देऊन ते प्राप्त करू शकता किंवा ज्या लेखांचा उपयोग करायचा आहे तेवढ्याच लेखांचे पैसे देऊन तुम्ही ते प्राप्त करू शकतात. कॅन्सार्शियाच्या आधारे ई जर्नल्स उपलब्ध करून देणाऱ्या काही संस्था पुढीलप्रमाणे

अमेरिकन फिजीकल सोसायटी, अमेरिकन इन्स्टिट्यूट ऑफ फिजिक्स, एमसीबी, प्रेस (एमिराल्ड कन्सॉर्शिया) इन्स्टिट्यूट ऑफ फिजिक्स पब्लिशिंग, वायली इंटर सायन्स अमेरिकन मॅथेमॅटिकल सोसायटी, इन्स्टिट्यूट ऑफ इलेक्टिकल अॅण्ड इलेक्टानिकास इंजिनियर्स एलिसवियर सायन्स, सायन्स डायरेक्ट स्प्रिंगर व्हरलॅंग लिंग, अमेरिकन केमिकल सोसायटी, इन्स्टिट्यूट फॉर सांयटिफिक इन्फरमेशन (आयएसआय) ओसीएलसी अमेरिकन सायकॉलाजिकल असोसिएशन डायलॉग इत्यादी.

देवधर यांच्या कन्सॉशिया:सहकारी ग्रंथालय व्यवस्था या ज्ञानगंगोत्री मधील लेखातून भारतातील काही कन्सोर्टिया याविषयी माहिती घेण्यात आली आहे

३.१.८ भारतातील काही कन्सोर्टिया

कन्सोर्टियाची स्थापना ही एका मेंबरकडून जेवढ्या रीसोर्सची खरेदी करणे शक्य नाही तेवढे रीसोर्स ग्रुपमध्ये सामुहिक तत्वावर रीसोर्सची खरेदी करण्याकरता करण्यात आली. माहितीचा विस्फोट मर्यादित रीसोर्सस वाचकांच्या वाढत्या मागण्या या गोष्टी कन्सोर्टियाची स्थापना करण्यासाठी कारणीभूत ठरतात.

भारतातील काही महत्वाचे कन्सोर्टिया खालीलप्रमाणे आहेत.

१) युजीसी इन्फोनेट ई-जर्नल कन्सोर्टिया

युजीसी इन्फोनेट हा युजीसी चा देशातील सर्व विद्यापीठांना जोडणारा महत्वाकांक्षी प्रकल्प आहे. हे नेटवर्क BSNL Broadband ने जोडलेले होते. पुढे याला UGC INFONET 2-0 असे नांव देण्यात आले. UGC INFONET हा १८२ विद्यापीठांना इंटरनेट सेवा पुरवते. UGC

INFONET डीजीटल लायब्ररी कन्सोर्टिया हा इंटरनेट ब्रॉडविथ पुरवते. ही योजना आता २०० विद्यापीठ व विद्यापीठांतर्गत केंद्रावर दिली जाते.

INDEST [Indian National Digital Library in Engineering Science & Technology INDEST] Constrium. Human Resource Development [MHRD] यांनी INDEST कन्सोर्टियाची उभारणी केली.

MHRD 48 वेगवेगळ्या संस्थाना इलेक्ट्रॉनिक रीसोर्स मिळण्यासाठी फंड देते. यांत ITI's, ITSC, NITS, ITM's 60 सरकारी सरकारमान्य इंजिनियरिंग कॉलेजसना मदत करते. कन्सोर्टियाद्वारे मेंबरना एकत्र येण्यास मदत करतात. याचे मुख्यालय ITI Delhi येथे आहे. या कन्सोर्टियाचे १०७२ सदस्य आहेत. INDEST कन्सोर्टिया प्रकाशकाकडून ४००० ई—जर्नल्स खरेदी करतो.

3) CSIR E- Journal Consortium

Council of scientific & Industrial Research [CSIR]ही भारतातील सर्वांत मोठी संशोधन संस्था आहे याच्या देशात ४० प्रयोगशाळा आहेत.

CSIR E Journal कन्सोर्टिया हा दहाव्या पंचवार्षिक योजनेत मान्यता देण्यात आली. NISCAIR चे सायन्स आणि टेक्नॉलॉजी मधील ४५०० CSIR ई—जर्नलचे केंद्र आहे अकराव्या पंचवार्षिक योजनेत माहिती केंद्राची संख्या वाढवण्यात आली व जगातील अग्रेसर संस्था म्हणून याला मान्यता मिळाली. २००९ मध्ये यांत Development of science & Technology [DST] च्या अधिपत्याखाली असणाऱ्या निमसरकारी संस्थांचा यांत समावेश झाला. सध्या या कन्सोर्टियात २९ माहिती साहित्याचा समावेश होतो. यात जर्नल डेटाबेस, पेटंट, मानके, बिब्लीओग्राफीक डेटाबेस व प्रोटोकॉल यांचा समावेश आहे.

4) FORSA Consortium

Forum for Resource sharing in Ashronomy & Astrophysics [FORSA] ची स्थापना १९८१ मध्ये झाली. Indian Institute of Astrophysics library ही अलीकडे स्थापन झालेल्या National knowledge Resource कन्सोर्टियाची सदस्य आहे या कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून DST च्या सर्व ग्रंथालयाना वेगवेगळ्या प्रकाशांकची जर्नल पाहता येतात.

5) ITM Library Consortia

Indian Institute of Management [ITM] ने २००० साली ITM library consortia ची स्थापना केली. यामुळे वेगवेगळ्या रीसोर्सवर होणारा खर्च कमीत कमी होईल. ITM ने Kluver Blackwell आणि Elsevier प्रकाशकाकडून डेटाबेस व ई—जर्नल मिळवण्यास सुरूवात केली. ITM ही सध्या Ministry of HRD ने २००२ मध्ये स्थापन केलेल्या INDEST कन्सोर्टियाची सदस्य आहे. यामुळे सध्या ITM १००० इ जर्नल्स तसेच दहापेक्षा जास्त डेटाबेस online तसेच offline स्वरूपात प्राप्त होतात.

6) HELINET Consortia

Rajiv Gandhi University of health Science Karnataka यांच्या लक्षात आले की जर्नल व पुस्तके यांच्या कीमती खूप आहेत आणि प्रत्येक कॉलेजमध्ये याचा संग्रह करणे परवडणारे नाही. तसेच समान गोष्टीवर खर्च होतो यासाठी विद्यापीठातर्गत असणाऱ्या सर्व कॉलेजस मध्ये नेटवर्क स्थापन करून कन्सोर्टियाची निर्मिती केली. याचा सर्वात मोठा फायदा इंटरनॅशनल इ जर्नल मिळवण्यात आला.

HELINET मुळे प्रत्येक कॉलेजला ७१४ दंतवैद्यक शास्त्रावरील पुस्तके, ७९५ ई—बुक्स, ४२ जर्नल आणि ३३६ जनरल, ५५ नर्सिंग

मधील जर्नल, ९८ फार्मसीवरील जर्नल, ३१ पॅरामेडीकल वरील जर्नल, २५ फिजोथेरपीवरील जर्नल मिळवण्यात मदत झाली. कन्सोर्टियामुळे सामुहिक तालीकीकरण कींवा रीसोर्स शेअरींगमध्ये मदत झाली.

7) NIRMEDENT Consortium

NTR विद्यापीठाच्या डीजीटल लायब्ररीत हेल्थ सायन्स वरील प्रिंट व इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील पुस्तके व जर्नल यांचा साठा आहे. हा कन्सोर्टिया नेटवर आधारीत सेवा पुरवतो. ही सेवा डॉक्टर, संशोधक, विद्यार्थी, पॅरामेडीकलचे विद्यार्थी यांना पुरवली जाते.

MEDNET प्रत्येक कॉलेजला २७३ जर्नल व २३ मेडीकल वरील E-books ना अॅक्सेस देते.

8) DRDO E- Journal Consortium

Defence Research & Development Organisation [DRDO] ही भारतातील संशोधनाला प्रोत्साहन देणारी सर्वात मोठी संस्था आहे. तिचा विस्तार संपूर्ण देशभर झाला असून त्याच्या ५० प्रयोगशाळा आहेत.

डेसिडॉक ने २००७ मध्ये ऑनलाईन E-Journal मिळवण्यासाठी पावले उचलली. DRDO E-Journal सव्हिसने जाने २००९ पासून सात इंटरनॅशनल प्रकाशकाकडून ४४८ टायटल मिळवले. DRDO 20 महत्वाच्या Librotory मधून सर्व जर्नलचे टायटल मिळवण्यास मदत करते. DRDO च्या हेडक्वार्टर व लायब्रोटरी मधून DESIDOC चे सदस्य हा कन्सोर्टिया चालवतात.

9) MCIT Library Consortium

Ministry of communication & information Technology म्हणजेच MCIT library कन्सोर्टिया होय यामध्ये Department of information Technology [DIT] Department of Telecommunication [DOT] Department of post [DOP] यांचा समावेश होतो. प्रत्येक डिपार्टमेंटला स्वतःची प्रशासन यंत्रणा आणि स्वतःचे ग्रंथालय व माहितीकेंद्र आहे. २००३ मध्ये ई-जर्नल व इतर माहिती साधनाची देवाणघेवाण करण्यासाठी कन्सोर्टियाची स्थापना झाली.

10) ICMR Consortia

ICMR ERMED हा कन्सोर्टिया ICMR व नॅशनल मेडीकल लायब्ररी मार्फत चालवला जातो. हा कन्सोर्टिया ICMR च्या संस्थाना ५५५ बायोमेडीकल जर्नल पुरवतो. बदलत्या आधुनिक युगात ICMR JCCOICMR आणि फुल टेक्स्ट इलेक्ट्रॉनिक डेटाबेस पुरवतो. सुरूवातीला ICMR च्या सर्व संस्थाना ई-व्हर्जन पुरवते. यामध्ये Lancet science BMJ NEJM आणि Nature यांचा समावेश आहे.

ICMR चे दोन प्रकारचे कन्सोर्टिया आहेत.

- १) JCC @ ICMR यात सर्व ICMR जर्नल व २०० फ्री फुल टेक्स्ट डेटाबेस यांचा समावेश आहे.
- २) ICMR e- consortia फुल टेक्स्ट ई-जर्नल पुरवते.

CeRA [Consortia for E- Resources in Agriculture]

Indian Council of Agriculture Research [ICAR] ही कृषि शास्त्रातील देशातील महत्वाची संस्था आहे. ICAR नेटवर्क मध्ये ICAR

च्या सर्व संस्थामधील कन्सोर्टियाचा सहभाग आहे ICAR व त्याचे हेडक्वार्टर २००८ पासून नवी दिल्ली येथे आहे.

CeRA world class R & D information ICAR च्या संस्थामध्ये तसेच अग्रीकल्चरल विद्यापीठात देण्यास मदत करते आणि शिक्षक व संशोधकाना E-access देण्यास मदत करते.

11) ISI library Consortium

ISI कन्सोर्टियाची सुरुवात २००२ मध्ये झाली. ISI च्या कलकत्ता, दिल्ली, बंगलोर या शाखामधील ग्रंथालयीन कर्मचाऱ्यामध्ये संवाद रहावा म्हणून Science Direct ने Consortium of ISI libraries ची सुरुवात मार्च २००३ मध्ये झाली. पुढील वर्षामध्ये हाच प्लॅन ISI ने Springer आणि महत्वाच्या प्रकाशकाबरोबर करून ७८ ऑनलाईन अॅक्सेस मिळवला.

सुध्दा शक्य झाली आहे संगणक ग्रंथालयाची जाळी निर्माण करतात. बिब्लीओमेटिक डेटाबेस तयार करतात. यांत सहभागी असणारी ग्रंथालये इतर ग्रंथालयाकडून त्यांनी हवी असलेली माहिती घेवू शकतात. कन्सोर्टियाचा वापर मुख्यत ई—जर्नल मिळवण्यासाठी केला जातो. उपभोक्ता त्यांना हवी असलेली माहिती जर्नल्स डेटाबेस ई—बुक्स पिरॉडीकल्स मिळवू शकतात. डाऊनलोड करून घेवू शकतात. त्यासाठी त्यांना इतर ग्रंथालयात जाण्याची गरज पडत नाही. कन्सोर्टियाची निर्मिती जरी ई—जर्नल्सची देवाणघेवाण करण्यासाठी झाली असली तरीही यामाध्यमातून ग्रंथालये इतरही ग्रंथालय साहित्याची देवाणघेवाण करू शकतात.

महाजन,शं.ग.यांच्या पुणे शहराचा ज्ञानकोश,यापुस्तकातून पुणे शहराचीमाहितीघेण्यातआलीआहे.

३.२ पुणे शहर : भौगोलिक व ऐतिहासिक माहिती

पुणे शहराच्या इतिहासाची सुरुवात सहाव्या शतकात झाली. आठव्या शतकात पुणे हे पुण्यक नावाने ओळखले जात असे. या शहराचा सर्वात जुना पुरावा इ. स. ७५८ चा आहे.

पुणे हे शहर शांत व भरभराटीचे शहर असून याला डेक्कनची राणी म्हणतात. महाराष्ट्रातील मराठी माणसांच्या पारंपारीक सणांचे केंद्रस्थान असलेल्या पुण्याला महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी म्हणतात. पुणे हे मराठ्यांची गौरवशाली राजधानी होती. हे शहर जुन्या पंरपराचा व आधुनिकतेचा संगम आहे.

पुणे गॅझेटच्या मतानुसार 'पुणे' हा शब्द पुण्यक कींवा पवित्र आत्मा यावरून आला आहे. पुणे हे शहर दोन नद्यांच्या संगमावर आहे. या शहरावर यादवांनी नंतर मुसलमानांनी तर सतराव्या शतकाच्या मध्यानंतर शिवाजी महाराजांनी विजापूरच्या सैन्याला व औरंगजेबाला पराभूत करून पुणे येथे मराठेशाहीचा पाया घातला. मराठ्यानंतर पेशवे आले. पहिले बाजीराव पेशवे यांनी पुण्याला स्वतःच्या सैन्याचे केंद्र बनवले व शनिवारवाडा बांधला.

१८१८ मध्ये ब्रिटीशांनी कोरेगांव युद्धानंतर हे शहर जिंकून घेतले आणि तेथे कायमस्वरूपी सैन्याचे कॉर्टीनेंट बांधले. १८२० मध्ये मुंबई पाठोपाठ पुणे हे केंद्र बनले. भारताच्या स्वातंत्र्यलढयातही पुण्याचा महत्त्वाचा वाटा आहे. पुणे शहराने अनेक सामाजिक कार्यकर्ते, राजकीय नेते, शास्त्रज्ञ, खेळाडू या देशाला दिले आहेत. आज पुणे हे महाराष्ट्रातील

दोन नंबरचे शहर असून भारतातील सात नंबरचे औद्योगिक केंद्र आहे. पुण्याला भारताचे ऑक्सफोर्ड असेही म्हणतात. कारण सर्वात जास्त शैक्षणिक संकुल व संशोधन केंद्रे पुण्यात आहेत. याचबरोबर पुण्यात जुने कील्ले, बागबगीचे, आधुनिक शॉपिंग मॉल आहेत.

पुणे हे शहर डेक्कन भूखंडाच्या ५६० ती. (१८३७ फूट) उंचीवर मुठा नदीवरच्या उजव्या बाजुवर वसलेले आहे. या शहराच्या बाजुने सहयाद्री पर्वत रांगा पसरलेल्या आहेत. याचे सर्वात उंच शीखर समुद्रसपाटीपासून ८०० मी. उंचीवर आहे. शहराच्या बाहेरील बाजुस १३०० मी. उंचीवर सिंहगड कील्ला आहे. हा उत्तरेपासून १८° ३२'' वर तर पूर्वेपासून ७३° ५१'' वर आहे.

पुणे शहराची व्याप्ती व औद्योगिक वाटचाल

पुणे शहर हे समुद्रसपाटीपासून ५६० मी. उंचीवर डेक्कन पठाराच्या दक्षिणेकडे वसलेले आहे. हे शहर सहयाद्री पर्वत रांगामध्ये आहे. ज्यांना अरेबियन समुदाने वेढलेले आहे. या शहराच्या बाहेर सिंहगड कील्ला जो समुद्रसपाटीपासून १३०० मी. उंचीवर स्थित आहे. हे भारतातील सात नंबरचे शहर आहे व महाराष्ट्रातील नंबर दोनचे शहर आहे.

पुणे हे आय. टी. व मॅन्युफॅक्चरींग कंपन्यांसाठी महत्त्वाचे शहर आहे. पुणे हे स्वयंचलीत यंत्राबाबत प्रसिद्ध आहे. या शहरात सर्व प्रकारच्या ट्रू-व्हिलर, फोर व्हिलर, ट्रक इ. च्या कंपन्या आहेत.

१९६० मध्ये पुण्यामध्ये इंडस्ट्रीची सुरुवात झाली. पुणे हे मुंबई पासून जवळ असून स्वच्छ हवा, योग्य गुणवत्ता असलेला कर्मचारी वर्ग

येथे उपलब्ध होत असल्यामुळे येथे मोठ्या प्रमाणात इंडस्ट्री वाढल्या. सध्या पुण्यामध्ये विविध प्रकारच्या इंडस्ट्री आहेत.

पुणे हे जर्मन कंपन्यांसाठी भारतातील एक मोठे केंद्र आहे. इंडो जर्मन चेंबर ऑफ कॉमर्सनुसार गेल्या साठ वर्षांपासून पुणे हे भारतातील खूप मोठे केंद्र आहे. जवळजवळ २२५ पेक्षा जास्त कंपन्या येथे आहेत. पुणे शहराला लागून असलेल्या पिंपरी चिंचवड मध्ये जवळजवळ ४००० पेक्षा जास्त युनिट आहेत.

पुणे शहराची शैक्षणिक साहित्यिक व सांस्कृतिक वाटचाल

पुणे हे महाराष्ट्रातील सांस्कृतिक राजधानी आहे आणि मराठी बोलणाऱ्यांसाठी पुण्याची भाषा आदर्श भाषा मानली जाते. पुण्याची संस्कृती म्हणजे पारंपारीक तसेच आधुनिकतेचा मिलाफ आहे.

जुन्या पुणे शहरात म्हणजेच मध्यवर्ती पुणे मधील संस्कृती पारंपारीक स्वरूपाची आहे तर शिक्षणामुळे व स्वतंत्र विचारसरणीमुळे आधुनिकतेचा येथे प्रसार झाला आहे. येथे वेगवेगळ्या प्रदेशातून आलेले वेगवेगळी भाषा बोलणारे लोक राहतात. याचबरोबर पुण्यामध्ये वर्षभर वेगवेगळे सांस्कृतिक कार्यक्रम साजरे केले जातात. पुण्यामध्ये तरूण वर्ग जास्त प्रमाणात असल्यामुळे वेगवेगळे यूथ फेस्टीव्हल येथे साजरे केले जातात.

पुणे हे भारतातील सर्वात चांगले व वेगवेगळ्या प्रकारचे शिक्षण देणारे केंद्र आहे. पंडीत जवाहरलाल नेहरू पुण्याला पूर्वेकडील ऑक्सफोर्ड म्हणत पुण्यामध्ये सर्व ठिकाणाहून विद्यार्थी येतात. याचबरोबर परदेशी विद्यार्थ्यांचाही यांत समावेश आहे.

पुणे येथे वेगवेगळ्या प्रकारच्या शाळा आहेत. येथील शाळा पुणे महानगरपालिकेमार्फत, खाजगी ट्रस्टद्वारे कींवा स्वतंत्रपणे चालवल्या जातात येथील बऱ्याच मराठी शाळा जवळजवळ शंभर वर्ष जुन्या आहेत. यामध्ये हुजूरपागा मुलीची शाळा व New English School यांची स्थापना बाळ गंगाधर टिळकांनी केलेली आहे. पुणे विद्यापीठाची स्थापना १९४९ मध्ये झालेली असून याचा परीसर ४०० एकरमध्ये पसरलेला आहे. कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग हे आशियातील तिसऱ्या क्रमांकाचे सर्वात जुने कॉलेज आहे. पुण्यामध्ये वेगवेगळ्या प्रकारच्या अनेक संशोधन संस्था आहेत. याचबरोबर पुणे हे भारतातील जपान भाषा शिकवणारे सर्वात मोठे केंद्र आहे. पुण्यामध्ये जास्तीत जास्त जपानी भाषेवर परीक्षा होतात याचबरोबर या भाषेचे शिक्षण देणारे व त्यामधील नोकरीचा संधी उपलब्ध करून देणारे केंद्र आहे १९७८ पासून पुणे विद्यापीठामार्फत जपान भाषेचे वर्ग चालवले जातात. याचबरोबर बऱ्याच खाजगी संस्थाही यात उतरल्या आहेत जपानी भाषेबरोबरच इतरही भाषा म्हणजेच जर्मन, फ्रेंच यासारख्या भाषा येथे शिकवल्या जातात.

पुणे येथे वेगवेगळ्या प्रकारच्या संरक्षण संस्था आहेत. यामध्ये NDA, IAT, AGFMC, CME, APT, AFMC, CME, Symbosis, ASPT या संस्थांचा यात समावेश होतो.

पुणे या शहराची सामाजिक माहिती

पुणे हे भारतातील सात नंबरचे सर्वात मोठे शहर असून महाराष्ट्रातील नंबर दोनचे शहर आहे. पूर्वीच्या काळी पुण्याला पुण्यनगरी म्हटले जात होते. १८ व्या शतकात पुणे हे भारताच्या उपखंडाचे राजकीय केंद्र बनले पुण्याला महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी म्हटले जाते. पुणे हे

भारताच्या उपखंडाचे राजकीय केंद्र बनले. पुणे हे आशिया खंडातील सर्वात जलद प्रगती करणारे शहर आहे १९५० आणि १९६० मध्ये पुण्यात पारंपारीक व जुने उदयोगधंदे होते आज पुणे हे वाहनउदयोग व उत्पादनक्षेत्र यात आघाडीवर आहे. याचबरोबर येथे संशोधन संस्था, आय. टी, मॅनेजमेंट, ट्रेनिंग यामधील वेगवेगळ्या संशोधन संस्था आहेत.

Quality living Ranking mercer २०१५ ऑवर्डमध्ये जगभरातील ४४० शहराचा समावेश होता. यांत पुणे शहराचा हैद्राबाद नंतर भारतात दुसरा जगात नऊ नंबर होता.

पुणे शहरातील संशोधन संस्थाची माहिती त्यांच्या वेबसाईटवरून घेण्यात आली आहे.

३.२.१ पुणे शहरातील संशोधन संस्था खालीलप्रमाणे आहेत.

➤ **Indian Institute of Tropical Mererology [IITM]**

<http://www.tropnet.res.in> या वेबसाईटवरून IITM ची माहिती घेण्यात आली आहे.

१९५० मध्ये भारताचा Post Independence Economic Development Programe Launch झाल्यावर वातावरणातील प्राथमिक पातळीवरील प्रश्न समजून घेण्यासाठी तसेच पावसाचा अभ्यास करण्यासाठी उष्ण कटीबंध प्रदेशातील वातावरणातील बदल यांचा अभ्यास करण्याची गरज खूप मोठ्या प्रमाणावर निर्माण झाली.

वातावरणातील या अभ्यासाची गरज लक्षात घेवून World Meterological Organisation [WMO] ने हवामानशास्त्राशी संबंधित संस्थाची गरज उष्ण कटीबंधातील प्रदेशात आहे हा ठराव पास केला.

तिसऱ्या पंचवार्षिक योजनेत फेब्रु १९६२ मध्ये हा ठराव अंमलात आणला गेला व नोव्हेंबर १९६२ मध्ये पुणे येथे Institute of Tropical Meterology [ITM] ची स्थापना करण्यात आली. १ एप्रिल १९७१ ही संस्था Institute of Tropical Meterology [ITIM] या नावाने स्वायत्त संस्था म्हणून घोषित करण्यात आली. सुरूवातीला Indian Meteroloigy Department [IMD] ही संस्था पर्यटन मंडळाच्या अधिपत्याखाली होती. नंतर १९८५ मध्ये ही Department of science & technology [DST] च्या अधिपत्याखाली होती २००६ पासून ITIM ही संस्था Ministry of Earth science [MOES] च्या अधिकारीत आहे. ITIM चे मुख्यालय पुण्यामध्ये पाषाण येथे आहे. त्यातील काही विभाग १९८२ पासून कार्यरत आहेत-

तर पूर्ण संस्था १९८९ पासून सुरू झाली. ITIM चे मुख्य कार्य पावसाळी हवामानाविषयी अभ्यास करणे हे आहे.

➤ **Automative Research Association of India [ARAI]**

www.ARAIindia.com या वेबसाईटवरून ARAI ची माहिती घेण्यात आली आहे.

Automative Research Association of India ही सहकारी तत्वावरील औदयोगिक संशोधन संस्था आहे. ही संस्था पुण्याच्या पश्चिम भागात आहे. या संस्थेच्या १०५ हेक्टर जमिनीवर वेगवेगळ्या प्रयोगशाळा आहेत. ही संस्था सर्व प्रकारच्या वाहतुक व्यवस्थेने जोडलेली आहे. या संस्थेची स्थापना Ministry of Industries द्वारे केली गेली. ARAI ही भारतातील HCNG फ्युअल इंजिन देणारी पहिली संस्था आहे.

ARAI ची स्थापना १९८६ मध्ये पुण्यामध्ये मुंबई पासून १२० कीमी. अंतरावर झाली. या संस्थेचा समावेश भारतीय अणुसंशोधन संस्थेने

स्थापन केलेली भारत सरकारची औद्योगिक संस्था म्हणून करण्यात आली.

➤ **Agarkar Research Institute [ARI]**

www.ARIpune.org या वेबसाईटवरून ARI ची माहिती घेण्यात आली आहे.

देशाच्या प्रगतीसाठी व मानवाच्या कल्याणासाठी आवश्यक असणारे शास्त्र व तंत्रज्ञानावर आधारीत उच्च पातळीवरील शोध लावण्यासाठी आगरकर रीसर्च इन्स्टिट्यूट ची स्थापना झाली. सध्या या संस्थेत जीवशास्त्र व त्याच्याशी संबंधित संशोधनावर भर दिला जात आहे.

आगरकर रीसर्च इन्स्टिट्यूट ही Department of science & Technology [DSI] भारत सरकार यांच्याकडून अनुदान मिळणारी स्वयंशासित संशोधन संस्था आहे.

आगरकर रीसर्च इन्स्टिट्यूटची स्थापना १९४६ मध्ये Maharashtra Association for Cultivation of Science [MACS] मार्फत झाली. १९९२ मध्ये या संस्थेचे पहिले डायरेक्टर एस. पी. आगरकर यांच्या स्मरणार्थ याचे नामकरण आगरकर रीसर्च इन्स्टिट्यूट असे करण्यात आले.

➤ **National Chemical Laboratory [NCL]**

www.ncl.res.in या वेबसाईटवरून NCL ची माहिती घेण्यात आली आहे

१९५० मध्ये Council of scientific & Industrial Research [CSIR] चे प्रतिनिधीत्व करणारी प्रयोगशाळा म्हणून National Chemical Laboratory [NCL] ची स्थापना पुणे येथे झाली. CSIR-NCL ही विज्ञानावर आधारीत

प्रयोगशाळा आहे. ही संस्था जागतीक पातळीवर रसायनशास्त्र केमिकल इंजिनियरींग यातील संशोधनाबद्दल प्रसिद्ध आहे. तसेच औदयोगिक क्षेत्रातील उदयोगधंदयाबरोबर भागीदारीतील औदयोगिक संशोधनात याचा मोलाचा सहभाग आहे.

या संस्थेची ओळख जगभरात केमिकल इंजिनियरींग व केमिकल सायन्स यामध्य S R & D संस्था म्हणून आहे. ही संस्था भारतातील केमिकल इंडस्ट्रीज जगभरातील अव्वल इंडस्ट्रीशी बरोबरी करण्यास मदत करते. देशातील लोकांचे जीवनमान उंचावण्यास मदत करते.

➤ **Inter University Centre for Astronomy & Astrophysics [IUCAA]**

www.iucaa.ernet.in या वेबसाईटवरून IUCAA ची माहिती घेण्यात आली आहे.

Inter University Centre for Astronomy & Astrophysics [IUCAA] ही स्वायत्त संस्था आहे. आयुकाची स्थापना युजीसी मार्फत अॅस्ट्रॉनॉमी व अॅस्ट्रोफिजिक्स या विषयाचा अभ्यास करण्यासाठी करण्यात आली. 'आयुका' हे पूणे विद्यापीठाच्या परिसरात नॅशनल सेंटर फॉर रेडीओ अॅस्ट्रोफिजिक्स च्या पुढे आहे.

जयंत नारळीकर, अजित केंबन्ही, नरेश दुहिश यांनी १९९२ मध्ये पुणे विद्यापीठात आयुकाची स्थापना केली. आयुकाचे पहिले प्रमुख जयंत नारळीकर होते. नंतर नरेश दुहिश आणि सप्टें. २००९ पासून अजित केंबन्ही प्रमुख होते.

आयुकामधील शास्त्रज्ञ मोठ्या प्रमाणात अॅस्ट्रॉनॉमी व अॅस्ट्रोफिजिक्स विषयांत संशोधन करतात. आयुका सर्व वापरणारे (ग्रंथालये व वाचक)

यांना कच्ची माहिती persistent या कंपनीने बनवलेल्या सॉफ्टवेअरवर वापरण्याची सोय करून देते.

२००२ मध्ये आयुकाने फर्ग्युसन कॉलेजबरोबर मिळून अॅस्ट्रोनॉमी व अॅस्ट्रोफिजिक्स या विषयातील संशोधनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी कार्यक्रम आयोजित केला यांत महाराष्ट्रातून नागपूर, केरळ, वेस्ट बंगाल व इतर विद्यापीठांना बोलवण्यात आले.

२००४ मध्ये आयुकाने पु. ल. देशपांडे संस्थेच्या मदतीने मुक्तांगण विद्याधन शोधिका कार्यक्रमाचे आयोजन केले. आयुकाला राष्ट्रीय अॅस्टोनॉमी वर्ष साजरे करण्यासाठी भारताचे मुख्य केंद्र म्हणून घोषित करण्यात आले

➤ **High Engineering Material Research Labratary [HEMRL]**

www.hemrl.in या वेबसाईटवरून HEMRL ची माहिती घेण्यात आली आहे.

High Engineering Material Research Labrotary चीस्थापना १९०८ मध्ये Chemical Examienr's office म्हणून नैनितालला झाली. याच्या नावात व ठिकाणात सतत बदल होत गेले. १९६० मध्ये याचे नांव Explosive Research & Developement labrotary [ERDL] असे होवून पुण्यातील पाषाण येथे याची स्थापना झाली.

१ मार्च १९९५ मध्ये सर्व स्तरातील R & D ची कार्ये HEMRL मध्ये सामावली गेली. सध्या HEMRL ची प्रयोगशाळा पुण्यापासून २० की.मी. अंतरावर सुतारवाडी या परीसरात ८५० एकर क्षेत्रात पसरलेली आहे.

➤ **Centre for Development of Advanced computing [C-DAC]**

www.cdac.in या वेबसाईटवरून C-DAC ची माहिती घेण्यात आली आहे.

Centre for development of Advanced computing ची स्थापना Research & Development चे प्रमुख केंद्र म्हणून पुणे येथे झाली. पुणे येथील C-DAC मध्ये पहिला परम सुपर कॉम्प्युटर बनवण्यात आला.

जगाच्या नकाशात भारताला पहिला सुपर कॉम्प्युटर बनवणारा देश म्हणून नांव मिळवून देण्यात पुणे येथील C-DAC चा मोठा हातभार आहे. परम युवा बनवण्यात भारताचा सर्वात जास्त सहभाग असल्यामागे C-DAC चा मोलाचा वाटा आहे. जागतिक पातळीवरील सुपर कॉम्प्युटरमध्ये हा ६४ नंबरचा सुपर कॉम्प्युटर आहे. याचबरोबर सी-डॅक प्रगतशील रिसर्च आणि डेव्हलपमेंट म्हणजेच जिओमॅटीक ह्युमन सेंटर ऑफ डिझाईन आणि कॉम्प्युटींग, हेल्थ इफॉरमेटिक्स एज्युकेशन व ट्रेनिंग या क्षेत्रातही सहभागी आहे. प्रगतशील Information Technology क्षेत्रात कुशल मनुष्यबळ मिळवण्यासाठी C-DAC ने Advance Computing training school ची स्थापना केली आहे. सध्या हे सेंटर जागतिक पातळीवर वेगवेगळे कोर्स चालवते.

➤ **National Centre for Radio Astrophysics [NCRA]**

www.ncra.in या वेबसाईटवरून NCRA ची माहिती घेण्यात आली आहे.

ही भारतीतील आयुकाच्या बाजुची रेडीओ अॅस्ट्रोनाॅमी मधील पुणे विद्यापीठ परिसरातील संशोधन संस्था आहे. ही संस्था टाटा इन्स्टीट्यूट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च मुंबई यांचा भाग आहे.

एन.सी.आर.ए. अँस्ट्रोनाॅमी व अँस्ट्रोफिजिक्स क्षेत्रातील संशोधन करते. विशेषतः रेडीओ अँस्ट्रोनाॅमी व अँस्ट्रोफिजिक्स क्षेत्रातील गोविंद स्वरूप यांच्या अधिपत्याखाली १९६० मध्ये TIFR संस्थेतर्गत एन. सी. आर. ए. संस्थेचा पाया रोवण्यात आला. एन. आय. सी. ची स्थापना १९७६ मध्ये झाली. National Knowledge Network [NKN] हे नेटवर्क संशोधन संस्था, उच्च शिक्षण संस्था यांना जोडण्यासाठी स्थापन करण्यात आले आहे.

➤ **National Centre for cell science[NCCS]**

www.nccs.res.in या वेबसाईटवरून NCCS ची माहिती घेण्यात आली आहे.

National Centre for cell science हे राष्ट्रीय पातळीवरील ब्योयोटेक्नॉलॉजी, टिशू इंजिनिअरींग, टिशू बॅकींग संशोधनाचे पुणे विद्यापीठ परिसरात असलेले संशोधन केंद्र आहे ही संस्था “National facility for Animal Tissue & Cell culture” या नावाने ओळखले जाणारे भारतातील एक संशोधन केंद्र आहे. जे Cell culture, Cell repository, Immunology, Chromatin remodeling या क्षेत्रात कार्य करते. याची स्थापना १९८६ मध्ये करण्यात आली. शेखर सी. एम. हे सध्या तेथील डायरेक्टर आहेत. या सेंटरचे संशोधनाचे क्षेत्र Tissue Engineering हे आहे.

➤ **National AIDS Research Institute [NARI]**

www.nari.icmr.res.in या वेबसाईटवरून NARI ची माहिती घेण्यात आली आहे.

National AIDS Research Institute [NARI] ची स्थापना पुण्यामध्ये भोसरी येथे सात एकर परिसरात झाली. मागील दोन दशकापासून या

संस्थेची ओळख HIV व AIDS वरील संशोधन संस्था म्हणून आहे. HIV व AIDS शी लढण्यासाठी आवश्यक ते उच्च दर्जाचे संशोधन, ट्रीटमेंट, काळजी, नवीन संशोधन यात या संस्थेचा मोलाचा सहभाग आहे ही संस्था राष्ट्रीय पातळीवर AIDS ला रोखण्यासाठी पाठींबा देते. यात मुख्यतः रोगाचा प्रतिकार करणे, रूग्णाची प्रतिकारशक्ती वाढवणे, शरीराची ताकद वाढवणे, प्रयोगशाळा सहाय, औषधे पुरवणे इ. कामांचा समावेश होतो.

➤ **National Institute of Bank Management [NIBM]**

www.nibmindia.in या वेबसाईटवरून NIBM ची माहिती घेण्यात आली आहे.

रीझर्व्ह बँक ऑफ इंडीया हे भारत सरकारशी विचारविनिमय करून बँक मॅनेजमेंट क्षेत्रातील संशोधन ट्रेनिंग शिक्षण देण्यासाठी ॲटोनाॅमस संस्था म्हणून १९६९ मध्ये NIBM ची स्थापना करण्यात आली. NIBM चा उद्देश बँकींग क्षेत्राला नवीन दिशा देणे आणि त्यांना राष्ट्रीय पातळीवरील नफा मिळवून देणारी संस्था बनवून देणे हा आहे. NIBM ही ॲटोनाॅमस संस्था असून तिचा कारभार एक मंडळ चालवते. या मंडळाचे चेअरमन रीझर्व्ह बँकेचे गव्हर्नर आहेत. ही संस्था बँकेतील उच्च पदावरील कर्मचाऱ्यांना ट्रेनिंग, शिक्षण देते. तसेच संशोधनाला मदत करते. एका वर्षात ही संस्था बँकींग व फायनान्स क्षेत्रातील वेगवेगळ्या विषयावरील १५० ट्रेनिंग कार्यक्रम, कॉन्फरन्स व सेमिनार आयोजित करते. यामध्ये वेगवेगळ्या २५० देशातील ३५०० लोकांचा सहभाग असतो. ही संस्था महाराष्ट्र राज्यातील पुणे या शहरात आहे.

➤ गोखले इन्स्टीट्यूट ऑफ इकॉनॉमिक्स अँड पॉलीटीकल सायन्स

www.gipe.ac.in या वेबसाईटवरून गोखले इन्स्टीट्यूट ऑफ इकॉनॉमिक्स अँड पॉलीटीकल सायन्स ची माहिती घेण्यात आली आहे.

गोखले इन्स्टीट्यूट ही राज्यशास्त्र व अर्थशास्त्र विषयातील सर्वात जुनी संशोधन व शिक्षण देणारी भारतातील संस्था आहे. ही पुण्यामध्ये बीएमसी रोडवर डेक्कन जिमखानाच्या बाजूला आहे.

अर्थशास्त्र विषयातील संशोधन व उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्थापैकी एक असून तिची स्थापना ६ जून १९८० मध्ये आर. आर. काळे यांनी केली. अर्थशास्त्र व समाजशास्त्र विषयातील व प्रश्न सोडवण्यासाठी व त्या विषयातील संशोधन चालू ठेवण्याच्या हेतूने भारत सरकारने संशोधन संस्थेची स्थापना केली. डॉ गाडगीळ हे या संस्थेचे पहिले डायरेक्टर होते.

धनंजयराव गाडगीळ ग्रंथालयाची स्थापना १९०५ मध्ये झाली. सुरूवातीला ही भारतातील वेगवेगळ्या संस्थांच्या अधिपत्याखाली होती. १९३० मध्ये गोखले इन्स्टीट्यूटची स्थापना झाल्यावर ते या संस्थेचे ग्रंथालय म्हणून कार्यरत झाले. सध्या याची आधुनिक आर्किटेक्चरने बनलेली मोठी चार मजली इमारत आहे.

भारतातील सर्वात जास्त सामाजिक शास्त्रावरील वाचनसाहित्याचा साठा या ग्रंथालयात आहे. यात जवळजवळ अडीच लाखांवर पुस्तके असून ४७० देशी, परदेशी नियतकालीकांचा यात समावेश आहे. जरी हे ग्रंथालय गोखले इन्स्टीट्यूटशी जोडले गेले असले तरीही ते संस्थाबाहेरील लोकांनासुध्दा सेवा पुरवते. यामुळे एकाच वेळी ते शैक्षणिक तसेच सार्वजनिक ग्रंथालय असे दोन्ही प्रकारे कार्यरत आहे. हे ग्रंथालय अमेरीका

वर्ल्ड बँक युरोपीयन इकॉनॉमीक कम्युनिटी इंटरनॅशनल मॅनिटरी फंड आणि कॅनडा सरकार यांचे ठेव ग्रंथालय म्हणून कार्य करते. या ग्रंथालयात विसाव्या शतकाच्या पूर्वीच्या ग्रंथाचा संग्रह आहे जो इतर कोठेही उपलब्ध नाही या ग्रंथालयातील सर्वात जुने पुस्तक १६८० सालातील आहे. १८ व १९ व्या शतकातील जवळजवळ शंभर पुस्तके या ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत.

➤ **Armament Research & Development Establishment [ARDE]**

www.drdo.gov.in या वेबसाईटवरून ARDE ची माहिती घेण्यात आली आहे.

ही संरक्षण क्षेत्रातील संशोधन करणारी पुणे येथील एक संस्था आहे. ही DRDO ची मुख्य लॅब आहे. ARDE ची स्थापना १९५८ मध्ये करण्यात आली. याच्या स्थापनेमागचा मुख्य उद्देश देशाला युद्धासाठी सज्ज ठेवणे हे आहे ARDE ने खडकीच्या दारूगोळा कारखान्याबरोबर पायाभूत गोष्टीवर काम करण्यास सुरुवात केली. १९६६ मध्ये ARDE सध्याच्या जागेवर म्हणजेच पाषाण येथे हलवण्यात आले. ARDE चे मुख्य संशोधन डीझाईन व भारतीय सैन्यासाठी सोयीस्कर शस्त्रास्त्रे बनवणे हे आहे. ARDE ही संशोधन संस्था खूप मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन क्षमता असलेले संशोधन करत नाही फक्त महत्वाच्या निर्णयाचा बाबतीत संशोधन करते. सुरुवातीच्या उत्पादना नंतर टेक्नॉलॉजी BEL, OFB आणि इतर उत्पादकांना स्थलांतरीत करण्यात आली.

➤ **भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूट**

www.bori.ac.in या वेबसाईटवरून भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूट ची माहिती घेण्यात आली आहे.

भारतातील विज्ञान क्षेत्रातील आघाडीचे अभ्यासक रामकृष्ण गोपाल भांडारकर यांच्या स्मरणार्थ ६ जुलै १९१७ रोजी भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूटची पुणे येथे स्थापना करण्यात आली.

ही संस्था महाराष्ट्र सरकारच्या १८६० अॅक्ट नुसार सार्वजनिक संस्था आहे. तिला महाराष्ट्र सरकारकडून अनुदान मिळते. याचबरोबर या संस्थेला काही संशोधन प्रोजेक्टसाठी भारत सरकार तसेच विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडूनही अनुदान मिळते.

या संस्थेच्या ग्रंथालयात पौर्वात्म्य देशावरील जवळजवळ नव्वद वर्षापूर्वीच्या १,२५,००० पुस्तके व २८,००० हस्तलिखितांचा यात समावेश आहे. या संग्रहामध्ये वेगवेगळ्या भाषांचा समावेश आहे. उदा. संस्कृत, पाकृत, भारतीय भाषा सांस्कृतिक अशियन युरोपियन भाषांचा समावेश आहे. ही संस्था Annals of Bhandarkar Oriental Research institute या नावाने वार्षिक अंक प्रसिध्द करते. या संस्थेचे प्रसिध्द प्रकाशन हस्तलिखितांचा विस्तारीत कॅटलॉग, भारताच्या सांस्कृतिक विभागाचा प्रोजेक्ट, महाभारताचे खंड इ. थोडक्यात ही संस्था भारताचा अभ्यास व संशोधन करणाऱ्यांसाठी महत्त्वाची भूमिका पार पाडते.

➤ **ETDC Pune**

www.etdc.stqc.gov.in या वेबसाईटवरून ETDC Pune ची माहिती घेण्यात आली आहे.

ETDC Pune हे १९८० पासून पुणे तसेच आजूबाजूच्या परीसरातील उदयोगधंदयाना वस्तूची गुणवत्तेची कसोटी व उच्च प्रतिची सेवा पुरवत आहे. ही संस्था नाशिक, औरंगाबाद सिल्वासा आणि इंदिरासागर या ठिकाणी ऑन साईट सेवा पुरवते. यांच्या गुणवत्ता कसोटीच्या परीघात इलेक्ट्रो टेक्निकल थर्मल डायमेशन प्रेशर बेट आणि साऊंड सर्व प्रकारच्या पॅरामिटरचा यात समावेश आहे. ही लॅब म्हणजे उत्तर महाराष्ट्रातील उच्च प्रतिची सेवा देणारी लॅब आहे. याचबरोबर ही ऑन साईट सेवा देखील पुरवते.

यांच्या गुणवत्तेच्या क्षेत्रात विविध भारतीय किंवा विदेशी प्रमाणकानुसार इलेक्ट्रीक टेस्टिंग EMC टेस्टिंगे आणि पर्यावरणपुरक टेस्टिंगचा समावेश आहे. ETDC मध्ये प्रशिक्षित मनुष्यबळ आणि उच्च प्रतिची गुणवत्तापूर्ण सेवा पुरवते.

ETDC पुणे खूप जलद प्रमाणात सेवा देते आणि जास्तीत जास्त प्रमाणात वेळेची बचत करते यांचे EMO किंवा ERMC टेस्ट करणारा कर्मचारी CETE पुणे परीसरात आहेत.

Army Institute of Technology[AIT]

www.aitpune.com या वेबसाईटवरून AIT ची माहिती घेण्यात आली आहे.

AIT ची स्थापना ऑगस्ट १९९४ मध्ये झाली. या संस्थेचे उद्घाटन जनरल एस. रॉय चौधरी यांच्या हस्ते २४ फेब्रु १९९५ मध्ये झाले. यामधील पहिली विद्यार्थ्यांची बॅच १९९८ मध्ये बाहेर पडली. या संस्थेला मे २००७ मध्ये National Board of Accrediation [NBA] कडून मान्यता मिळाली मे २००९ मध्ये मेकॅनिकल व इलेक्ट्रॉनिक्स आणि

टेलीकम्युनिकेशन या शाखांना मान्यता मिळाली. कॉम्प्युटर विभागाला २०१३ मध्ये मान्यता मिळाली. ही संस्था पुण्यामध्ये दिग्घी हिल्स आळंदी रोड या बाजूला आहे.

➤ **National Institute of Construction Management & Research [NICMAR]**

www.nicmar.ac.in या वेबसाईटवरून NICMAR ची माहिती घेण्यात आली आहे.

बांधकाम व त्याच्याशी संबंधित क्षेत्रातील अभ्यास, ट्रेनिंग, संशोधन याला प्रोत्साहन देणारी NICMAR ही संस्था आहे. याचबरोबर NICMAR ही काही विशिष्ट प्रोजेक्ट इतर संस्थाबरोबर एकत्र येवून सभा संमेलनांद्वारे ज्ञानाचा प्रसार करणे, साहित्य प्रकाशित करणे, समाजाच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी योग्य ती कृती करणे इ. कामे करते. १९८२ मध्ये NICMAR ला सार्वजनिक संस्था म्हणून मान्यता देण्यात आली. १९८४ मध्ये ही संस्था पूर्ण झाली. NICMAR ही बांधकाम क्षेत्र स्थावर मालमत्ता व त्याच्याशी संबंधित क्षेत्रात उच्च शिक्षण देणारी ही एकमेव संस्था आहे. ही संस्था दुरशिक्षण माध्यमातून शिक्षण पुरवते याचबरोबर अर्धवेळ शिक्षणही पुरवते यातील काही बराच वेळ लागणारे प्रोजेक्ट हे पुण्यामध्ये पूर्ण केले जातात. ही संस्था पुण्यामध्ये बालेवाडी येथे स्थित आहे.

➤ **National Informatics Centre [NIC]**

www.nic.in या वेबसाईटवरून NIC ची माहिती घेण्यात आली आहे.

NIC ची स्थापना १९७६ मध्ये झाली NIC च्या ICI नेटवर्क मध्ये मध्यवर्ती सरकारची सर्व मंडळे ३५ राज्य सरकारी आणि ६२५ जिल्हा

पातळीवरील मंडळाचा समावेश आहे. मागील तीन दशकापासून NIC ने वेगवेगळ्या विभागांना विचारात घेवून नेटवर्क सेंटरची स्थापना केली आहे.

सरकारच्या इन्फर्मेशन लीड डेव्हलपमेंट प्रोग्राम चा प्रसार NIC मार्फत करण्यात आला मागील तीन दशकांत NIC ने State of the Technology Software Tool चा वापर, बरेच मध्यवर्ती नेटवर्क सॉफ्टवेअर प्रोग्रामचा वापर वेगवेगळ्या खात्यांसाठी केला.

➤ **SNDT (Womens University)**

www.SNDT.ac.in या वेबसाईटवरून SNDT ची माहिती घेण्यात आली आहे.

प्रगतीशील ज्ञानाचा प्रसार करणाऱ्या युगात एसएनडीटी विद्यापीठ हे जगातील एक विद्यापीठ आहे. या विद्यापीठाचा उद्देश समानता मानवी हक्क, सामाजिक हक्क आणि विशेषतः महिलांच्या अकार्यक्षमतेवर प्रकाश टाकणे हा आहे.

या विद्यापीठाच्या मुख्यः उद्देश महिलांची अकार्यक्षमता संपुवन त्याच्या शिक्षणावरची विशेषतः उच्च शिक्षणाची जबाबदारी घेण्यासाठी करण्यात आली.या विद्यापीठाची स्थापना १९८६ मध्ये महर्षि कर्वे यांनी केली. याला नाव भारतीय महिलांचे विद्यापीठ असे देण्यात आले. १९५१मध्ये श्रीमती प्रमिला ठाकरसे कुलगुरू होत्या. त्यांच्या नावावरून या विद्यापीठाचें नांव श्रीमती नाथीबाई दामोदर ठाकरसे विद्यापीठ असे ठेवण्यात आले. १९५८ याला भारतरत्न पुरस्कार मिळाला. १९६६ मध्ये गोल्डन ज्युबली साजरी करण्यात आली. १९७६ मध्ये डायमंड ज्युबली तर १९९१ मध्ये प्लॅटिनम ज्युबली साजरी करण्यात आली.

➤ पुणे विद्यापीठ

www.unipune.ac.in या वेबसाईटवरून पुणे विद्यापीठ ची माहिती घेण्यात आली आहे

पुणे विद्यापीठाची स्थापना १९४८ मध्ये झाली. सध्या हे विद्यापीठ देशात संशोधन व शैक्षणिक क्षेत्रात अग्रेसर आहे. हे विद्यापीठ पुण्याच्या उत्तर—दक्षिण भागात ४०० एकर परिसरात पसरलेले आहे. या विद्यापीठात ४० वेगवेगळे विभाग आहेत.

पुणे विद्यापीठाचे सध्या नामकरण सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ असे झाले आहे. १० फेब्रुवारी १९४८ रोजी मुंबई खंडपीठाने पास केलेल्या कायदयानुसार पुणे विद्यापीठाची स्थापना झाली. याच वर्षी डॉ. एम. आर. जयकर हे पहिले कुलगुरू झाले.

या विद्यापीठात बारा जिल्हयातील कॉलेजचा समावेश होतो. नंतर १९६४ मध्ये कोल्हापूर विद्यापीठाची स्थापना झाल्यावर यात पुणे, अहमदनगर, नाशिक, धुळे, जळगांव या जिल्हाचा समावेश होता. ऑगस्ट १९९९० मध्ये उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाची स्थापना झाल्यावर धुळे, जळगाव हे जिल्हे यातून गेले.

१९४९ मध्ये या विद्यापीठातर्गत १८ कॉलेज होते. यामध्ये ८००० विद्यार्थी होते. पुढे १९९४—९५ मध्ये हि संख्या वाढली व ४१ उच्च शिक्षण विभाग २०९ कॉलेज, ११८ संशोधन संस्था व १,७०,००० विद्यार्थ्यांचा समावेश झाला.

➤ भारती विद्यापीठ

www.bharativedyapeeth.edu या वेबसाईटवरून भारती विद्यापीठ ची माहिती घेण्यात आली आहे

भारती विद्यापीठ स्थापना १९६४ मध्ये पुणे येथे पतंगराव कदम यांनी केली. डॉ. पतंगराव कदम यांना जाणवले की महाराष्ट्रातील विद्यार्थी स्पर्धा परीक्षामध्ये गणित व इंग्रजी विषयातील चौफेर ज्ञान नसल्यामुळे मागे पडत आहे. यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले व ते आजही या विद्यापीठामार्फत केले जातात. गेल्या ४० वर्षात भारती विद्यापीठाचा व्याप मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. यात वेगवेगळ्या १५६ शैक्षणिक संस्थांचा सहभाग होतो. ७८ शाळा व ६० उच्च शिक्षण संस्थांचा यात सहभाग आहे. यात वैद्यकीय दंतवैद्यकीय नर्सिंग फार्मसी इंजिनिअरिंग व्यवस्थापन हॉटेल मॅनेजमेंट केटरिंग इनव्हेंटल सायन्स अॅग्रीकल्चरल इ. शाखेतील महाविद्यालयांचा समावेश होतो. याचबरोबर आरोग्य शिक्षण बायोटेक्नॉलॉजी इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी अॅप्लॉईड केमेस्ट्री सोशल सायन्स या विषयात संशोधन कार्य चालू आहे. आज भारती विद्यापीठाचे नवी दिल्ली, मुंबई, पुणे, सोलापूर, कोल्हापूर, सांगली, सातारा, कराड, पाचगणी या ठिकाणी शाखा आहेत.

भारताच्या राजधानीच्या ठिकाणी शाखा असलेली ही महाराष्ट्रातील एकमेव संस्था आहे.

➤ टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ

www.tmv.edu.in या वेबसाईटवरून टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ ची माहिती घेण्यात आली आहे

६ मे १९२१ मध्ये श्रीमंत शंकराचार्य यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या बैठकीत राष्ट्रीय पातळीवर एखादे विद्यापीठ असावे हा ठराव झाला आणि टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाची थापना झाली.

हे विद्यापीठ लोकांनी दिलेल्या देगणीद्वारे चालवले जात होते.

स्वातंत्रपूर्व काळापासून हे विद्यापीठ कला, विज्ञान, वाणिज्य, तंत्रशिक्षण तसेच संस्कृत व आयुर्वेद यशतील संशोधनासाठी प्रसिद्ध आहे.

दूरशिक्षणाची संकल्पना १९८५ मध्ये राष्ट्रीय पातळीवर चर्चेत आली व टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाने दूरशिक्षणाचा (B.A.) कोर्स चालवून त्यात सहभाग घेतला.

१९८७ मध्ये या विद्यापीठाला विद्यापीठाचा दर्जा मिळाला. व विद्यापीठाच्या विकासाकरता निधी उपलब्ध झाला. २००० साली दूरशिक्षण विभाग नवी दिल्ली यांनी दूरशिक्षणासाठी निधी उपलब्ध करून दिला.

संदर्भ ग्रंथ सुची

- 1) Babu, Nireekshanav & shiprasad, G. (2010) Library Consortia in India. PEARL- A journal of library & Information Science 4(4), 221
- २) देवधर विजय (२००७) कन्सॉशिया: सहकारी ग्रंथालय व्यवस्था ज्ञानगंगोत्री, ३, ११—१४
- 3) <http://en.wikipedia.org/wiki/oclc.&>
<http://www.icol.net>
- 4) Jayprakash A (2013) Role of E-journals Consortium in 21st Century Indian journal of Int Library & society 26(1-2).86
- 5) Krishnamarthy, M (2007) Consortia based Resource sharing & Accessing E-journals Information studies 13(3), 172
- 6) Lal, D.D. (2012) Consortia based electronic information n resource sharing in deperatment of Biotechnology Institute in India Annals of library & information studies, 59(3), 182.
- ७) प्रजापती, राकेशकुमार मॉडर्न लायब्ररी सिस्टीम, नवी दिल्ली: डिस्कव्हरी प्रकाशन, २०१३
- ८) राजपुत प्र. व. नायडू घा (२०१०) लायब्ररी कन्सॉशिया व विद्यापीठ ग्रंथालय नवी दिल्ली डिस्कव्हरी प्रकाशन १४५
- ९) साखरे राजेंद्र ८ मार्च—एप्रिल—मे—०७ ई—जर्नल्स : कन्सॉशिया ज्ञानगंगोत्री, २, ६२—६३
- 10) Sudhir K.G. (2011) E-journal consortia & India consortia intitatives : An over view PEARL-A journal of library & information science 5(*2) 40

११) तिवारी पु. (२०११) लायब्ररी डेव्हलपमेंट नवी दिल्ली प्रकाशन
१२६—१२७

12) Tiwari, Pashathram library Development New Delhi: APH
Publication 124-125

13) From <http://www.aitpune.com> retrieved on 5th May 2015

14) From <http://www.ARAI.india.com> retrieved on 5th May 2015

15) From <http://www.ARIpune.org> retrieved on 5th May 2015

16) From <http://www.bharativedyapeeth.edu> retrieved on 5th May 2015

17) From <http://www.bori.ac.in> retrieved on 5th May 2015

18) From <http://www.drdo.gov.in> retrieved on 5th May 2015

19) From <http://www.etc.stqc.gov.in> retrieved on 5th May 2015

20) From <http://www.gipe.ac.in> retrieved on 5th May 2015

21) From <http://www.iucaa.ernet.in> retrieved on 5th May 2015

22) From <http://www.nari.icmr.res.in> retrieved on 5th May 2015

23) From <http://www.nibmindia.in> retrieved on 5th May 2015

24) From <http://www.nic.in> retrieved on 5th May 2015

25) From <http://www.ncl.res.in> retrieved on 5th May 2015

26) From <http://www.nicmar.ac.in> retrieved on 5th May 2015

27) From <http://www.ncra.in> retrieved on 5th May 2015

28) From <http://www.SNDT.ac.in> retrieved on 5th May 2015

29) From <http://www.tmv.edu.in> retrieved on 5th May 2015

30) From <http://www.tropnet.res.in> retrieved on 5th May 2015

31) From <http://www.unipune.ac.in> retrieved on 5th May 2015

प्रकरण चौथे

संकलित माहीतीचे विश्लेषण

सदर प्रकरणात मिळालेल्या माहीतीचे विश्लेषण करून त्यावरून अन्वयार्थ काढण्यात येणार आहे.

१) तुमच्या ग्रंथालयाचे नांव काय ?

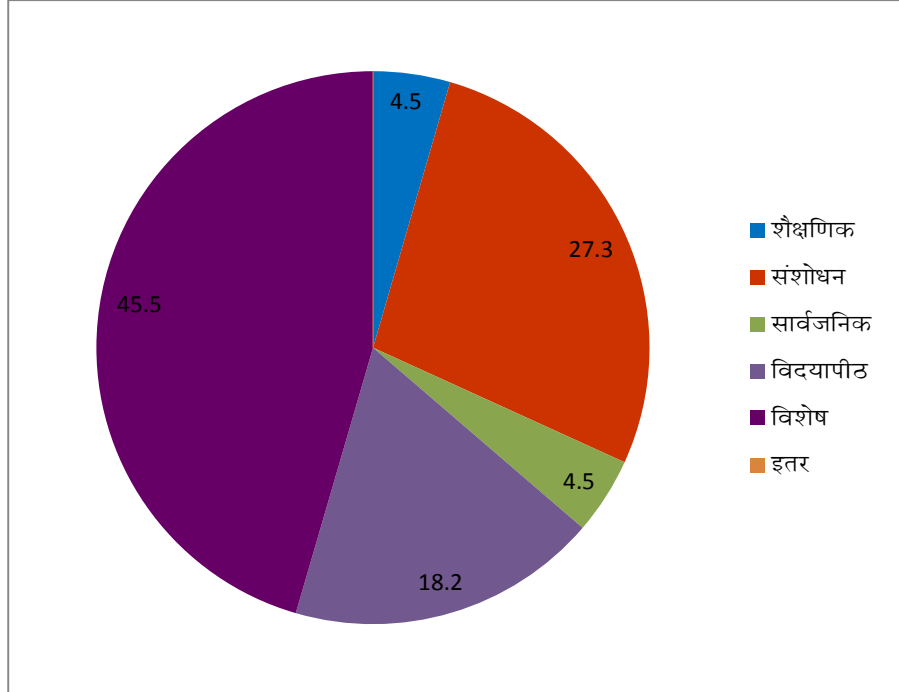
या संशोधनासाठी संशोधिकेने संशोधन व विद्यापिठीय ग्रंथालयाची निवड केली आहे. वरील प्रश्न विचारला असता सर्व ग्रंथालयांनी ग्रंथालयाचे नांव व त्यांच्या पत्ता दिला.तसेच प्रश्नावली भरून देवून सहकार्य केले.

२) ग्रंथालय कोणत्या प्रकारचे आहे?

कोष्टक क्रं १

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
शैक्षणिक	४.५%
संशोधन	२७.३%
सार्वजनिक	४.५%
विद्यापीठ	१८.२%
विशेष	४५.५%
इतर	०%

आलेख क्रं १

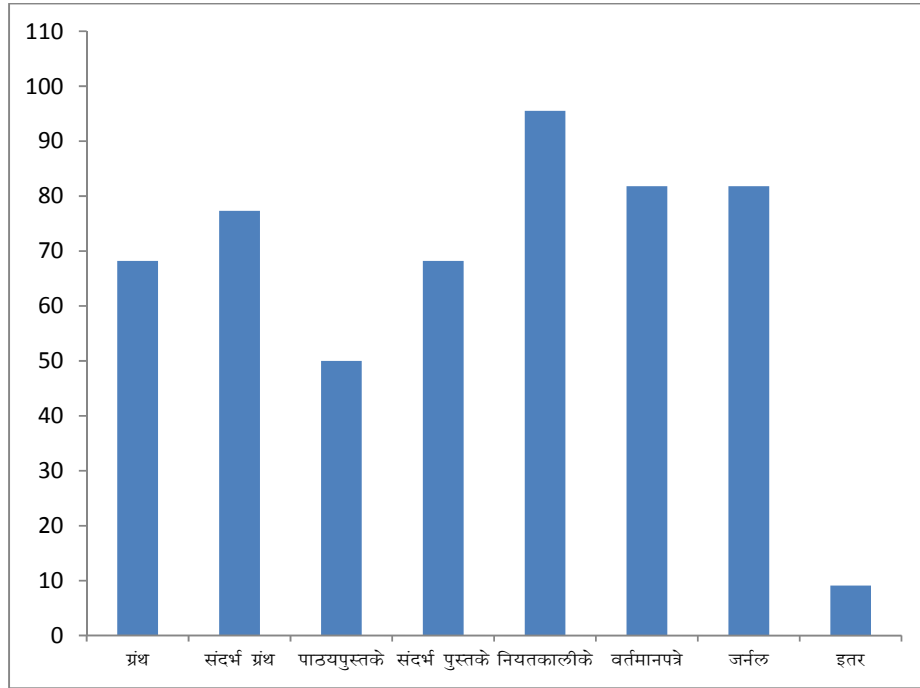
संबंधित संशोधनासाठी विद्यापीठ व संशोधन ग्रंथालय यांची निवड संशोधिकेने केली आहे.

३) ग्रंथालयात कोण कोणत्या प्रकारचे वाचन साहित्य उपलब्ध आहे?

कोष्टक क्रं २

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
ग्रंथ	६८.२%
संदर्भ ग्रंथ	७७.३%
पाठयपुस्तके	५०%
संदर्भ पुस्तके	६८.२%
नियतकालीके	९५.५%
वर्तमानपत्रे	८१.८%
जर्नल	८१.८%
इतर	९.१%

आलेख क्रं २

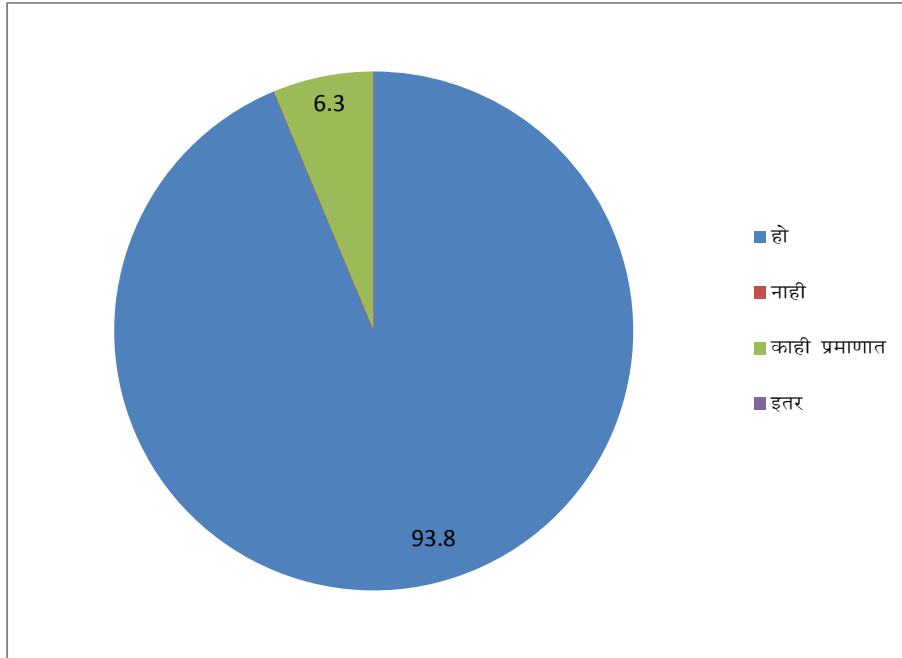
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, सर्व ग्रंथालयात जर्नल खरेदीचे प्रमाण जास्त आहे. त्याखालोखाल वर्तमानपत्रे, ग्रंथ, संदर्भग्रंथ, संदर्भ पुस्तके यांचे प्रमाण आहे.

४) ग्रंथालयाचे कामकाज संगणकाद्वारे केले जाते का?

कोष्टक क्रं ३

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
हो	९३.८%
नाही	०%
काही प्रमाणात	६.३%
इतर	०%

आलेख क्रं ३

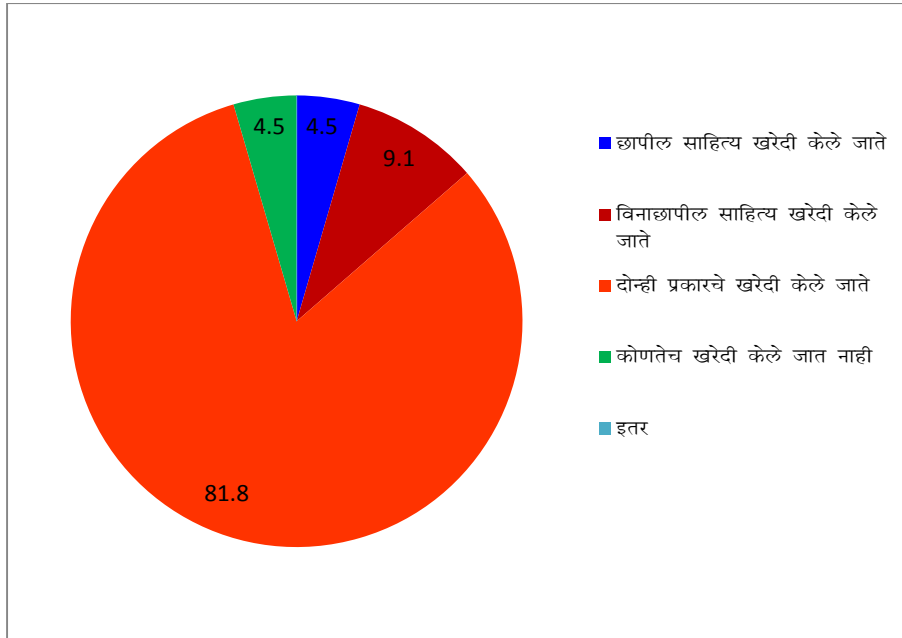
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, सर्वच ग्रंथालयात संगणकाद्वारे कामकाज केले जाते.

५) ग्रंथालयात छापील व विनाछापील साहित्य खरेदी केले जाते का?

कोष्टक क्रं ४

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
छापील साहित्य खरेदी केले जाते	४.५%
विनाछापील साहित्य खरेदी केले जाते	९.१%
दोन्ही प्रकारचे खरेदी केले जाते	८१.८%
कोणतेच खरेदी केले जात नाही	४.५%
इतर	०%

आलेख क्रं ४

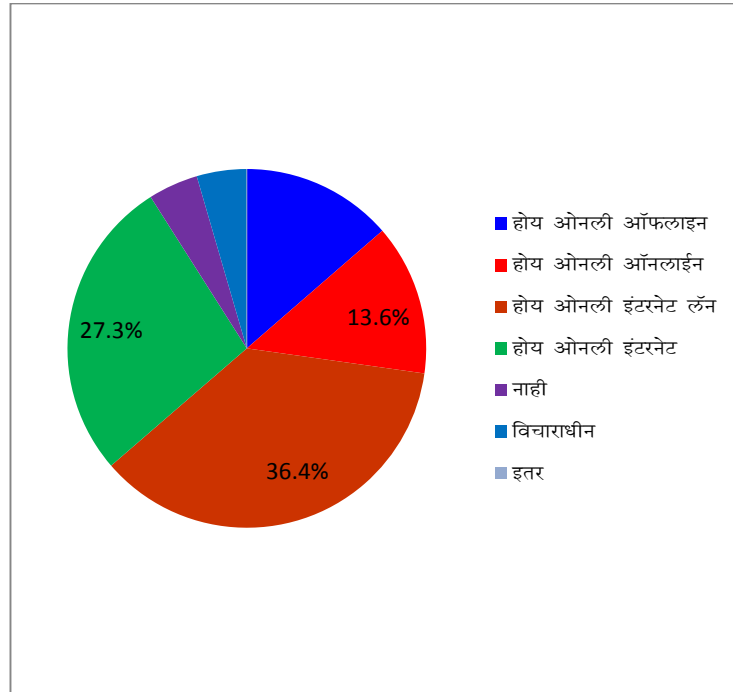
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, सर्वच ग्रंथालयात छापील व विनाछापील दोन्ही प्रकारचे साहित्य खरेदी केले जाते.

६) अंकात्मक ग्रंथालय उपलब्ध आहे का?

कोष्टक क्रं ५

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय फक्त ऑफलाइन	१३.६%
होय फक्त ऑनलाईन	१३.६%
होय फक्त इंटरनेट लॅन	३६.४%
होय फक्त इंटरनेट	२७.३%
नाही	४.५%
विचाराधीन	४.५%
इतर	०%

आलेख क्रं ५

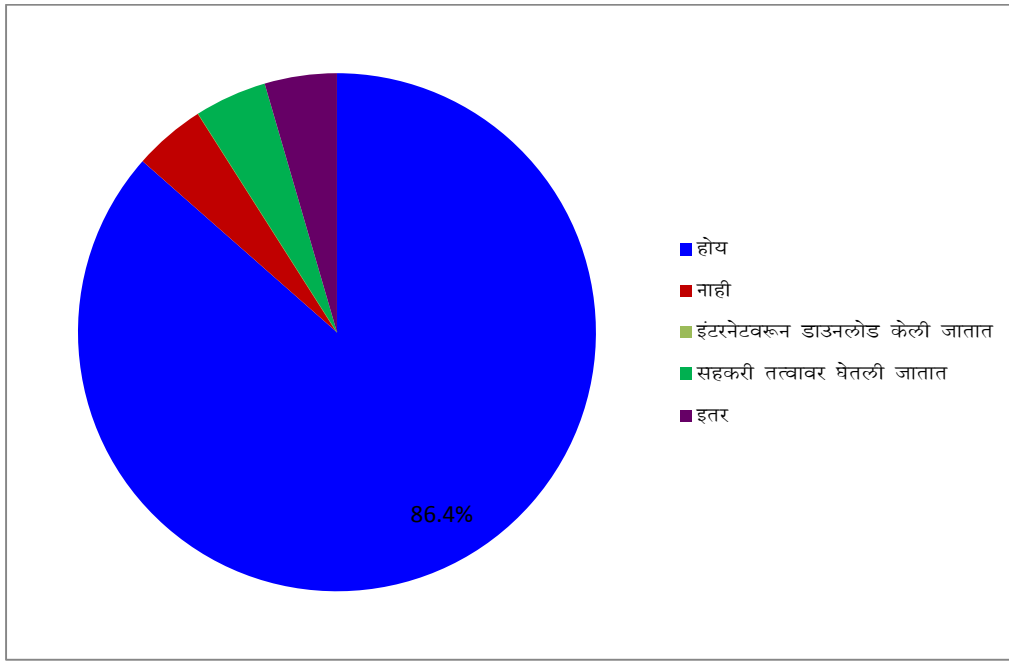
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, काही ग्रंथालये लॅनद्वारे एकमेकांच्या संपर्कात आहेत काही ग्रंथालये इंटरनेटद्वारे जोडलेले आहेत. काही ग्रंथालयात डीजीटल ग्रंथालय उपलब्ध आहे.

७) ग्रंथालयात ई—जर्नल्स, ई—पुस्तके खरेदी केले जातात का?

कोष्टक क्रं ६

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	८६.४%
नाही	४.५%
इंटरनेटवरून डाउनलोड केली जातात	०%
सहकरी तत्वावर घेतली जातात	४.५%
इतर	४.५%

आलेख क्रं ६

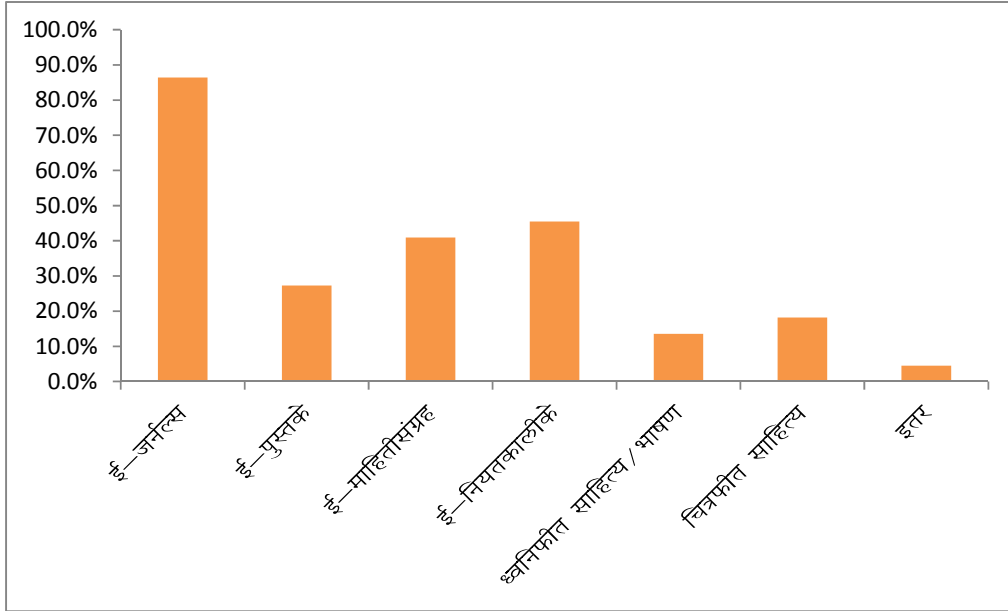
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की सर्वच ग्रंथालयात ई—जर्नल, ई—बुक्स खरेदी केले जातात.

८) ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारचे ई-रिसोर्सेस उपलब्ध आहेत?

कोष्टक क्रं ७

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
ई-जर्नल्स	८६.४%
ई-पुस्तके	२७.३%
ई-माहितीसंग्रह	४०.९%
ई-नियतकालीके	४५.५%
ध्वनिफीत साहित्य/ भाषण	१३.६%
चित्रफीत साहित्य	१८.२%
इतर	४.५%

आलेख क्रं ७

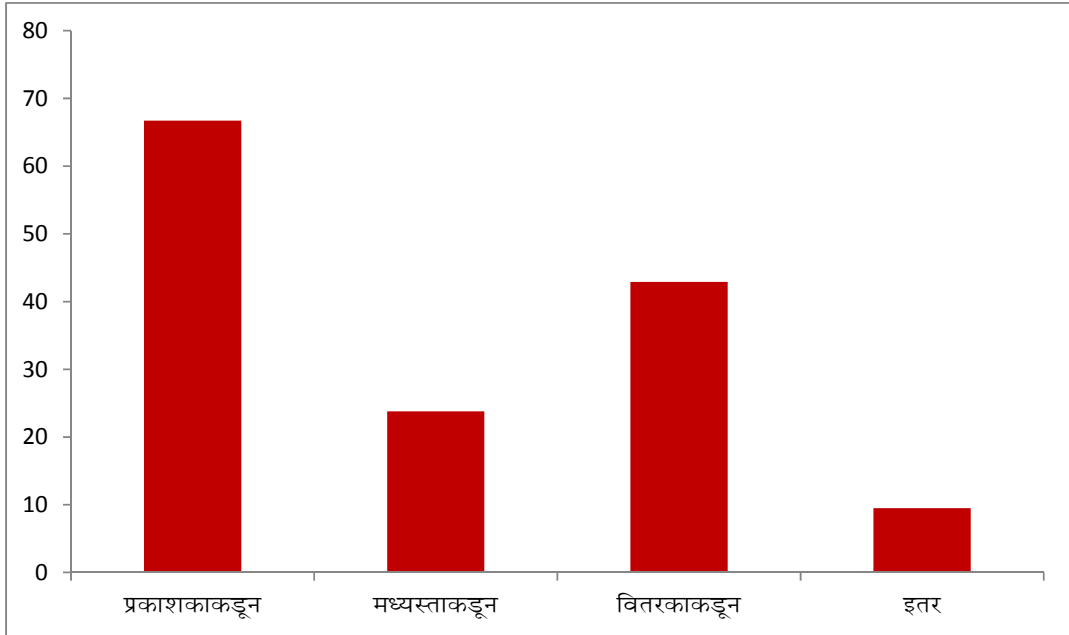
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ई-जर्नलची खरेदी सर्वच ग्रंथालयात केली जाते. याचबरोबर ई-बुक्स, ई-डाटाबेस, ई-पॅरॉओडीकल्स खरेदी केले जातात.

९) ई-जर्नल, ई-पुस्तके कशा प्रकारे खरेदी केले जातात?

कोष्टक कं ८

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
प्रकाशकाकडून	६६.७%
मध्यस्ताकडून	२३.८%
वितरकाकडून	४२.९%
इतर	९.५%

आलेख कं ८

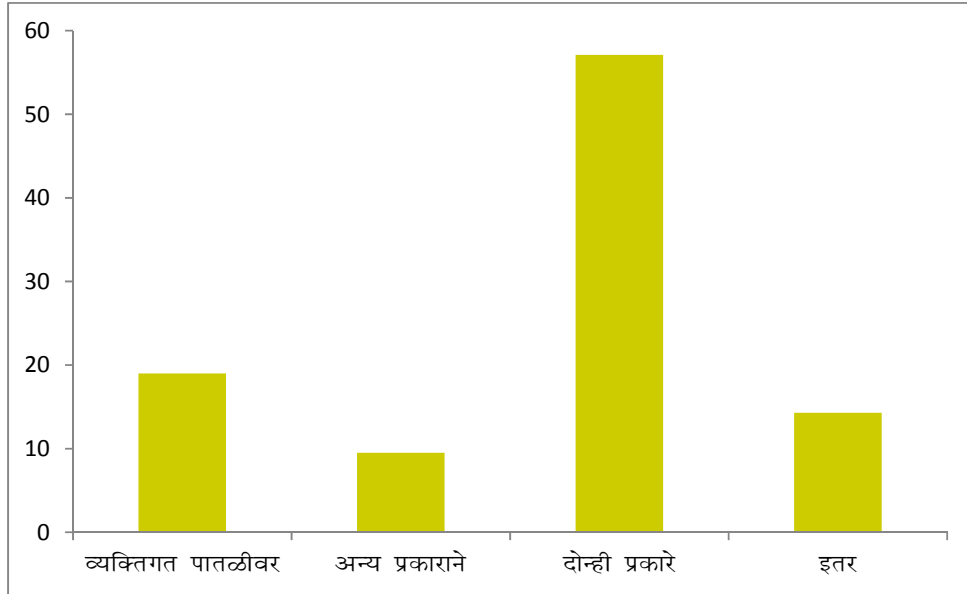
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ई-जर्नल्स, ई-बुक्स काही ठिकाणी प्रकाशकाकडून खरेदी केली जातात. त्यामानाने मध्यस्थ व वितरकाकडून खरेदी करण्याचे प्रमाण कमी आहे.

१०) आपल्या ग्रंथालयाची खरेदी कशा प्रकारे होते?

कोष्टक क्रं ९

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
व्यक्तिगत पातळीवर	१९%
अन्य प्रकाराने	९.५%
दोन्ही प्रकारे	५७.१%
इतर	१४.३%

आलेख क्रं ९

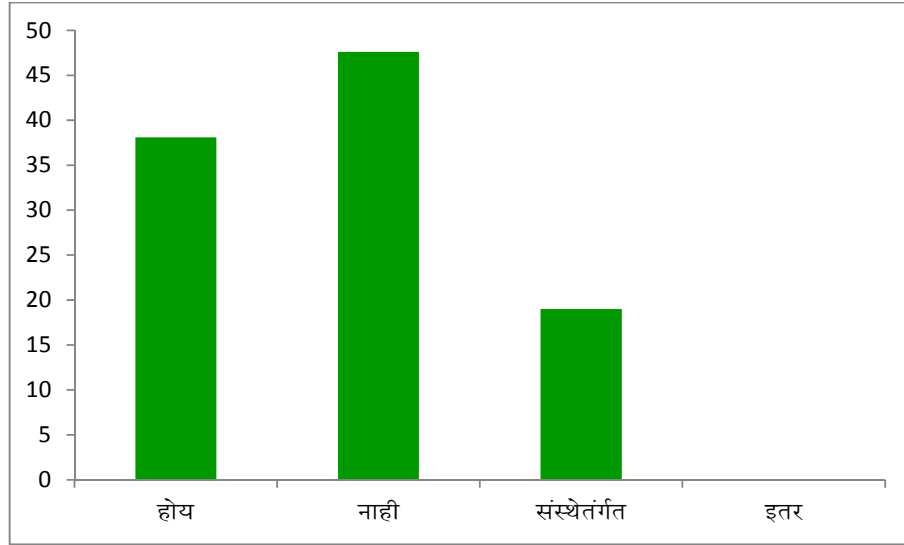
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथालयाची खरेदी काही ठिकाणी व्यक्तीगत पातळीवर होते. काही ठिकाणी व्यक्तीगत पातळीवर व सामुहीक पातळीवर दोन्ही प्रकारे होते.

११) सामुहीक पातळीवर साहित्याची खरेदी केली जाते का?

कोष्टक क्रं १०

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	३८.१%
नाही	४७.६%
संस्थेतर्गत	१९%
इतर	०%

आलेख क्रं १०

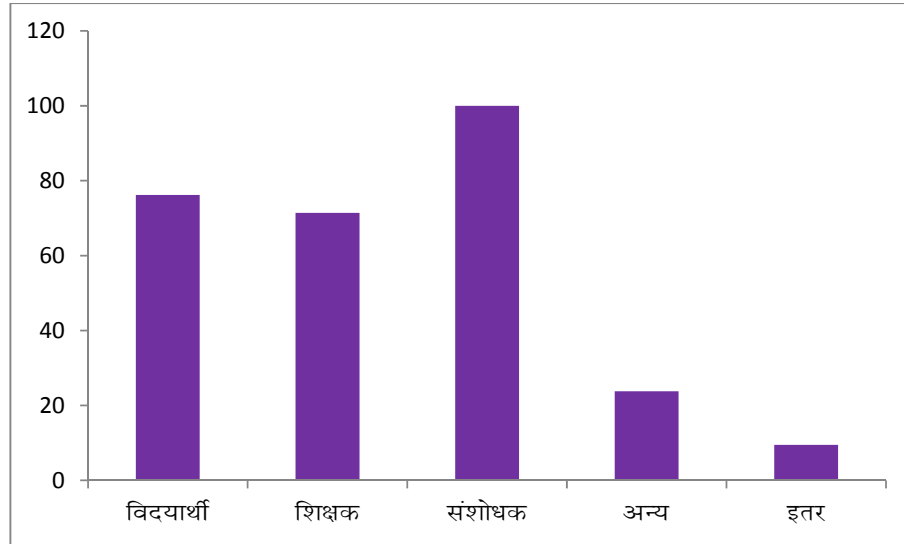
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, सामुहीक पातळीवर व संस्थेतर्गत साहित्य खरेदी करणारी तसेच न करणारी अशी दोन्ही प्रकारची ग्रंथालये आहेत.

१२) आपल्या ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारचे वाचक येतात?

कोष्टक क्रं ११

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
विद्यार्थी	७६.२%
शिक्षक	७१.४%
संशोधक	१००%
अन्य	२३.८%
इतर	९.५%

आलेख क्रं ११

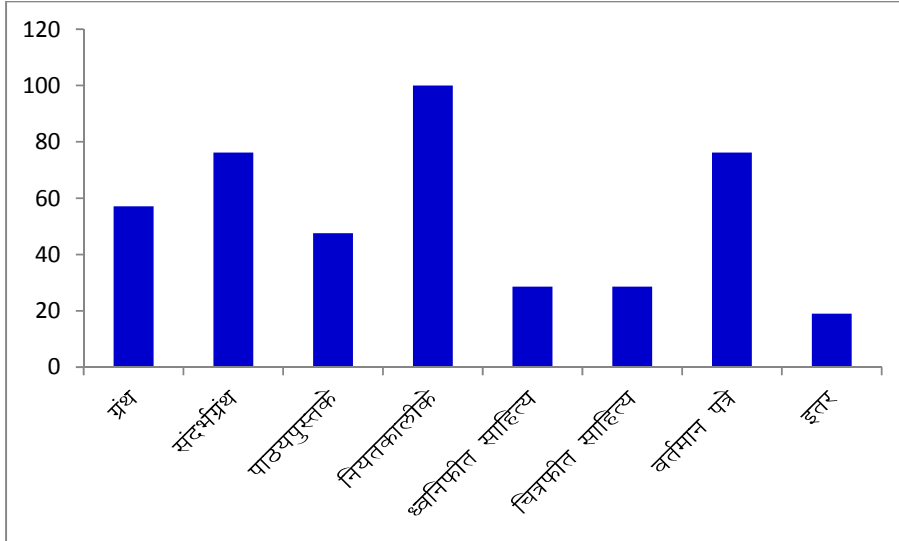
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथालयात येणारे संशोधक वाचकांचे प्रमाण जास्त आहे. त्यामानाने विद्यार्थी व शिक्षकांचे प्रमाण कमी आहे

१३) वाचक त्यांच्या गरजा पूर्ण करणेसाठी कोणकोणत्या प्रकारचे वाचन साहित्य वापरतात?

कोष्टक कं १२

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
ग्रंथ	५७.१%
संदर्भग्रंथ	७६.२%
पाठयपुस्तके	४७.६%
नियतकालीके	१००%
ध्वनिफीत साहित्य	२८.६%
चित्रफीत साहित्य	२८.६%
वर्तमान पत्रे	७६.२%
इतर	१९%

आलेख कं १२

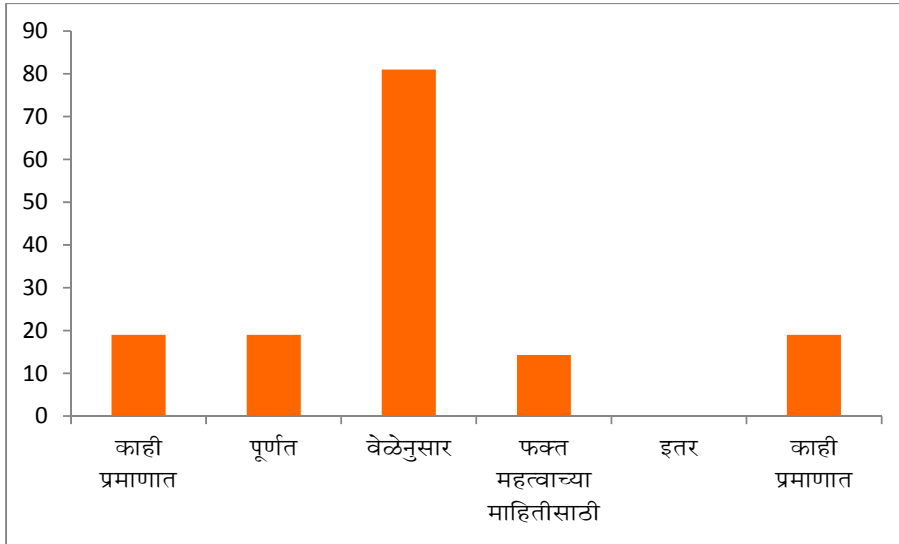
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथ, संदर्भग्रंथ नियतकालिके, वर्तमानपत्रे सर्वच ग्रंथालयात खरेदी केली जातात. या व्यतिरिक्त खरेदी केल्या जाणाऱ्या इतर साहित्याचे प्रमाण कमी आहे.

१४) वाचक त्यांच्या गरजा पूर्ण करणेसाठी ग्रंथालयाचा कितपत वापर करतात?

कोष्टक क्रं १३

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
काही प्रमाणात	१९%
पूर्णत	१९%
वेळेनुसार	८१%
फक्त महत्वाच्या माहितीसाठी	१४.३%
इतर	०%
काही प्रमाणात	१९%

आलेख क्रं १३

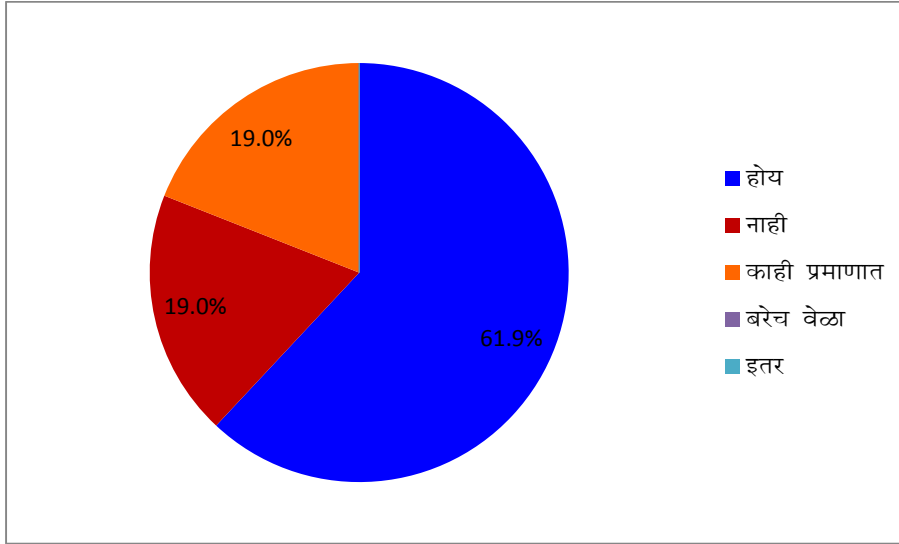
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, वाचक त्यांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी काही प्रमाणात ग्रंथालयावर अवलंबून आहेत. काही ठिकाणी ते वेळेनुसार ग्रंथालयाचा वापर करतात. तर काही ठिकाणी ते पूर्णतः ग्रंथालयावर अवलंबून आहेत.

१५) आपले ग्रंथालय वाचकांच्या गरजा पूर्ण करणेसाठी ईतर ग्रंथालयाची मदत घेते का?

कोष्टक कं १४

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	६१.९%
नाही	१९%
काही प्रमाणात	१९%
बरेच वेळा	०%
इतर	०%

आलेख कं १४

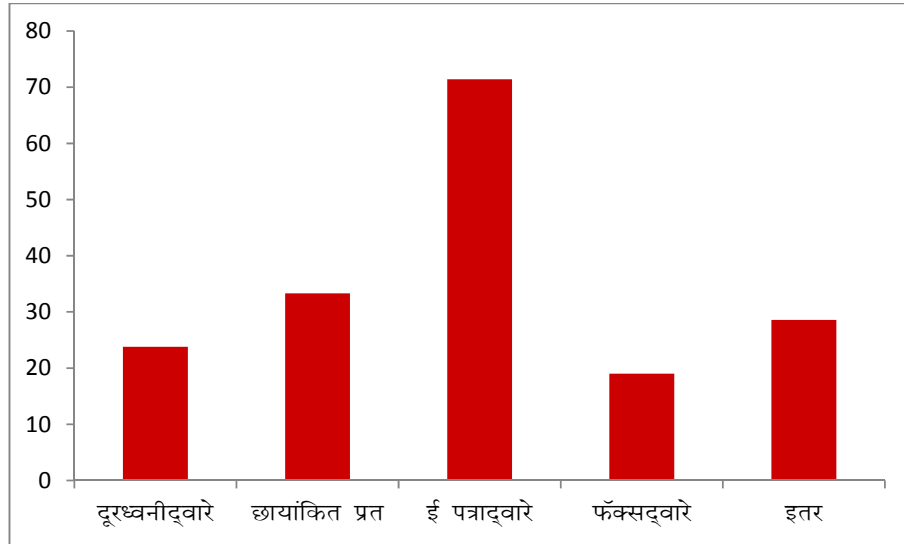
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, वाचकांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी बहुसंख्य ग्रंथालये इतर ग्रंथालयाची मदत घेतात.

१६) ही मदत कोणत्या स्वरूपाची असते?

कोष्टक क्रं १५

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
दूरध्वनीद्वारे	२३.८%
छायांकित प्रत	३३.३%
ई पत्राद्वारे	७१.४%
फॅक्सद्वारे	१९%
इतर	२८.६%

आलेख क्रं १५

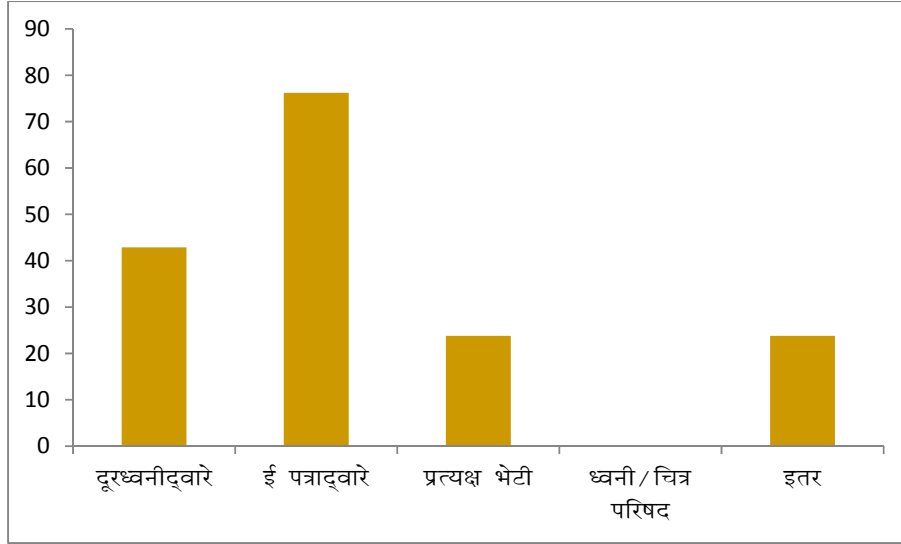
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ही मदत वेगवेगळ्या प्रकारे घेतली जाते म्हणजेच दूरध्वनीद्वारे, झेरॉक्स, इमेल, फॅक्सद्वारे घेतली जाते.

१७) संबधित ग्रंथालयाशी तुम्ही कोणत्या प्रकारे संपर्कात राहता?

कोष्टक कं १६

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
दूरध्वनीद्वारे	४२.९%
ई पत्राद्वारे	७६.२%
प्रत्यक्ष भेटी	२३.८%
ध्वनी/चित्र परिषद	० %
इतर	२३.८%

आलेख कं १६

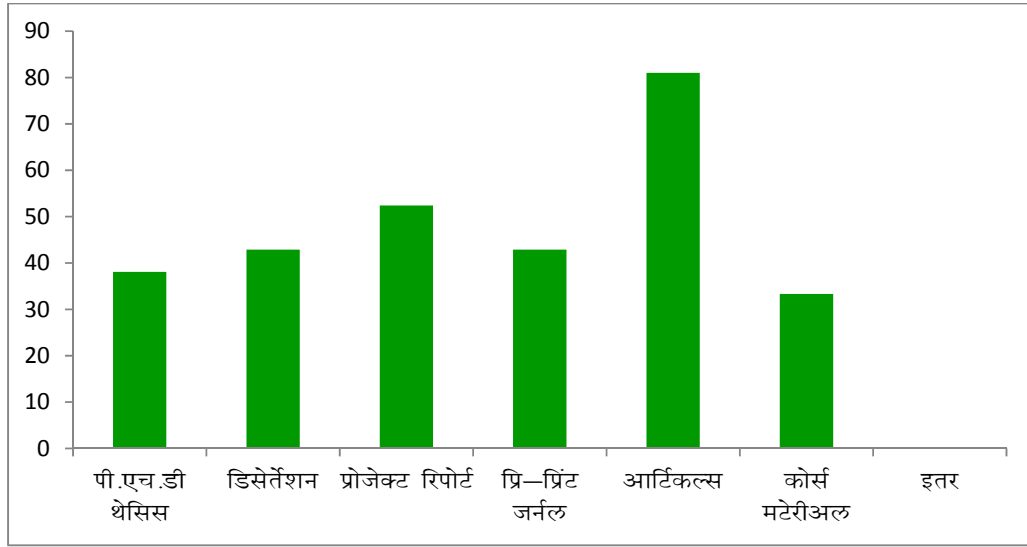
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथालये एकमेकाशी ई-मेलद्वारे जास्त प्रमाणात संपर्कात राहतात. त्याखालोखाल दूरध्वनीद्वारे संपर्काचे प्रमाण आहे प्रत्यक्ष भेट व इतरही मार्गाने संपर्क साधला जातो.

_१८) ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारचे स्थानिक ई-रिसोर्सेस उपलब्ध आहेत?

कोष्टक क्रं १७

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
पी.एच.डी थेसिस	३८.१%
डिझर्टेशन	४२.९%
प्रोजेक्ट रिपोर्ट	५२.४%
प्रि-प्रिंट जर्नल	४२.९%
आर्टिकल्स	८१%
कोर्स मटेरीअल	३३.३%
इतर	०%

आलेख क्रं १७

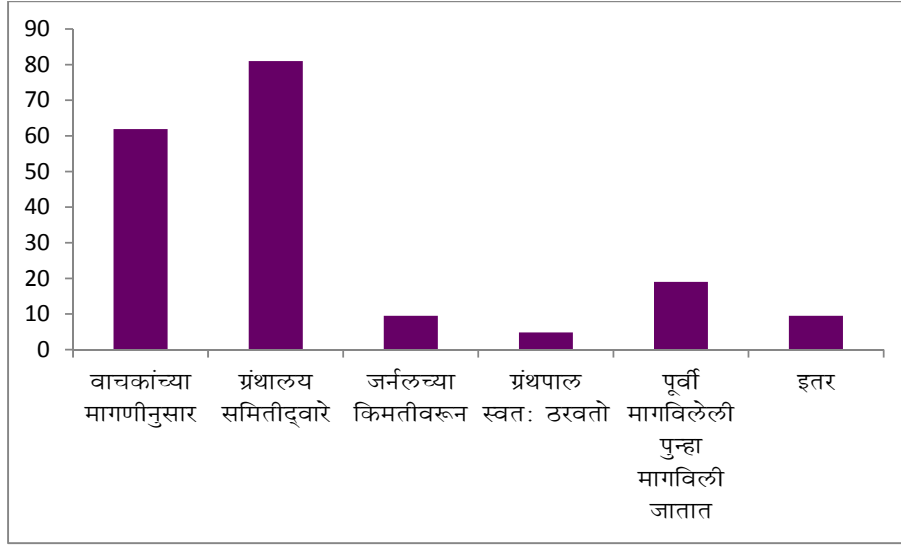
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथालयात उपलब्ध असणाऱ्या साहित्यात आर्टिकलचे प्रमाण जास्त आहे. त्याखालोखाल पीएचडी थेसिस, डिझर्टेशन, प्रोजेक्ट रिपोर्ट, प्रिंट जर्नल, कोर्स मटेरीअल यांचे प्रमाण आहे.

१९) ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारची जर्नल खरेदी करायचे हे कसे ठरविले जाते?

कोष्टक कं १८

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
वाचकांच्या मागणीनुसार	६१.९%
ग्रंथालय समितीद्वारे	८१%
जर्नलच्या किमतीवरून	९.५%
ग्रंथपाल स्वतः ठरवतो	४.८%
पूर्वी मागविलेली पुन्हा मागविली जातात	१९%
इतर	९.५%

आलेख कं १८

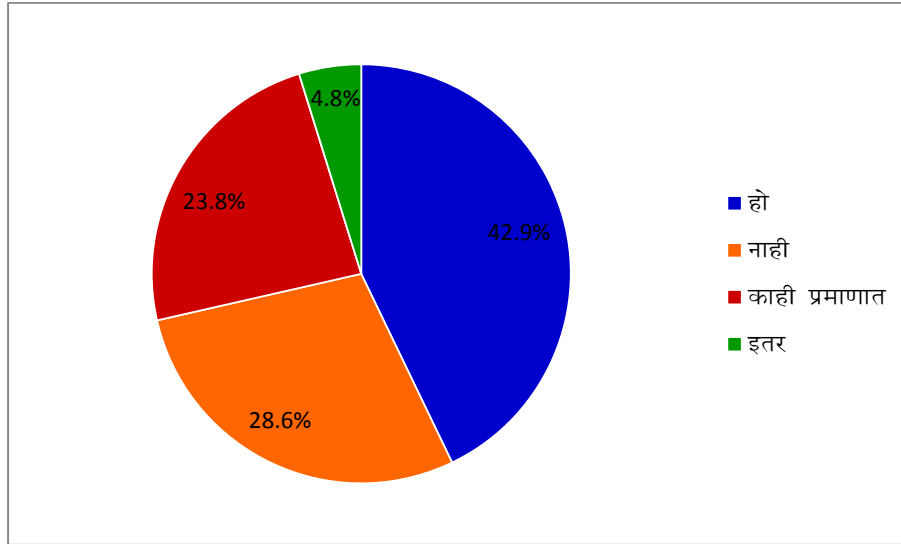
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुसंख्य ग्रंथालयात ग्रंथालय समिती कोणत्या प्रकारचे जर्नल खरेदी करायचे ते ठरवते. वाचकांच्या मागण्याचाही काही ठिकाणी विचार केला जातो. त्वचित प्रसंगी ग्रंथपाल स्वतः निर्णय घेतो.

२०) आपले ग्रंथालय ई-रिसोर्सची देवाण घेवाण करते का?

कोष्टक कं १९

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
हो	४२.९%
नाही	२८.६%
काही प्रमाणात	२३.८%
इतर	४.८%

आलेख कं १९

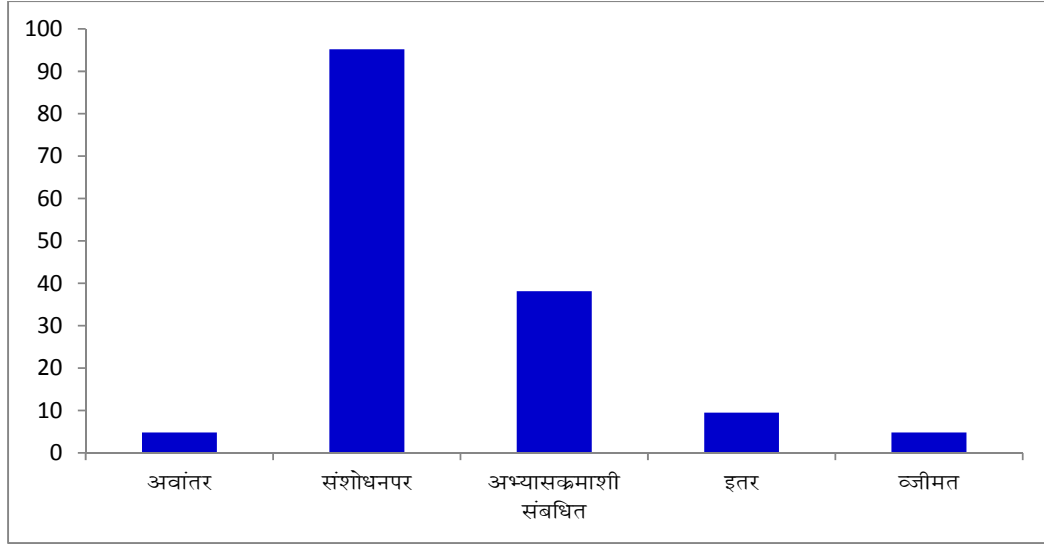
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, काही ग्रंथालये त्याच्याकडे उपलब्ध असणाऱ्या ई-रिसोर्सची देवाणघेवाण करतात. काही ठिकाणी ती पूर्णतः होते तर काही ठिकाणी काही प्रमाणात होते.

२१) आपले ग्रंथालय कोणते भारतीय जर्नल मागविते?

कोष्टक क्रं २०

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
अवांतर	४.८%
संशोधनपर	९५.२%
अभ्यासक्रमाशी संबधित	३८.१%
इतर	९.५%
Other	४.८%

आलेख क्रं २०

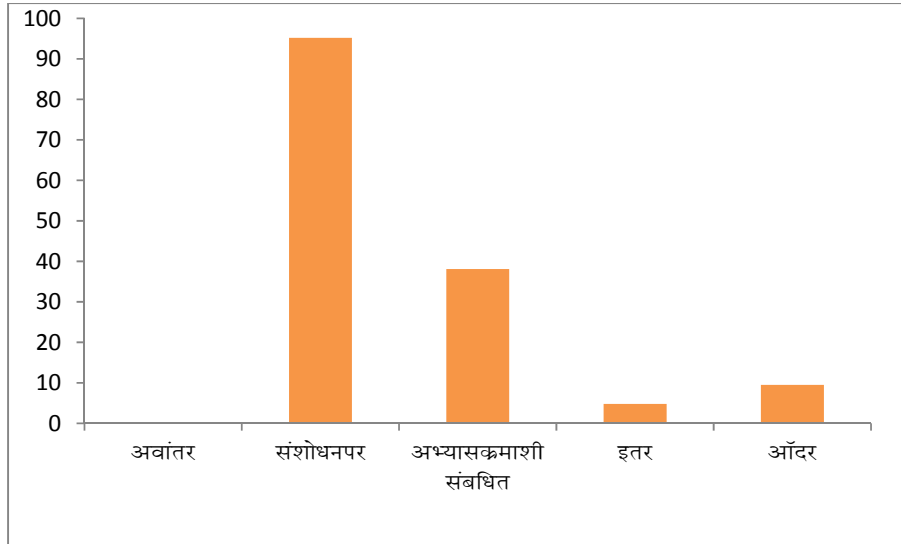
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुसंख्य ग्रंथालयात संशोधनपर भारतीय जर्नल मागवली जातात. तसेच अभ्यासक्रमाशी निगडीतही जर्नल मागवली जातात.

२२) आपले ग्रंथालय कोणते परदेशी जर्नल मागविते?

कोष्टक क्रं २१

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
अवांतर	०%
संशोधनपर	९५.२%
अभ्यासक्रमाशी संबंधित	३८.१%
इतर	४.८%
Other	९.५%

आलेख क्रं २१

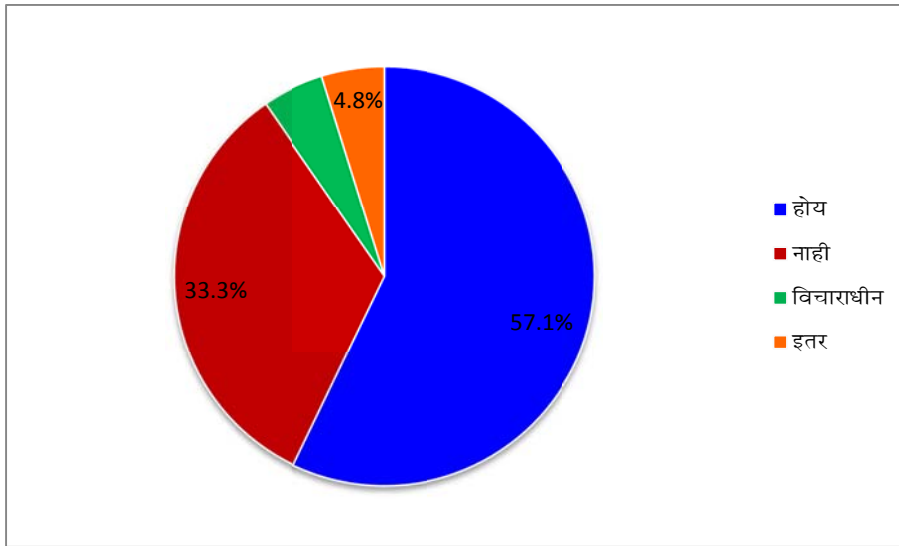
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुसंख्य ग्रंथालयात संशोधनाशी संबंधित जर्नल मागवली जातात. तसेच अभ्यासक्रमाशी संबंधित जर्नलदेखील मागवली जातात.

२३) तुम्ही कोणता कन्सोर्टिया प्रस्थापित केला का किंवा तुम्ही कोणत्या कन्सोर्टियाचे सदस्य आहात का?

कोष्टक क्रं २२

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	५७.१%
नाही	३३.३%
विचाराधीन	४.८%
इतर	४.८%

आलेख क्रं २२

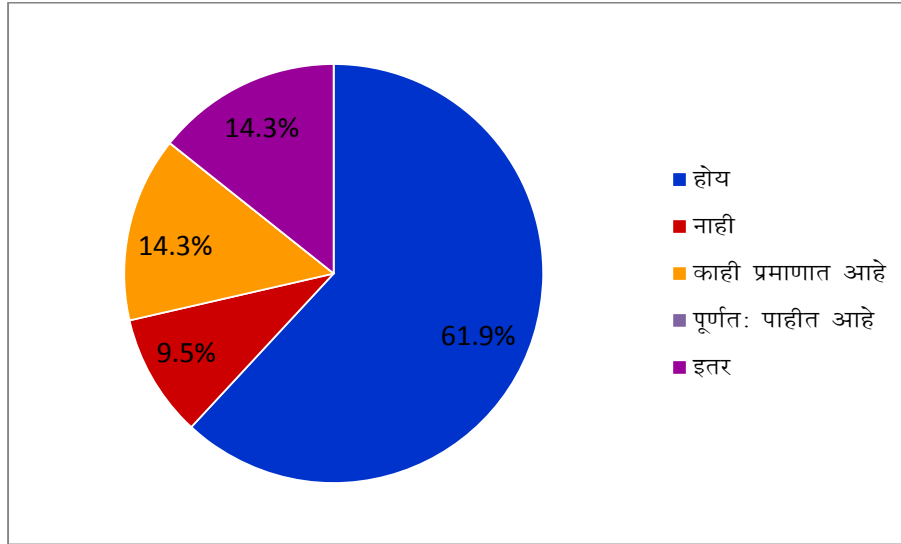
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बऱ्याच लायब्ररी कन्सोर्टियाचे सभासद आहेत. सभासद नसणाऱ्यांचे प्रमाण त्यामानाने कमी आहे तर काही विचाराधीन आहेत.

२४) कन्सोर्टिया या संकल्पनेची ग्रंथालयीन कर्मचाऱ्यांना माहिती आहे का?

कोष्टक क्रं २३

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	६१.९%
नाही	९.५%
काही प्रमाणात आहे	१४.३%
पूर्णतः माहित आहे	०%
इतर	१४.३%

आलेख क्रं २३

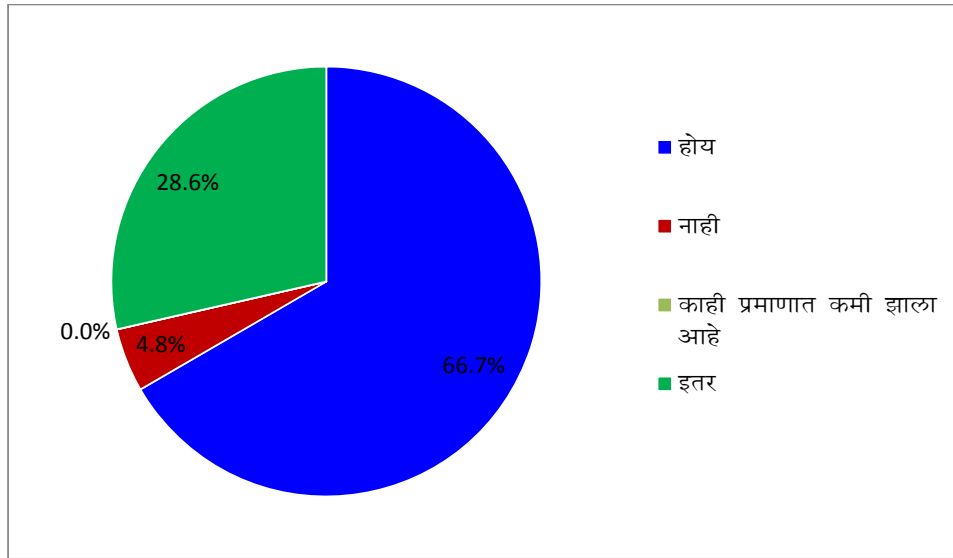
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुसंख्य ग्रंथालयातील कर्मचाऱ्यांना या संकल्पनेची माहिती आहे.

२५) कन्सोर्टिया कर्मचार्याना कामात येणारा सारखेपणा कमी झाला आहे तसेच कामात नेमकेपणा आला आहे हे जाणवते का?

कोष्टक क्रं २४

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	६६.७%
नाही	४.८%
काही प्रमाणात कमी झाला आहे	०%
इतर	२८.६%

आलेख क्रं २४

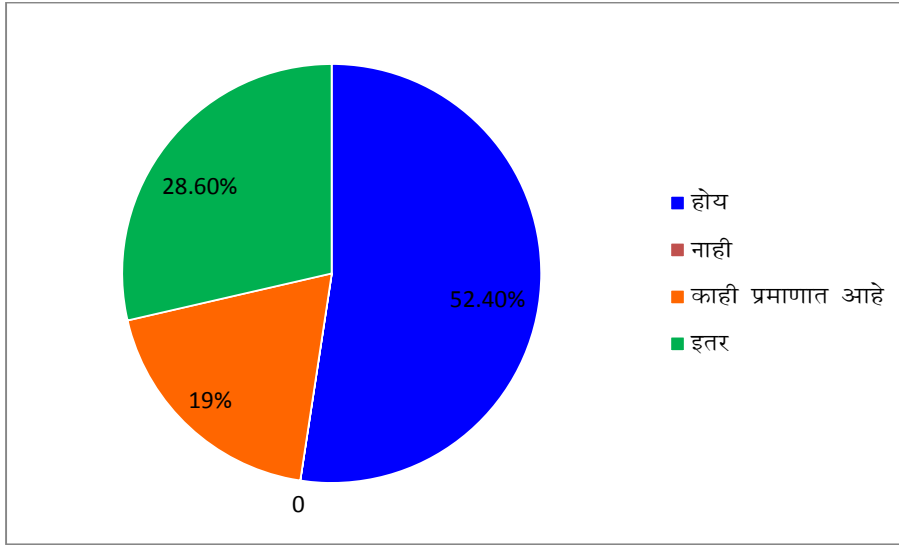
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुसंख्य ग्रंथालयाचे मत असे आहे की कन्सोर्टियामुळे कामातील सारखेपणा कमी झाला आहे.

२६) कन्सोटिया या संकल्पनेची वाचकांना माहिती आहे का?

कोष्टक क्रं २५

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	५२.४%
नाही	०%
काही प्रमाणात आहे	१९%
इतर	२८.६%

आलेख क्रं २५

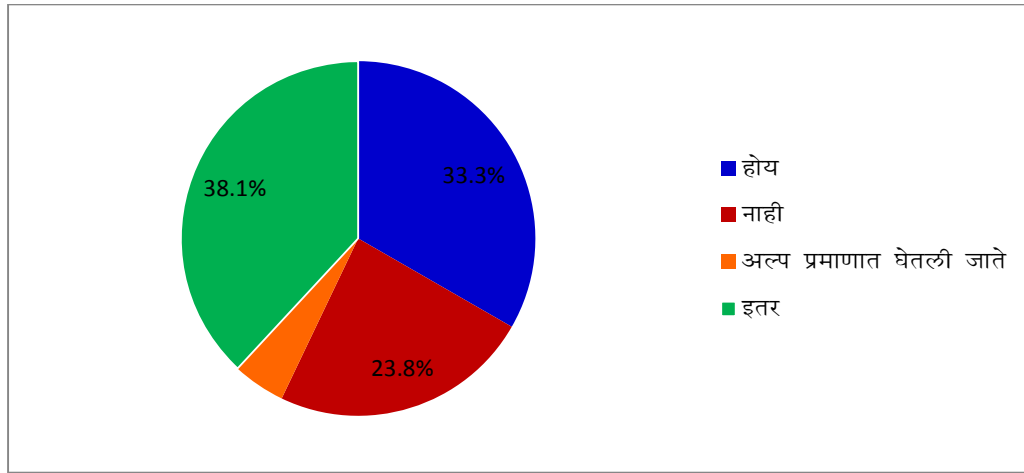
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, वाचकांना या संकल्पनेची कल्पना दिली जाते. काही ठिकाणी थोडीफार माहिती फक्त सांगितली जाते.

२७) कन्सोर्टिया सहभागासाठी आपणाकडून काही रक्कम घेतली जाते का?

कोष्टक क्रं २६

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	३३.३%
नाही	२३.८%
अल्प प्रमाणात घेतली जाते	४.८%
इतर	३८.१%

आलेख क्रं २६

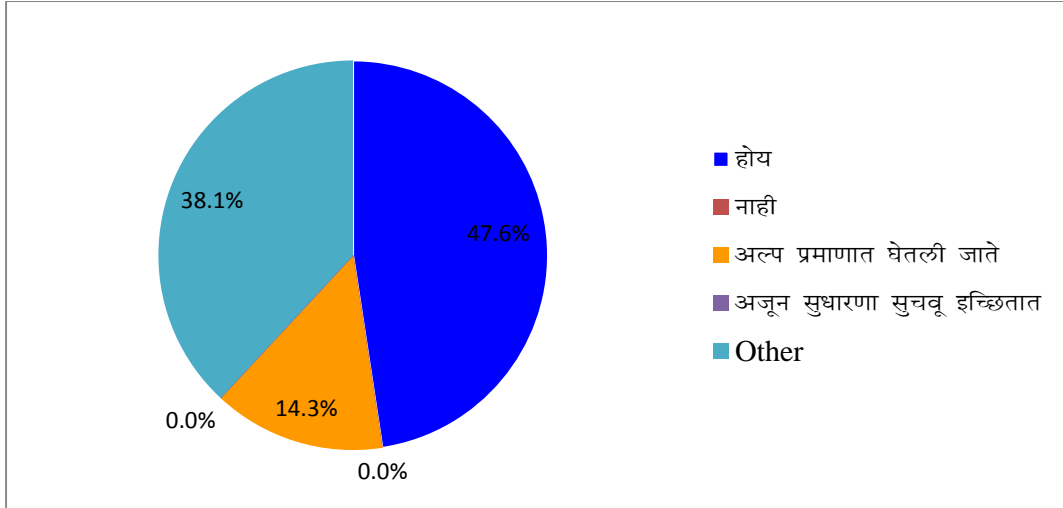
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, काही ग्रंथालयाकडून कन्सोर्टियात सहभागासाठी शुल्क आकारले जाते तर काही ठिकाणी ते आकारले जात नाही.

२८) वाचक याबाबत समाधानी आहे का?

कोष्टक क्रं २७

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	४७.६%
नाही	०%
अल्प प्रमाणात घेतली जाते	१४.०% ३
अजून सुधारणा सुचवू इच्छितात	०%
इतर	३८.१%

आलेख क्रं २७

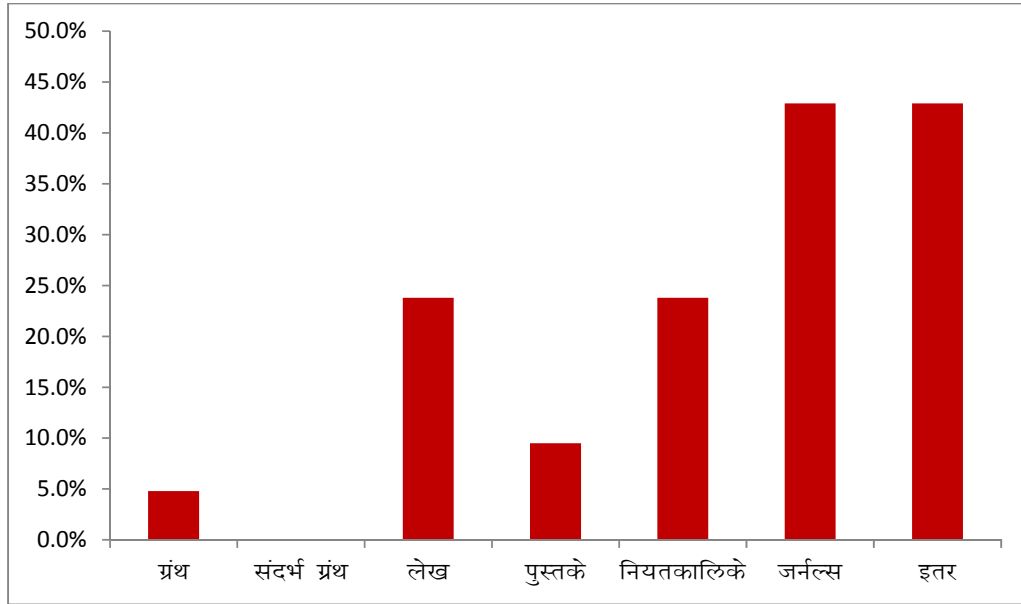
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, वाचक याबाबत बऱ्याच प्रमाणात समाधानी आहेत.

२९) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून आपण कशाची देवाणघेवाण करता?

कोष्टक क्रं २८

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
ग्रंथ	४.८%
संदर्भ ग्रंथ	०%
लेख	२३.८%
पुस्तके	९.५%
नियतकालिके	२३.८%
जर्नल्स	४२.९%
इतर	४२.९%

आलेख क्रं २८

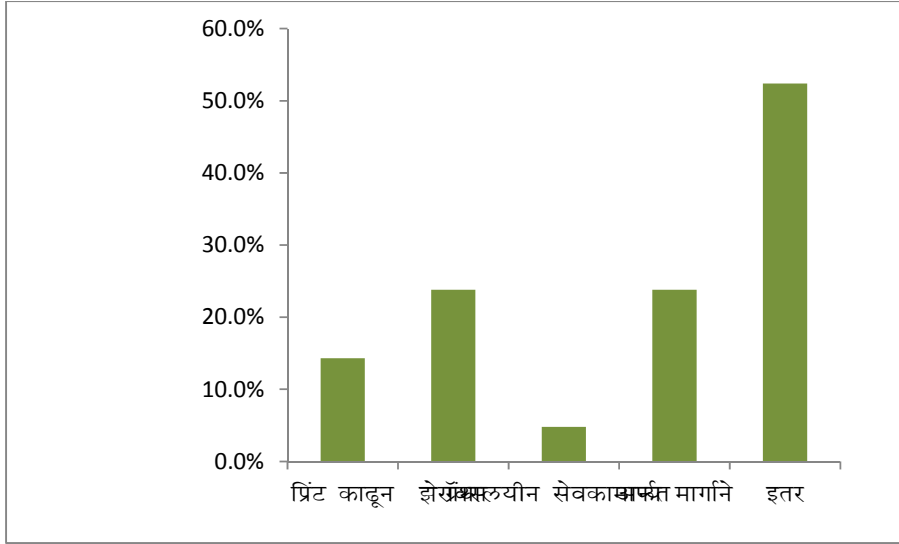
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून जर्नलची देवाणघेवाण करणाऱ्यांचे प्रमाण अधिक आहे. त्याखालोखाल लेखाचे प्रमाण आहे. पुस्तके ग्रंथाचे प्रमाण त्यामानाने खूप कमी आहे.

३०) हि देव घेव कोणत्या स्वरूपात असते?

कोष्टक क्रं २९

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
प्रिंट काढून	१४.३%
झेरोॅक्स	२३.८%
ग्रंथालयीन सेवकामार्फत	४.८%
अन्य मार्गाने	२३.८%
इतर	५२.४%

आलेख क्रं २९

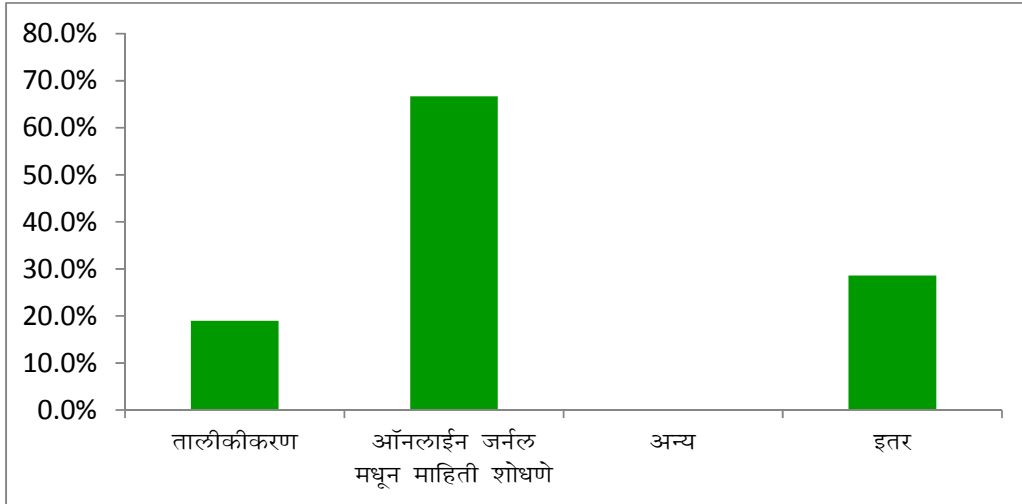
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, प्रिंट जेरोॅक्सद्वारे सेवा पुरवण्यापेक्षा इतर मार्गानी सेवा पुरवणाऱ्या ग्रंथालयाची संख्या जास्त आहे.

३१) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून आपण कोणकोणती कामे करता?

कोष्टक क्रं ३०

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
तालीकीकरण	१९%
ऑनलाईन जर्नल मधून माहिती शोधणे	६६.७%
अन्य	०%
इतर	२८% .६

आलेख क्रं ३०

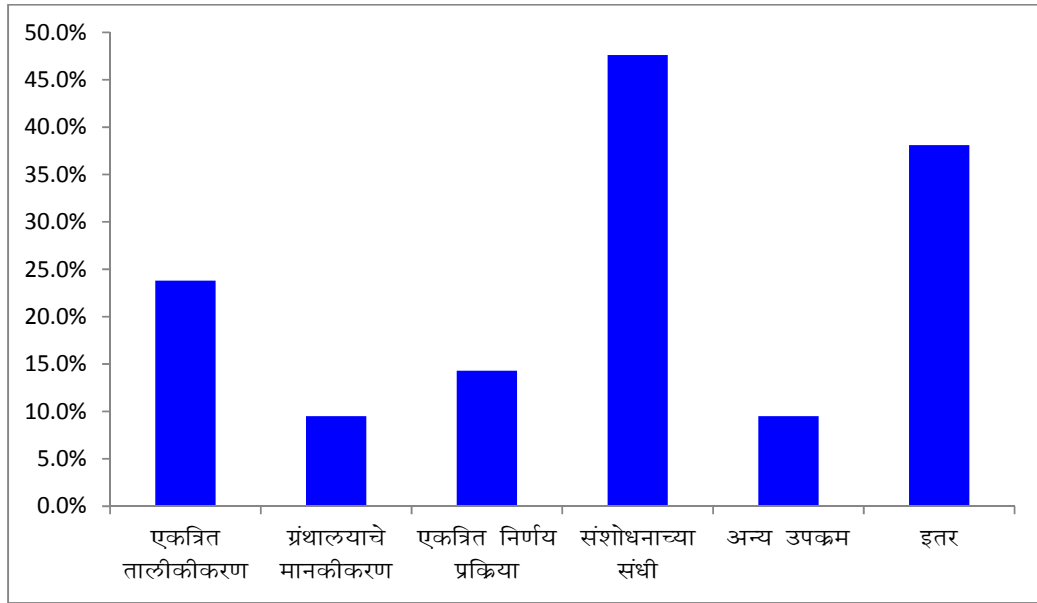
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुतेक ग्रंथालये कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून ऑनलाईन जर्नलचा माध्यमातून माहिती शोधतात काही ठिकाणी ऑनलाईन तालीकीकरणही करण्यात येते.

३२) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून आपण काही नवीन उपक्रम राबवू शकलात का?

कोष्टक क्रं ३१

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
एकत्रित तालीकीकरण	२३.८%
ग्रंथालयाचे मानकीकरण	९.५%
एकत्रित निर्णय प्रक्रिया	१४.३%
संशोधनाच्या संधी	४७.६%
अन्य उपक्रम	९.५%
इतर	३८.१%

आलेख क्रं ३१

वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून संशोधनाच्या संधी उपलब्ध करून दिल्या काही ठिकाणी एकत्रित तालीकीकरण मानकीकरण एकत्रित निर्णय प्रक्रिया राबवण्यात आली.

३३) कन्सोर्टियामुळे आपणास काही फायदा झाला आहे का, असल्यास तो कशा प्रकारे ते लिहा.

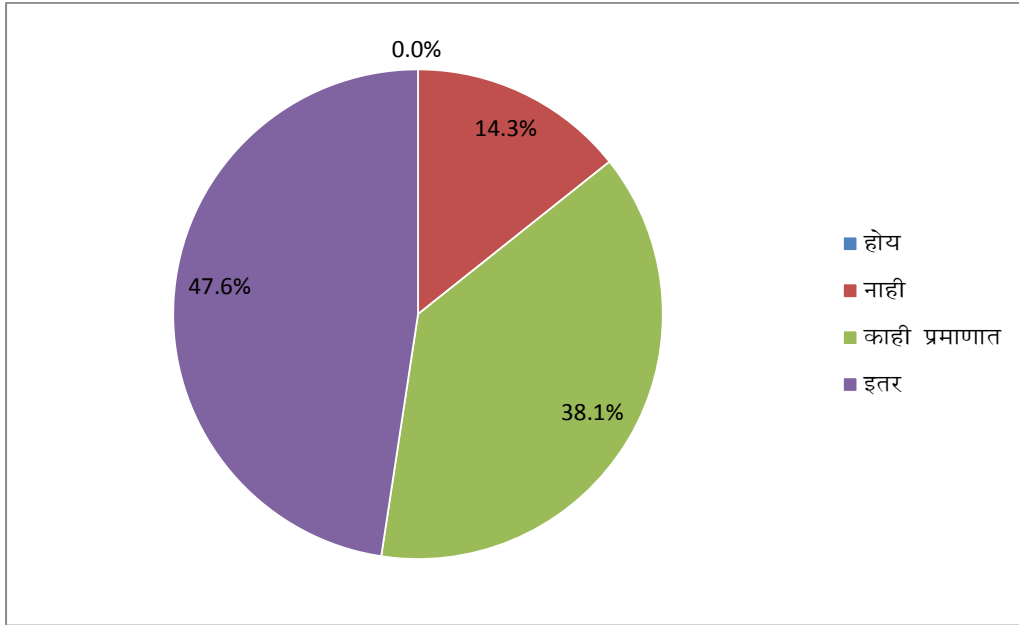
कन्सोर्टियामध्ये सहभागी असणाऱ्या ग्रंथालयांना कन्सोर्टियामुळे फायदा झाला आहे. जर्नलच्या कीमतीत बचत करता आली. ई—जर्नल सामुहिक तत्वावर खरेदी केल्यामुळे आर्थिक निधीची बचत झाली तसेच जास्त प्रमाणात जर्नल खरेदी करणे शक्य झाले.

३४) कन्सोर्टियाचे काही तोटे आपणास जाणवले का?

कोष्टक क्रं ३२

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	०%
नाही	१४.३%
काही प्रमाणात	३८.१%
इतर	४७.६%

आलेख क्रं ३२

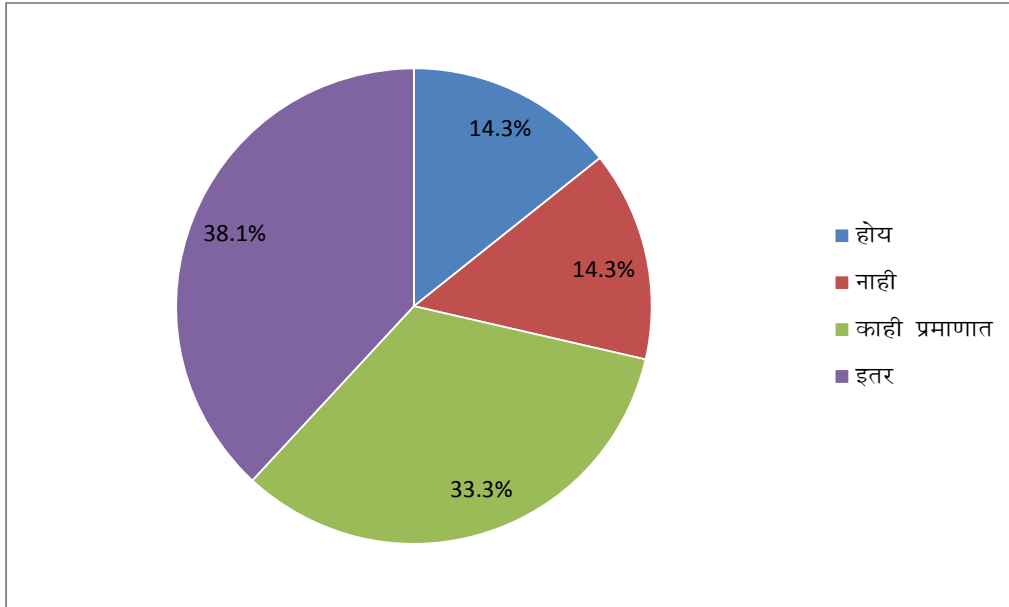
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, बहुतेक ग्रंथालयाना कन्सोर्टियाचे तोटे जाणवले नाहीत. काही जणांना ते जाणवले तर काही जणांनी त्यावर कोणतीही प्रतिक्रिया दिली नाही.

३५) ते दूर करण्यासाठी काही उपाययोजना आपण राबवता का?

कोष्टक क्रं ३३

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	१४.३%
नाही	१४.३%
काही प्रमाणात	३३.३%
इतर	३८.१%

आलेख क्रं ३३

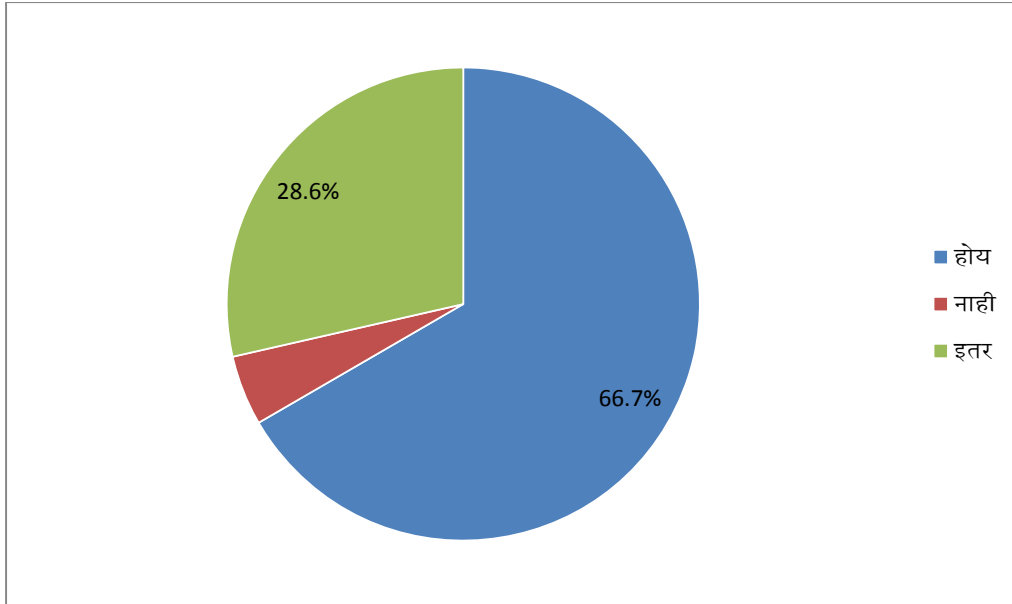
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, काही ग्रंथालये कन्सोर्टियाचे तोटे दूर करण्यासाठी प्रयत्न करतात. काही जण करत नाहीत तर काही जण काही प्रमाणात करतात.

३६) कन्सोर्टियाचा प्रसार सर्व स्तरातील ग्रंथालयात व्हावा असे आपणास वाटते?

कोष्टक क्रं ३४

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
होय	६६.७%
नाही	४.८%
इतर	२८.६%

आलेख क्रं ३४

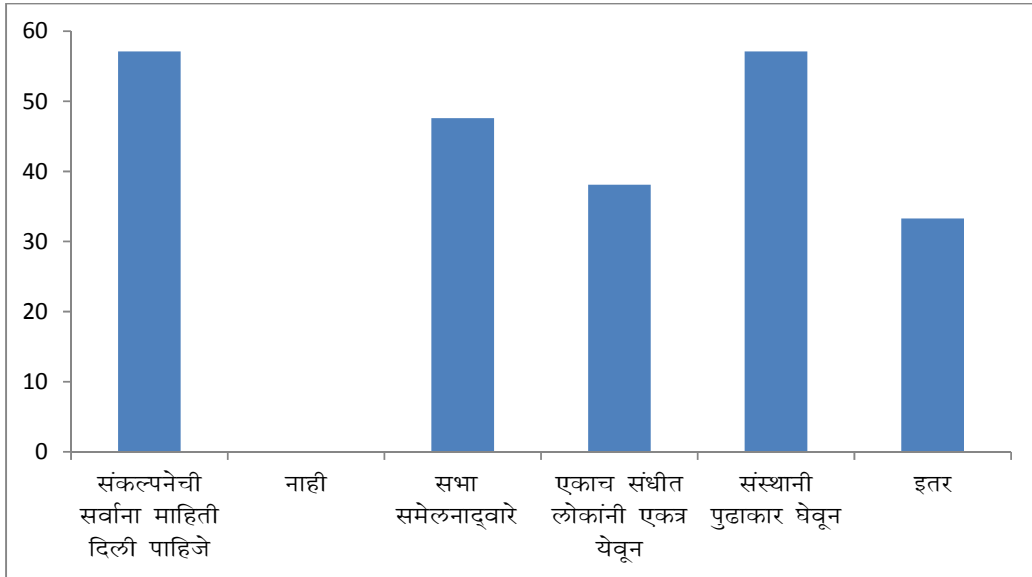
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, सर्वच ग्रंथालयाना कन्सोर्टियाचा सर्व स्तरावर प्रसार व्हावा असे वाटते.

३७) त्यासाठी आपण काही उपाययोजना सुचवू इच्छिता का?

कोष्टक क्रं ३५

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
संकल्पनेची सर्वांना माहिती दिली पाहिजे	५७.१%
नाही	०%
सभा समेलनाद्वारे	४७.६%
एकाच संधीत लोकांनी एकत्र येवून	३८.१%
संस्थानी पुढाकार घेवून	५७.१%
इतर	३३.३%

आलेख क्रं ३५

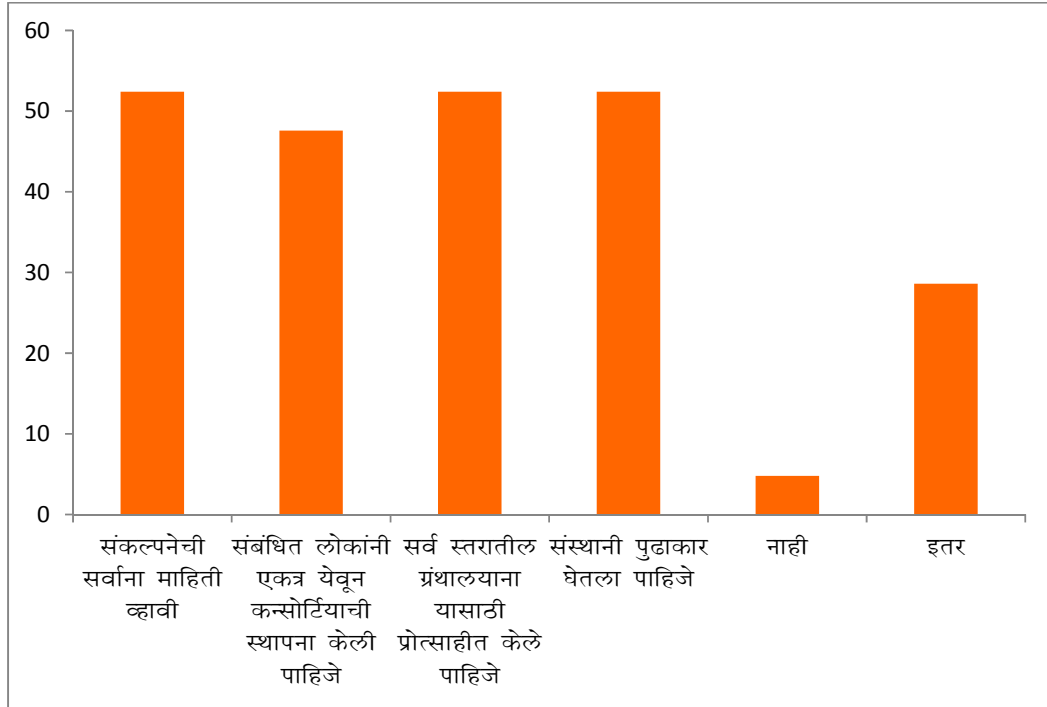
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ५७ ग्रंथालयांना वाटते की कन्सोर्टियाची माहिती सर्वांना आली पाहिजे. यासाठी सभा संमेलने, लोकांनी एकत्र येवून संस्थानी पुढाकार घेवून या संकल्पनेची माहिती दिली पाहिजे.

३८) कन्सोर्टिया संकल्पनेबदल आपल्या काही भावी योजना आहेत का?

कोष्टक क्रं ३६

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
संकल्पनेची सर्वांना माहिती व्हावी	५२.४%
संबंधित लोकांनी एकत्र येवून कन्सोर्टियाची स्थापना केली पाहिजे	४७.६%
सर्व स्तरातील ग्रंथालयाना यासाठी प्रोत्साहित केले पाहिजे	५२.४%
संस्थानी पुढाकार घेतला पाहिजे	५२.४%
नाही	४.८%
इतर	२८.६%

आलेख क्रं ३६

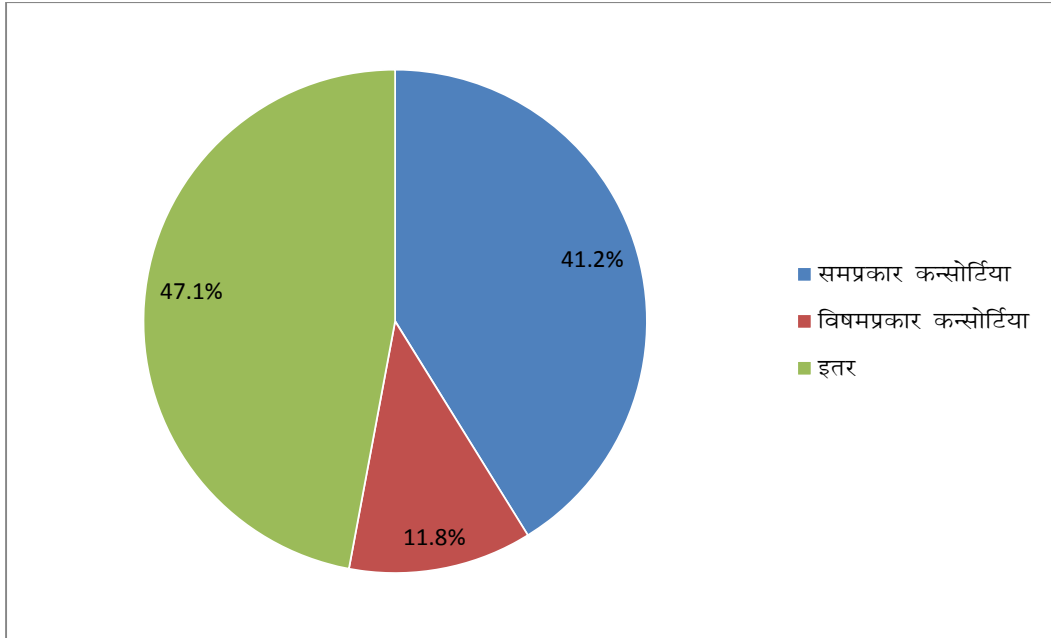
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, या संकल्पनेसाठी सर्व स्तरातील लोकांना प्रोत्साहन दिले पाहिजे.

३९) जर तुम्ही कन्सोर्टियाचे सभासद असाल तर कोणत्या प्रकारच्या कन्सोर्टियाचे आहात?

कोष्टक क्रं ३७

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
समप्रकार कन्सोर्टिया	४१.२%
विषमप्रकार कन्सोर्टिया	११.८%
इतर	४७.१%

आलेख क्रं ३७

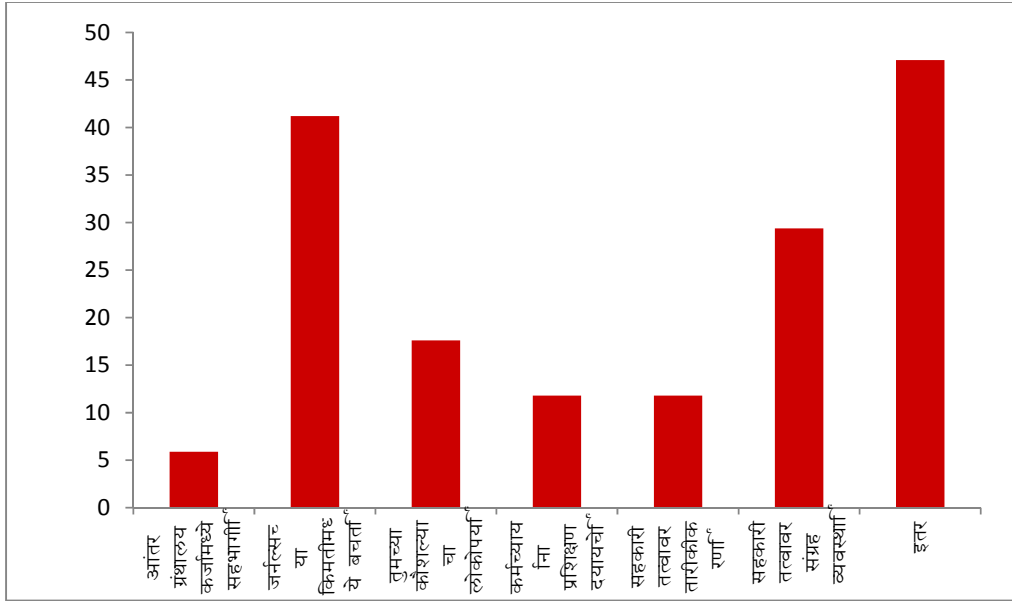
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, काही ग्रंथालये समप्रकारच्या ग्रंथालयाचे सदस्य आहेत. तर काही ग्रंथालये विषय प्रकारच्या कन्सोर्टियाचे सदस्य आहेत तर काही ग्रंथालये यात सहभागी नाहीत.

४०) जर तुम्ही सभासद नाहीत आणि बनण्यास उस्तुक आहात?

कोष्टक क्रं ३८

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
आंतर ग्रंथालय कर्जांमध्ये सहभागी व्हायचे आहे	५.९%
जर्नलसच्या किमतीमध्ये बचत करायची आहे	४१.२%
तुमच्या कौशल्याचा लोकोपयोग करायचा आहे	१७.६%
कर्मचार्यांना प्रशिक्षण द्यायचे आहे	११.८%
सहकारी तत्वावर तारीकीकरण करायचे आहे	११.८%
सहकारी तत्वावर संग्रह व्यवस्थापन करायचे आहे	२९.४%
ठतर	४७.१%

आलेख क्रं ३८

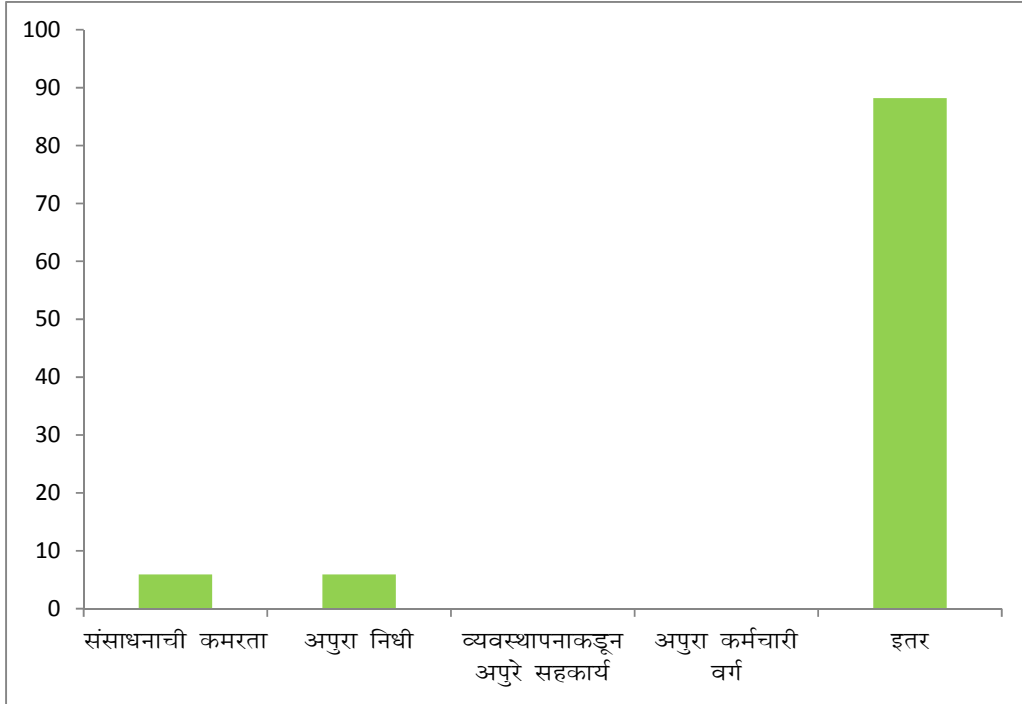
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथालयाना जर्नलच्या किमतीत बचत करण्यासाठी, काहीना कर्मचार्यांना प्रशिक्षण देण्यासाठी, काहीना सहकारी तत्वावर तारीकीकरण करण्यासाठी कन्सोर्टियात सहभागी व्हायचे आहे.

४१) जर तुम्ही सभासद नाहीत आणि बनण्यास उस्तुक नाहीत?

कोष्टक क्रं ३९

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
संसाधनाची कमरता	५.९%
अपुरा निधी	५.९%
व्यवस्थापनाकडून अपुरे सहकार्य	०%
अपुरा कर्मचारी वर्ग	०%
इतर	८८.२%

आलेख क्रं ३९

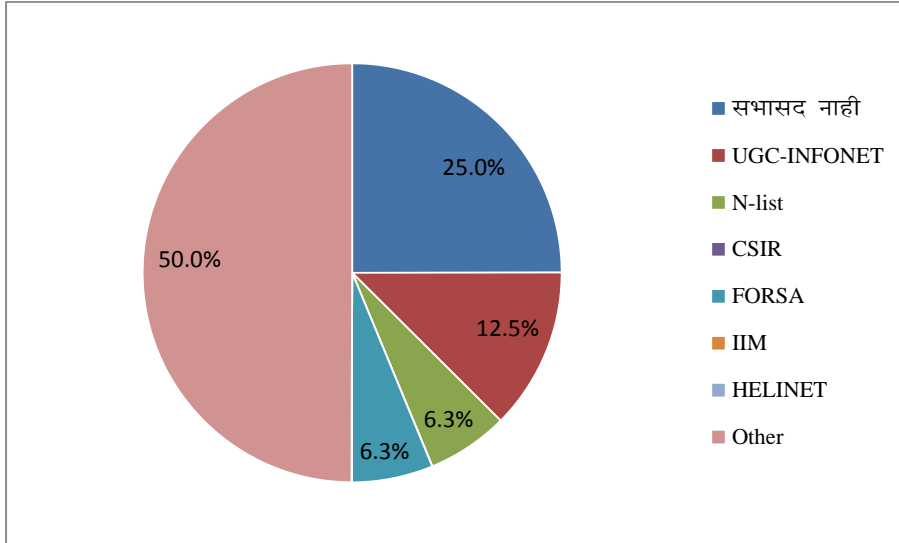
वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की, ग्रंथालये कन्सोर्टियात सहभागी न होण्यासाठी संसाधनाची कमतरता, अपुरा निधी या व्यतिरिक्त इतरही कारणे आहेत.

४२) तुम्ही कोणत्या कन्सोर्टिया चे सभासद आहात?

कोष्टक क्रं ४०

	प्रतिसादकाची टक्केवारी
सभासद नाही	२५%
UGC-INFONET	१२.५%
N-list	६.३%
CSIR	१%
FORSA	६.३%
IIM	०%
HELINET	०%
Other	५०%

आलेख क्रं ४०

वरील आलेखावरून असे लक्षात येते की कन्सोर्टियात सहभागी असणारी ग्रंथालये ही युजीसी, इन्फोनेट, FORSA या व्यतिरिक्त इतरही कन्सोर्टियाचे सभासद आहेत.

प्रकरण पाचवे

निष्कर्ष व शिफारशी

५.१ प्रस्तावना

या अगोदरच्या चार प्रकरणामध्ये संशोधनाचे कार्य कसे पुर्णत्वास नेले आहे याचे विस्तृत विवेचन केले आहे.

संशाधिकेने पुणे शहरातील ग्रंथालयांचा कन्सोर्टियातील सहभागाचा अभ्यास करित असताना काही उदिदष्टे निश्चित केली, त्या उदिदष्टानुसार प्रश्नावली तयार करण्यात आली. प्रश्नावलीच्या विश्लेषणानंतर काही निष्कर्ष काढून त्यानुसार शिफारशी व पुढील संशोधनासाठी दिशा सुचविण्यात आली आहे.

५.२ निष्कर्ष

वरील संशोधनावरून संशोधिकेने पुढील निष्कर्ष काढले आहेत.

- १) जी ग्रंथालये कन्सोर्टियात सहभागी आहेत ती वाचंकाच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी इतर ग्रंथालयाची मदत घेतात तर जी ग्रंथालये यात सहभागी नाहीत ती स्वतः साहित्य खरेदीवर भर देतात.
- २) कन्सोर्टियात सहभागी असणारी ग्रंथालये एकमेकांशी इ—मेल द्वारे संपर्कात राहतात. दूरध्वनी प्रत्यक्ष भेटी यांचे प्रमाण त्यामानाने कमी आहे.
- ३) बहुतेक सर्वच ठिकाणी कन्सोर्टिया या संकल्पनेची ग्रंथालयीन कर्मचाऱ्यांना माहिती आहे.

- ४) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून इ—जर्नलची देवाणघेवाण केली जाते.
- ५) कन्सोर्टियात सहभागी असणाऱ्या ग्रंथालयांना याचा प्रसार सर्व स्तरावर व्हावा असे वाटते.
- ६) समप्रकारच्या कन्सोर्टियात सहभागी असणाऱ्या ग्रंथालयाचे प्रमाण अधिक आहे.
- ७) स्वामित्वाचा हक्क जाणे, कन्सोर्टियात खरेदी केली जाणारीच जर्नल वापरण्यास मिळणे, निर्णय स्वातंत्र्य नसणे इ. तोटे कन्सोर्टियाचे ग्रंथालयांना जाणवले.
- ८) जर्नलच्या कीमतीत बचत, कमी कीमतीत जास्त वाचनसाहित्य वापरण्यासाठी मिळणे, वाचनसाहित्याची दुबार खरेदी टाळता येते इ. फायदे कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून ग्रंथालयांना जाणवले.
- ९) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून इ—जर्नलची देवाणघेवाण केली जाते.
- १०) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून एकत्रित तालीकीकरण ग्रंथालयाचे मानकीकरण एकत्रित निर्णय प्रक्रियसंशोधनाच्या संधी उपबल्लध यासारखे उपक्रम राबण्यात आले.
- ११) कन्सोर्टियाचा प्रसार सर्व स्तरातील ग्रंथालयात झाला पाहिजे

५.३ शिफारशी

वरील संशोधनावर संशोधिकेने पुढील शिफारशी सुचवल्या आहेत.

- १) कन्सोर्टियाचा प्रसार सर्व स्तरावरच्या ग्रंथालयात झाला पाहिजे.
- २) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून सध्या फक्त इ—जर्नलची देवाणघेवाण होताना दिसते याचबरोबर इ—बुक्स इ. ची देवाणघेवाण देखील झाली पाहिजे.
- ३) विषमप्रकारच्या कन्सोर्टियातील सहभाग वाढला पाहिजे.
- ४) वाचकामध्ये त्याचा प्रसार करून त्यांचा वापर वाढवला पाहिजे.
- ५) कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून वेगवेगळे उपक्रम राबवले पाहिजेत.
उदा.एकत्रित तालिकीकरण,
- ६) कन्सोर्टियात सहभागी नसणाऱ्या ग्रंथालयांना सहभागीसाठी प्रोत्साहन दिले पाहिजे.
- ७) ग्रंथालयांनी ऑनलाईन तालिकीकरण जर्नलमधून माहिती शोधून काढणे या व्यतिरिक्त इतरही कामे यामधून केली पाहिजेत.

५.४ संशोधन उद्दिष्टाची पूर्तता

संशोधिकेने संशोधन करत असताना काही उद्दिष्टे समोर ठेवली होती. त्याप्रमाणे पुणे शहरातील ग्रंथालयाचा आढावा घेण्यात आला. त्यानुसार शाळा महाविद्यालय सार्वजनिक पातळीवरील ग्रंथालये कन्सोर्टिया

या संकल्पनेमध्ये सहभागी नाहीत. संशोधन ग्रंथालये विद्यापीठ ग्रंथालयाचा यात सहभाग आहे.

कन्सोर्टियात सहभागी असणाऱ्या ग्रंथालयांना इतरही ग्रंथालयांनी यात सहभागी व्हावे असे वाटते. यासाठी सर्व स्तरातून प्रयत्न झाले पाहिजेत. सर्व ग्रंथालयांना कन्सोर्टियाचे फायदे समजावून सांगितले पाहिजेत. जेणेकरून याचा प्रसार सर्व प्रकारच्या ग्रंथालयात होवून वाचकांचे जास्तीज जास्त समाधान मिळवता येईल.

ग्रंथालय प्रश्नावली - Library Questionnaire

एम फिल प्रबंधासाठी गरजेच्या माहितीची विनंती प्रश्नावली

विषय :- पुणे शहरातील ग्रंथालयांचा कन्सोर्टियातील सहभाग - एक अभ्यास

Subject - A Study on Participation Of Libraries in Consortia within Pune City

1. तुमच्या ग्रंथालयाचे नाव काय ? What is your library name?

2. ग्रंथालय कोणत्या प्रकारचे आहे ? what is the type of library ?

एक पर्याय निवडा / Select One Option.

- ❖ शैक्षणिक / Educational
- ❖ संशोधन / Research
- ❖ सार्वजनिक / Public
- ❖ विद्यापीठ / महाविद्यालय - University / College
- ❖ विशेष / Special
- ❖ Other:

3. ग्रंथालयात कोण कोणत्या प्रकारचे वाचन साहित्य उपलब्ध आहे ?

What different types of literature is available ?

- ❖ ग्रंथ / Volume(s)
- ❖ संदर्भग्रंथ / Reference Volume(s)
- ❖ पाठ्यपुस्तके / Text Books

- ❖ संदर्भ पुस्तके / Reference Books
- ❖ नियतकालिके / Periodicals
- ❖ वर्तमान पत्रे / News Papers
- ❖ जर्नल
- ❖ Other:

4. ग्रंथालयाचे कामकाज संगणकाद्वारे केले जाते का ?

Does you library computerized ?

- ❖ हो / Yes
- ❖ नाही / No
- ❖ काही प्रमाणात / To some extent
- ❖ Other:

5. ग्रंथालयात छापील व विनाछापील साहित्य खरेदी केले जाते का ?

Does library purchase print and non print literature?

- ❖ छापील साहित्य खरेदी केले जाते / Only Print Literature is purchased
- ❖ विनाछापील साहित्य खरेदी केले जाते /
Only Non Print Literature is purchased
- ❖ दोन्ही प्रकारचे खरेदी केले जाते / Both type purchased
- ❖ कोणतेच खरेदी केले जात नाही / None of above is purchased
- ❖ Other:

6. अंकात्मक ग्रंथालय उपलब्ध आहे का ? / Is digital library available ?

- ❖ होय / Yes - Only offline
- ❖ होय / Yes - Only online
- ❖ होय / Yes - Only Intranet (LAN)
- ❖ होय / Yes - Intranet (LAN) and Internet
- ❖ नाही / No
- ❖ विचाराधीन आहे / Under Consideration
- ❖ Other:

7. ग्रंथालयात ई-जर्नल्स , ई-पुस्तके खरेदी केले जातात का ?

Does library purchase e-journals, ebooks?

- ❖ होय / Yes
- ❖ नाही / No
- ❖ इंटरनेटरून डाउनलोड केली जातात / Downloaded from internet
- ❖ सहकारी तत्वावर घेतली जातात / Borrowed on co-operative basis
- ❖ Other:

8. ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारचे ई-रिसोर्सेस उपलब्ध आहेत ?

What different types of e-resources are available in the library?

- ❖ ई-जर्नल्स / e-journals
- ❖ ई-पुस्तके / ebooks
- ❖ ई-माहितीसंग्रह / edatabase

- ❖ ई - नियतकालिके / e-periodicals
- ❖ ध्वनिफित साहित्य / भाषणं -- Audio Literature / Lecture(s)
- ❖ चित्रफित साहित्य / भाषणं -- Video Literature / Lecture(s)
- ❖ Other:

9. ई-जर्नल, ई-पुस्तके कशाप्रकारे खरेदी केले जातात?

How does library purchase e-journals and ebooks?

- ❖ प्रकाशकाकडून / From Publisher
- ❖ मध्यस्ताकडून / From Agent
- ❖ वितरकाकडून / From Distributor
- ❖ Other:

10. आपल्या ग्रंथालयाची खरेदी कशाप्रकारे होते? What is purchase option?

- ❖ व्यक्तिगत पातळीवर / On Personal Level
- ❖ अन्य प्रकाराने / Other Options
- ❖ दोन्ही प्रकारे / By Both Types
- ❖ Other:

11. सामुहिक पातळीवर साहित्याची खरेदी केली जाते का?

Does library purchase jointly with other libraries?

- ❖ होय / Yes

- ❖ नाही / No
- ❖ संस्थेतर्गत / Under trust
- ❖ Other:

12. आपल्या ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारचे वाचक येतात ?

What type of readers visit library?

- ❖ विद्यार्थी / Students
- ❖ शिक्षक / Teachers
- ❖ संशोधक / Researchers
- ❖ अन्य / Other
- ❖ Other:

13. वाचक त्यांच्या गरजा पूर्ण करणेसाठी कोणकोणत्या प्रकारचे

वाचन साहित्य वापरतात ? What type(s) of literature is referred by readers?

- ❖ ग्रंथ / Volume(s)
- ❖ संदर्भग्रंथ / Reference Volume(s)
- ❖ पाठ्यपुस्तके / Text Books
- ❖ नियतकालिके / Periodicals
- ❖ ध्वनिफीत साहित्य / भाषणं / Audio Literature / Lecture(s)
- ❖ चित्रफित साहित्य / भाषणं / Video Literature / Lecture(s)

❖ वर्तमान पत्रे / News Papers

❖ Other:

14. वाचक त्यांच्या गरजा पूर्ण करणेसाठी ग्रंथालयाचा कितपत वापर

करतात ? How much usage of library is done by readers ?

❖ काही प्रमाणात / to some extent

❖ पूर्णतः / entirely

❖ वेळेनुसार / as per time convenience

❖ फ़क्त महत्त्वाच्या माहितीसाठी / only for important information

❖ Other:

15. आपले ग्रंथालय वाचकांच्या गरजा पूर्ण करणेसाठी ईतर ग्रंथालयांची

मदत घेते का? Does library seek help of other libraries for

fulfilling reader's demands?

❖ होय / Yes

❖ नाही / No

❖ काही प्रमाणात / To some extent

❖ बरेचवेळा / frequently

❖ Other:

16. हि मदत कोणत्या स्वरूपाची असते ? What type of help is sought

from other libraries?

❖ दूरध्वनीद्वारे / by telephone

❖ छायांकित प्रत / by zeroxes

❖ ई पत्राद्वारे / by e mails

❖ फ़ैक्सद्वारे / by fax

❖ Other:

17. संबंधित ग्रंथालयाशी तुम्ही कोणत्या प्रकारे संपर्कात राहता? How

do you keep in touch with related library?

❖ दूरध्वनीद्वारे / by telephone

❖ ई पत्राद्वारे / emails

❖ प्रत्यक्ष भेटी / by in person visit(s)

❖ ध्वनी / चित्र परिषद / by audio video conferencing

❖ Other:

18. ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारचे स्थानिक ई - रिसोर्सेस उपलब्ध

आहेत? What type(s) of e resources are available locally?

❖ पी एच डी थेसिस / Ph D Thesis

❖ डिसेर्तेशन / Dissertation(s)

❖ प्रोजेक्ट रिपोर्ट / Project Report(s)

❖ प्रि -प्रिंट जर्नल / Pre-Print Journals

❖ आर्टिकल्स / Articles

❖ कोर्स मटेरीअल / Course Material(s)

❖ Other:

19. ग्रंथालयात कोणत्या प्रकारची जर्नल खरेदी करायचे हे कसे ठरविले जाते? How does library decides to purchase different types of journals?

- ❖ वाचकांच्या मागणीनुसार / On Reader's Demand
- ❖ ग्रंथालय समितीद्वारे / By Library Committee
- ❖ जर्नलच्या किमतीवरून / Depending on journal price
- ❖ ग्रंथपाल स्वतः ठरवतो / Librarian decides
- ❖ पूर्वी मागविलेली पुन्हा मागविली जातात / Continues previous order(s)
- ❖ Other:

20. आपले ग्रंथालय ई - रिसोर्ससची देवाण घेवाण करते का? Does library transact for e-resources ?

- ❖ हो / Yes
- ❖ नाही / No
- ❖ काही प्रमाणात /To some extent
- ❖ Other:

21. आपले ग्रंथालय कोणते भारतीय जर्नल मागविते ? Which Indian Journal is purchased by library?

- ❖ अवांतर / Random
- ❖ संशोधनपर / Research Based
- ❖ अभ्यासक्रमाशी संबंधित / Study Related

❖ ईतर / Others

❖ Other:

22. आपले ग्रंथालय कोणकोणते परदेशी जर्नल मागविते ? Which Foreign Journal is purchased by library?

❖ अवांतर / Random

❖ संशोधनपर / Research Based

❖ अभ्यासक्रमाशी संबधित / Study Related

❖ ईतर / Others

❖ Other:

23. तुम्ही कोणता कन्सोर्टिया प्रस्थापित केला का किंवा तुम्ही कोणत्या कन्सोर्टियाचे सदस्य आहात का?

Have you set up any Consortia and or Are you member of any consortia ?

❖ होय /Yes

❖ नाही / No

❖ विचाराधीन / Under Consideration

❖ Other:

24. कन्सोर्टिया' या संकल्पनेची ग्रंथालयीन कर्मचार्यांना माहिती आहे का?

Is library staff aware of Consortia Concept ?

❖ होय - Yes

❖ नाही - No

- ❖ काही प्रमाणात माहित आहे - Known to some extent
- ❖ पूर्णतः पाहित आहे - Completely Aware
- ❖ Other:

25. कन्सोर्टिया कर्मचार्यांना कामात येणारा सारखेपणा कमी झाला आहे

तसेच कामात नेमकेपणा आला आहे हे जाणवते का?

Did library staff notice / experience reduction in repeatative work and or staff notices / experiences increase in accuracy ?

- ❖ होय - Yes
- ❖ नाही - No
- ❖ काही प्रमाणात कमी झाला आहे - Reduced to some extent
- ❖ Other:

26. 'कन्सोर्टिया' या संकल्पनेची वाचकांना माहिती आहे का?

Is Reader aware of Consortia Concept ?

- ❖ होय - Yes
- ❖ नाही - No
- ❖ काही प्रमाणात आहे - To some extent
- ❖ Other:

27. 'कन्सोर्टिया' सहभागासाठी आपणाकडून काही रक्कम घेतली

जाते का? Are you charged for Consortia Participation ?

- ❖ होय / Yes
- ❖ नाही / No

❖ अल्प प्रमाणात घेतली जाते / nominal

❖ Other:

28. वाचक याबाबत समाधानी आहे का?

Is reader happy with Consortia Concept ?

❖ होय / Yes

❖ नाही / No

❖ काही प्रमाणात आहे / To Some Extent

❖ अजून सुधारणा सुचवू इच्छितात / Wants to suggest more improvements

❖ Other:

29. कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून आपण कशाची देवाणघेवाण करता?

What do you interchange / exchange / transact using Consortia as a medium ?

❖ ग्रंथ - Volume(s)

❖ संदर्भ ग्रंथ - Reference Volume(s)

❖ लेख - Articles

❖ पुस्तके - books

❖ नियतकालिके - periodicals

❖ जर्नल्स - journals

❖ Other:

30. हि देव घेव कोणत्या स्वरूपात असते?

What are type(s) interchange / exchange / transactions ?

- ❖ प्रिंट काढून - By printing
- ❖ झेरोक्स - by Zerox
- ❖ ग्रंथालयीन सेवकामार्फत - By Library Support staff
- ❖ अन्य मार्गाने - any other means
- ❖ Other:

31. कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून आपण कोणकोणती कामे करता? -

What all are you able to do using Consortia?

- ❖ तालीकीकरण - Cataloging
- ❖ ऑनलाईन जर्नल मधून माहिती शोधणे - Searching information from online journals
- ❖ अन्य / Any Other
- ❖ Other:

32. कन्सोर्टियाच्या माध्यमातून आपण काही नवीन उपक्रम राबवू शकलात

का?

Did you able to implement any new project(s) using Consortia Concept?

- ❖ एकत्रित तालीकीकरण - Union Cataloging
- ❖ ग्रंथालयाचे मानकीकरण - Library Accreditation
- ❖ एकत्रित निर्णय प्रक्रिया - common decision making

- ❖ संशोधनाच्या संधी - More opportunities for research
- ❖ अन्य उपक्रम - Other project(s)
- ❖ Other:

33. कन्सोर्टियामुळे आपणास काही फायदा झाला आहे का, असल्यास

तो कशाप्रकारे ते लिहा -

Did you benefit from Consortia? If yes Please do write, how?

34. कन्सोर्टियाचे काही तोटे आपणास जाणवले का ?

Did you notice/experience any drawbacks of Consortia ?

- ❖ होय / Yes
- ❖ नाही / No
- ❖ काही प्रमाणात / To some extent
- ❖ Other:

35. ते दूर करण्यासाठी काही उपाययोजना आपण राबवता का? -

Do you carry out any measures to overcome Consortia's drawbacks ?

- ❖ होय / Yes
- ❖ नाही / No

❖ काही प्रमाणात /To some Extent

❖ Other:

36. कन्सोर्टियाचा प्रसार सर्व स्तरातील ग्रंथालयात व्हावा असे आपणास वाटते ?

Do you think Consortia Concept should spread across all level libraries?

❖ होय / Yes

❖ नाही / No

❖ Other:

37. त्यासाठी आपण काही उपाययोजना सुचवू इच्छिता का?

Do you wish to suggest few remedies for that?

❖ संकल्पनेची सर्वाना माहिती दिली पाहिजे -

Awareness creation among all

❖ नाही - No

❖ सभा, संमेलनाद्वारे - Meetings, Gatherings

❖ एकाच संधीत लोकांनी एकत्र येवून

Related entities should come together

❖ संस्थांनी पुढाकार घेवून -

Organizations / Institutions / companies should take initiative

❖ Other:

**38. 'कन्सोर्टिया' संकल्पनेबद्दल आपल्या काही भावी योजना आहेत का?
Do you have any future plans for Consortia Concept?**

- ❖ संकल्पनेची सर्वाना माहिती व्हावी - awareness creation in people
- ❖ संबंधित लोकांनी एकत्र येवून कन्सोर्टियाची स्थापना केली पाहिजे -
Related entities should set up consortia
- ❖ सर्व स्तरातील ग्रंथालयांना यासाठी प्रोत्साहित केले पाहिजे -
All level libraries should be motivated
- ❖ संस्थांनी पुढाकार घेतला पाहिजे -
Organizations / Institutions / companies should take initiative
- ❖ नाही / NO
- ❖ Other:

**39. जर तुम्ही कन्सोर्टिया चे सभासद असाल तर कोणत्या प्रकारच्या
कन्सोर्टियाचे आहात ?**

**If you are member of any Consortia, please specify type of
Consortia ?**

- ❖ समप्रकार कन्सोर्टिया - जे एकाच संस्थेच्या शाखा किंवा ग्रंथालयाच्या
सेवा एकाच प्रकारच्या आहेत -
Homogenous Consortia - Those are different branches of same
institutions / companies OR libraries having similar facilities and
services
- ❖ विषमप्रकार कन्सोर्टिया - म्हणजे जे वेगवेगळ्या संस्था आहेत किंवा
ग्रंथालयाच्या सेवा भिन्न प्रकारच्या आहेत -

Heterogenous Consortia - Independent institutions / companies
OR Libraries having different facilities and services

❖ Other:

40. जर तुम्ही सभासद नाहीत आणि बनण्यास उस्तुक आहात ?

If you are not a member and are interested to participate in Consortia?

❖ आंतर ग्रंथालय कर्जामध्ये सहभागी व्हायचे आहे -

Participate in Inter-library Loan

❖ जर्नल्सच्या किमतीमध्ये बचत करायची आहे -

Cost Savings for Journals

❖ तुमच्या कौशल्याचा लोकोपयोग करायचा आहे -

Sharing of Expertise

❖ कर्मचार्यांना प्रशिक्षण द्यायचे आहे - Staff Training

❖ सहकारी तत्वावर तारीकीकरण करायचे आहे -

Co-operative Catalog

❖ सहकारी तत्वावर संग्रह व्यवस्थापन करायचे आहे -

Co-operative Collection Management

❖ Other:

41. जर तुम्ही सभासद नाहीत आणि बनण्यास उस्तुक नाहीत ?

If you are NOT a member and ARE NOT INTERESTED to participate in Consortia ?

❖ संसाधनांची कमतरता - Lack of Infrastructure

- ❖ अपुरा निधी - Inadequate Funds
- ❖ व्यवस्थापनाकडून अपुरे सहकार्य -
Lack of Co-operation from Management
- ❖ अपुरा कर्मचारी वर्ग - Inadequate Staff
- ❖ Other:

42. तुम्ही कोणत्या कन्सोर्टिया चे सभासद आहात ?

Which Consortia's member are you ?

- ❖ सभासद नाही / NOT A MEMBER
- ❖ UGC-INFONET
- ❖ N-list
- ❖ CSIR
- ❖ FORSA
- ❖ IIM
- ❖ HELINET
- ❖ Other:

संदर्भ ग्रंथ सुची

- १) आगलावे, प्रदीप (२०००) संशोधन पद्धती शास्त्रे व तत्रे नागपुर: विद्या प्रकाशन.
- २) Baba, Nireekshana V. & Shicprasad G. (2010). Consortia in India. PEARL – A journal of Library & Information Science. 4 (4), 220-223.
- ३) बोडके प्रकाश व आढाव महेंद्र “तंत्रशिक्षण संस्था व अभियांत्रिकी महाविद्यालय ग्रंथालयातील ऑनलाईन वाचन साहित्याची नवी वाटचाल: INDEST Consortium
- 4) Bajapai S.R. (1989). Methods of social survey & research. Kanpur: char publishing House.
- 5) Dhingra, Navjoyti (2013) .Usage of consortium for E-resources in Agriculture [CeRA] by the Faculty of Punjab Agriculture University Ludhiyana: A case study. International Journal of information Dissemination and Technology, 3(1), 1-7.
- ६) Dhuri, Keshav & Malwankar Vikrant (2014). E-Journal consortia & its Benefits to the libraries. Professional Journal of library & information Technology, 4 (2), 123-130.
- 7) Gaur,R.C.and Tripathi,M.(2012). Role of consortia in preservation of e-journals. Annals of library & information studies. 59 (2). 204-211..
- ८) Gavali,A.B.(2013).Libraryconsortium:An Overview.International conference on Library and Information Science. Pune. 13-15 March 2013.

- ९) Hada, K. S. & Rathore, V. S. (2013). CeRA consortium : NEW knowledge Gateway for Agriculture & Allied Subjects. Indian Journal inf. lib. & Soc. 26 (1-2). 122-125.
- 10) <http://en.wikipedia.org/wiki/oclc.&>
<http://www.icol.net>
- 11) Jayprakash A(2013) Role of E-journals Consortium in 21st Century Indian journal of Int Library & society 26(1-2).86
- 12) Jayprakash, A. (2013) Role of E- journal consortiam in 21st Century. Indian journal of Int. library & society. 26 (1-2) 84-85.
- १३) Jayprakash, A. (2013).Role of E- journal Consortium in 21st Century. Indian journal of Inf. Library & Society. 26 (1-2). 84-91.
- 14) Krishnamarthy,M(2007) Consortia based Resource sharing & Accessing E-journals Information studies 13(3),172
- १५) Kaushik A. (2013).Access Biotechnology E-Resources through DELCON Consortium. Indian Journal of Inf. lib & Soc. 26(1-2)84-97..
- १६) Kaushik S. (2014). An evaluative study of transit from print to e-print journals & their effect on library services in University libraries of western up.PhD thesis.
- 17) Krishnamurthy ,M. (2007). Consortia Based Resource Sharing & Accessing E-Journals. Information Studies 13(3), 171-177.

- 18) Lal, D.D.(2012) Consortia based electronic information resource sharing in department of Biotechnology Institute in India Annals of library & information studies, 59(3), 182.
- 19) Moorthy, A.L.&Ankur Pant (2012).Accessing the use of electronic information resources in DRDO institutes; An analytical study of DRDO e-journals consortium. Annals of library & information studies 59. 194-203.
- २०) महाजन, शं.ग. पुणे शहराचा ज्ञानकोश, खंड—१ आ. २री, ज्ञानकोश प्रतिष्ठान, पुणे
- २१) Nagalium, U & Ramesha (2013).Consortia for libraries in Puducherry: A proposed Model. Indian Journal of Library & Information Science, 7(3), 297-303.
- २२) Naikwadi, V.A, Ingale, P.N., Shinde, P.A.(2012).CeRA [Consortium for e- resources in Agriculture]: A Boon to the users of Mahatma Phule Krishi Vidyapeeth, Rahuri. Indian Journal of library & Information Science 6 (3) 227-232.
- २३) Nasir, M. (2014). An evaluation study of E-journal consortium and users services in technical college libraries of western Uttar Pradesh. Phd thesis. Shri Jagdishprasad Jhabarmal Tibarewala University.
- २४) फडके द. ना : ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण, पुणे : युनिव्हर्सल प्रकाशन, २०१२.

- २५) Pradhan, D.R., Rai, A.K., Arora J. (2012). Implication of SUSHI for analysis of usage statistics of e-resources; A case study of UGC –INFONET Digital library Consortium. *Annals of library & Information Studies*. 59(12). 187-193.
- २६) प्रजापती रा. श. (२०१३) : मॉडर्न लायब्ररी सिस्टीम, नवी दिल्ली: डिस्कव्हरी प्रकाशन.
- २७) Rai A. K. (2014) .One day awareness programme on access to E-researches under UGC-Infonet Digital library consortium, Central University of Himanchal Pradesh, Kangra. 21(3), 6-8.
- २८) राजपूत प्र. व नायडू घा (२०१०) : लायब्ररी कन्सॉरशिया व विद्यापिठ ग्रंथालय, नवी दिल्ली: डिस्कव्हरी प्रकाशन.
- 29) Sahoo, B. B. & Agrawal, G. P. (2012). INDEST-AICTE Consortium: A decade of services for engineering science & technology community of country. 59(2). 170-180.
- ३०) साखरे राजेंद्र (२००७) : ई जर्नल कन्सॉरशिया ज्ञानगंगोत्री अंक ४
- ३१) Suchi K.(2014). An evaluative study of transit from print to eprint journals and there effect on library services in university libraries of western Uttar Pradesh : Phd thesis.
- ३२) Sudhir K.G. (2011).E Journal consortia & Indian consortia Initiatives : An Overview. PEARL- A Journal of library & Information science 5(2). 39-49.
- 33) Sudhir K.G. (2011) E-journal consortia & India consortia institatives : An over view PEARL-A journal of library & information science 5(*2) 40

३४) साखरे राजेंद्र ८ मार्च—एप्रिल—मे—०७ ई—जर्नल्स : कन्सॉशिया
ज्ञानगंगोत्री, २, ६२—६३

३५) तिवारी पु. (२०११) लायब्ररी डेव्हलपमेंट नवी दिल्ली प्रकाशन

36) From <http://www.aitpune.com> retrieved on 5th May 2015

37) From <http://www.ARAI.india.com> retrieved on 5th May 2015

38) From <http://www.ARIpune.org> retrieved on 5th May 2015

39) From <http://www.bharativedyapeeth.edu> retrieved on 5th May 2015

40) From <http://www.bori.ac.in> retrieved on 5th May 2015

41) From <http://www.drdo.gov.in> retrieved on 5th May 2015

42) From <http://www.etc.stqc.gov.in> retrieved on 5th May 2015

43) From <http://www.gipe.ac.in> retrieved on 5th May 2015

44) From <http://www.iucaa.ernet.in> retrieved on 5th May 2015

45) From <http://www.nari\icmr.res.in> retrieved on 5th May 2015

46) From <http://www.nibmindia.in> retrieved on 5th May 2015

47) From <http://www.nic.in> retrieved on 5th May 2015

48) From <http://www.ncl.res.in> retrieved on 5th May 2015

49) From <http://www.nicmar.ac.in> retrieved on 5th May 2015

50) From <http://www.ncra.in> retrieved on 5th May 2015

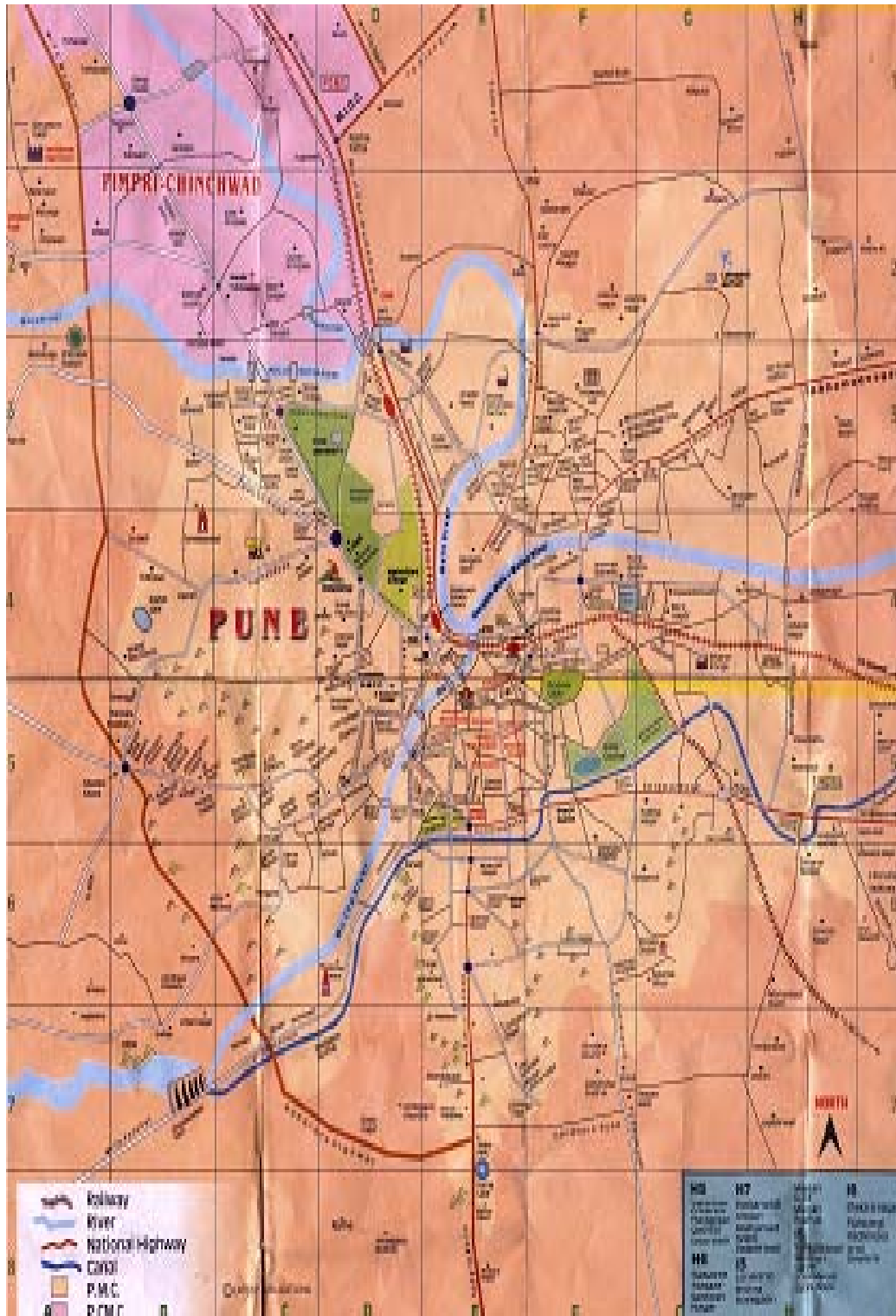
51) From <http://www.SNDT.ac.in> retrieved on 5th May 2015

52) From <http://www.tmv.edu.in> retrieved on 5th May 2015

53) From <http://www.tropnet.res.in> retrieved on 5th May 2015

54) From <http://www.unipune.ac.in> retrieved on 5th May 2015

पुणे शहराचा नकाशा

प्रश्नावली भरून दिलेल्या संस्थांची नावे

अ.न.	संस्थांची नावे	URL
1.	Indian Institute of Tropical Mererology [ITTM]	www.tropnet.res.in
2	Automative Research Association of India [ARAI]	www.ARAI.india.com
3	Agarkar Research Institute [ARI]	www.ARIpune.org
4	National Chemical Labrotory [NCL]	www.ncl/india.org
5	Inter University Centre for Astronomy & Astrophysics [IUCAA]	www.iucaa.ernet.in
6	High Engineering Material Research Labratary [HEMRL]	www.drdo.gov.in
7	Centre for Development of Advanced computing [C-DAC]	www.cdac.in
8	National Centre for Radio Astrophysics [NCRA]	www.ncra.in
9	National Centre for cell science	www.nccs.res.in
10	National AIDS Research Institute [NARI]	www.nari\icmr.res.in
11	National Institute of Bank Management [NIBM]	www.nibmindia.in
12	गोखले इन्स्टीट्यूट ऑफ इकॉनॉमिक्स अॅण्ड पॉलीटीकल सायन्स	www.gipe.ac.in
13	Armament Research & Development Establishment [ARDE]	www.drdo.gov.in
14	भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूट	www.bori.ac.in
15	ETDC Pune	www.etdc.stqc.gov.in
16	Army Institute of Technology	www.aitpune.com
17	National Institute of Construction Management & Research [NICMAR]	www.nicmar.ac.in

18	National Informatiocs Centre [NIC]	www.nic.in
19	SNDT (Womens University)	www.SNDT.ac.in
20	पुणे विद्यापीठ	www.unipune.ac.in
21	भारती विद्यापीठ	www.bharativedyapeeth.edu
22	टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ	www.tmv.edu.in